

Agnieszka K. Kaliska

**Wykładowniki predykcji
w języku polskim i francuskim**

**Wykładniki predykcji
w języku polskim i francuskim**

Agnieszka K. Kaliska

**Wykładowi predykcji
w języku polskim i francuskim**

Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu
Poznań 2016

Projekt okładki:
Agnieszka K. Kaliska

Recenzja:
prof. dr hab. Teresa Giermak-Zielińska

Copyright by:
Agnieszka K. Kaliska

Wydanie I, Poznań 2016

ISBN 978-83-946017-1-3

DOI: 10.14746/9788394601713

Wydanie:
Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu
al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań
e-mail: dziekneo@amu.edu.pl
www.wn.amu.edu.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie.....	7
1. Predykcja z perspektywy filozoficznej.....	10
1.1. Język, myślenie a predykcja.....	10
1.2. Funkcja przedstawieniowa znaku językowego.....	12
1.3. <i>Logos, onoma, rhema</i> według Platona.....	13
1.4. Arystotelesowe typy <i>orzeczeń</i>	17
1.5. Gramatyka Port-Royal i predykcja <i>atrybutywna</i>	20
1.6. Predykcja <i>relacyjna</i>	23
1.7. Orzekanie o istnieniu.....	24
1.8. Natura gramatyczna wyrażenia predykatywnego.....	25
1.9. Logiczna definicja predykatu. Pojęcie implikacji semantycznej.....	27
1.10. Aktualizacja struktury predykatywno-argumentowej w planie wyrażania.....	32
1.11. Światy możliwe a prawdziwość sądów.....	34
1.12. Wartość logiczna zdania a poprawność językowa.....	36
2. Płaszczyzna semantyczna i jej powierzchniowe realizacje.....	40
2.1. Gramatyka a znaczenie semantyczne.....	40
2.2. Założenia metodologiczne <i>lexique-grammaire</i>	42
2.2.1. <i>Lexique-grammaire</i> – krótki rys historyczny.....	43
2.2.2. Ogólne zasady opisu jednostek według <i>lexique-grammaire</i>	44
2.2.3. <i>Użycie</i> jednostki leksykalnej podstawą jej opisu.....	45
2.2.4. Reguły i idiosynkrazje.....	49
2.2.5. Tablice <i>lexique-grammaire</i>	51
2.3. Wariantywność językowych wykładników predykcji.....	55
2.4. Charakterystyka semantyczno-składniowa wyrażen argumentowych.....	59
2.4.1. Cechy selekcyjne argumentów.....	61
2.4.2. Absorpcja argumentu.....	64
3. Cechy strukturalne wykładników predykcji.....	68
3.1. Czasownik jako wykładnik predykcji.....	68
3.1.1. Stan badań.....	68
3.1.2. Czasownik kanonicznym wykładnikiem predykcji.....	69
3.1.3. Formy czasownikowej <i>predykcji bezpodmiotowej</i>	72
3.1.4. Aspekt w języku polskim i francuskim a predykcja czasownikowa.....	83
3.1.5. Afiksacja czasownikowa a struktura argumentowa predykatu.....	89
3.2. Rzeczownik jako wykładnik predykcji.....	98
3.2.1. Rzeczownik abstrakcyjny w funkcji predykatywnej.....	98
3.2.2. Formy predykcji rzeczownikowej w języku polskim i francuskim.....	101
3.2.2.1. Predykatywna funkcja rzeczownika w orzeczeniu imiennym.....	102
3.2.2.2. Wyrażenie predykatywne <i>Vsup Npred</i>	103
3.2.2.2.1. Aktualizacja rzeczownika predykatywnego w strukturze zdaniowej.....	104
3.2.2.2.2. Wybór czasownika podporowego.....	113

3.3. Przymiotnik jako wykładnik predykcji	137
3.3.1. <i>Predykcja a atrybucja</i> – rozstrzygnięcia terminologiczne.....	137
3.3.2. Rola czasownika podporowego w predykcji przymiotnikowej ..	140
3.3.3. Formy predykcji przymiotnikowej	141
3.3.4. Funkcja przymiotnika w grupie imiennej.....	150
3.3.5. Użycia predykatywne przymiotników <i>relacyjnych</i>	154
3.4. Przysłówek jako wykładnik predykcji	156
3.4.1. Formalne własności przysłówków w języku polskim i w języku francuskim	156
3.4.2. Zakres terminu przysłówek w ujęciu <i>lexique-grammaire</i>	161
3.4.3. Wybrane typy predykcji realizowane przy udziale przysłówka..	163
3.4.4. Wyrażenia <i>V Adv</i> zleksykalizowane	167
3.4.5. Wyrażenia <i>V Adv</i> luźne.....	171
3.4.6. Predykatywna funkcja „partykuło-przysłówka” <i>nie</i>	182
3.5. Przyimki, onomatopeje i wyrażenia wykrzyknikowe.....	183
3.5.1. Sensotwórcza rola przyimka	183
3.5.2. Onomatopeje.....	184
3.5.3. Wykrzyknienia.....	186
3.6. Koncepcja zintegrowanej gramatyki lokalnej predykatu	186
Podsumowanie	193
Résumé.....	196
Bibliografia	199

WPROWADZENIE

Gdybyśmy poprosili użytkowników różnych języków o opisanie jakiegoś stanu rzeczy, którego byliby świadkami, orzekliby *to samo*, ale przy użyciu różnych środków, zarówno leksykalnych, jak i gramatycznych. Być może różnice dotyczyłyby subiektywnej oceny zjawisk. Gdyby użytkownikom tego samego języka przypadło podobne zadanie, można by się spodziewać, że i oni posłużyliby się różnymi środkami językowymi w skonstruowaniu wypowiedzi o jednym i tym samym stanie rzeczy. Skoro wiadomo, że różnorodność jest zjawiskiem typowym dla każdego systemu językowego, w badaniach porównawczych należy ustalić, w jakim zakresie języki różnią się od siebie na poziomie głębokim (semantycznym), a w jakim na poziomie powierzchniowym, tj. w zakresie konkretnych przejawów językowych, a także na ile subiektywna ocena zjawisk odzwierciedla się w wyborze środków leksykalnych, a na ile w wyborze środków gramatycznych.

Analiza poszczególnych języków ujawnia oczywiste rozbieżności w sposobach konstruowania wypowiedzi o rzeczywistości. W przypadku języków bliskich genologicznie, typologicznie i geograficznie, można przypuszczać, że różnice między nimi mają charakter przede wszystkim formalno-powierzchniowy, a nie głęboki, choć pewne różnice na poziomie semantycznym mogą dotyczyć także bliskich sobie języków, których rozwój jest uwikłany w kontekst historyczno-kulturowy, nierzadko specyficzny dla danej wspólnoty językowej i z nią tylko tożsamy.

Poziom treści i poziom wyrażania, choć asymetryczne, pozostają jednak w ścisłej relacji: gdyby nie było częściowej odpowiedniości między nimi, trudno byłoby mówić o poprawności albo akceptowalności zdań, gdyż te wartości są uwarunkowane zarówno pojęciowo (semantycznie), jak i pozajęzykowo (poprzez odniesienie do zjawisk realnie zachodzących w świecie). Z jednej strony, rzeczywistość

znajduje swoje odzwierciedlenie w języku, z drugiej – język determinuje możliwości kojarzenia pojęć, a to znajduje swój wyraz w regułach łączliwości wyrazów.

Analiza porównawcza przejawów predykcji w języku polskim i francuskim, stanowiąca przedmiot naszych dociekań, ma na celu opisanie cech strukturalnych wykładników predykcji, które ze względu na swoje właściwości morfo-składniowe, mogą zostać poklasyfikowane według części mowy. Przedmiotem naszych rozważań będą cechy formalno-powierzchniowe wyrażen, które można uznać za wykładniki tego samego predykatu logicznego. Z punktu widzenia aktualizowanego znaczenia, wykładniki te są semantycznie równorzędne. Zaś różnice między nimi wynikają z własności morfo-składniowych i są istotne dopiero w warstwie formalno-powierzchniowej, gdzie odbywa się aktualizacja konkretnego wyrażenia predykatywnego. W celu uwypuklenia podobieństw i różnic w sposobach konceptualizacji tej samej treści, poddamy analizie klasy funkcjonalne wyrażen: czasowniki, rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki, każdorazowo odwołując się do istniejącej literatury przedmiotu, w szczególności zaś do opracowań operujących aparatem terminologiczno-pojęciowym *lexique-grammaire* i składni predykatywno-argumentowej.

Opis własności poszczególnych typów jednostek oparty jest na sposobach funkcjonowania tych jednostek w strukturach. Przyglądając się powierzchniowym strukturyzacji treści, zwrócimy uwagę na szereg własności gramatycznych, cech subkategoryzacyjnych, które – podobnie jak cechy selekcyjne predykatów – determinują aktualizowanie odpowiednich znaczeń. Struktura użycia, jak wykażemy, pozwala dotrzeć do wyrażonego daną formą leksykalną predykatu logicznego. Dzięki analizie porównawczej, łatwiej jest dostrzec niektóre cechy formalno-powierzchniowe, szczególnie gdy realizowane są tylko w jednym systemie językowym. Przede wszystkim jednak, analiza porównawcza ułatwia dotarcie do predykatu logicznego, zwłaszcza gdy jego

wykładnikiem nie jest czasownik, tylko inny wykładnik pozbawiony możliwości wyrażania przebiegów czasowych.

Niniejsza publikacja opiera się na tekście pracy doktorskiej pt. *Analiza przejawów predykcji w języku polskim i francuskim w celu wyznaczenia równoważnych semantycznie wykładników predykatu logicznego*, której promotorem była prof. dr hab. Grażyna Vetulani. Przygotowując tekst publikacji, naniesiono poprawki stylistyczne, wprowadzono kilka nowych tytułów, które zdążyły ukazać się w ostatnich latach, uaktualniając w ten sposób, na tyle na ile było to możliwe, stan badań.

1. PREDYKACJA Z PERSPEKTYWY FILOZOFICZNEJ

1.1. Język, myślenie a predykcja

Przez *predykcję* rozumiemy orzekanie o rzeczywistości przy użyciu języka naturalnego. Orzekając, wydaje się sądy o rzeczywistości, a także nazywa się wyodrębnione w procesie poznania jej elementy, dokonując ich często nieuświadomionej klasyfikacji. W ten sposób język staje się niezbędnym narzędziem poznania oraz warunkuje przebieg ludzkiego rozumowania. Dlatego też analiza wyrażenia języka naturalnego stała się podstawową metodą poznania dla filozofów oraz dała podwaliny nauki o bycie.

Dla przedstawicieli filozofii analitycznej oraz logików¹, studia nad użyciem języka stanowiły podstawę do rozważań nad językowymi sposobami reprezentowania rzeczywistości: „*Logika języka, czyli semiotyka logiczna [...] zajmuje się funkcją odwzorowywania rzeczywistości przez wyrażenia mowy*”, czytamy u Ajdukiewicza (1965: 15). Opis ten zmierzał do modelowania tzw. *poprawnego rozumowania* (ang. *valid reasoning*²), którego odpowiednikiem z punktu widzenia językoznawstwa byłaby *gramatyka* pojęta jako zbiór zdań danego języka (por. Kotarbiński, 1990 (1929): 598).

Konstruowanie myśli, jakie dokonuje się w momencie formułowania wypowiedzi językowej, może być uznane za przejaw wiedzy użytkownika języka o świecie, a zarazem realizację schematów wpojonych mu przez język (por. Bromberg, Kekenbosch i Friemel, 1998; zob. także: o kategoryzacji w językoznawstwie [w:] Aarts, 2005). Otaczający świat jest bowiem światem zapośredniczonym językowo dzięki procesowi nabywania kompetencji językowej w danej społeczności językowej: „*Każdy język na swój sposób rozczłonkuje*

¹ M. in. B. Russell, G. Frege, Ch. Williams, W. V. O. Quine.

² Por. „Logic in the traditional sense may be described as a science dealing with the forms of thought considered in its adequacy to its ideal function, which is the finding of truth.” (Sandmann, 1954: 7).

rzeczywistość i narzuca ten sposób rozczłonkowania wszystkim mówiącym nim ludziom. Język formuje myśl.” (Apresjan, 1971: 57; por. Teza 5.6 Wittgensteina: „*Granice mego języka oznaczają granice mego świata*” (2000 (1921): 64). Zdolność jednostek językowych do współwystępowania w danym kontekście językowym jest zatem odbiciem wiedzy użytkownika języka o świecie: „*Wzajemne związki języka i myślenia sprawiają, że pojęciowa strukturyzacja rzeczywistości, zawierająca naszą wiedzę o świecie, odbija się w logiczno-semantycznej strukturze wypowiedzi*” (Jędrzejko, 1993: 43), zaś słownik to, posługując się słowami Grzegorzycykowej (2003: 205) „*interpretator rzeczywistości*”. Jednostki językowe i sposób ich powiązania w planie wyrażania, innymi słowy struktura powierzchniowa wypowiedzi, a także obecna w procesie kodowania i interpretacji ukryta struktura pojęciowa, odzwierciedlają wiedzę o świecie, będącą poniekąd wiedzą językową. Wypowiedzi w języku naturalnym stają się zatem bezpośrednim wyrazem tego, jak człowiek postrzega rzeczywistość realną lub pomyślaną.

Analiza językoznawcza może zmierzać ku badaniom o wymiarze ontologicznym i epistemologicznym. Konceptualizacji towarzyszy bowiem niejawna kategoryzacja świata, jednak obiektywny charakter wyodrębnianych kategorii jest dyskusyjny ze względu na ich językową motywację.

Jednym z przejawów kategoryzacji jest proces nadawania nazw wyodrębnionym elementom rzeczywistości. Operowanie nazwą implikuje znajomość szeregu cech, własności uprawniających do użycia nazwy w określonym kontekście tak językowym, jak i sytuacyjnym. Za pośrednictwem nazwy, wyróżniamy byt spośród innych bytów. Nazwy: *kot*, *człowiek*, *ołówek*, *Bóg* odsyłają do ontologicznie różnych bytów, kolejno: kota, człowieka, ołówka, Boga; nazwy własne *Paryż*, *Londyn*, *Warszawa* odsyłają do poszczególnych miast różniących się między sobą, na przykład, geograficznie. Nazywanie jest więc swoistym aktem orzekania ponieważ polega na wyodrębnieniu obiektu na podstawie jego cech (por. Grzegorzycykowa, 2003: 205).

W tym sensie można mówić o związku między językiem, rzeczywistością i myśleniem. Relacja ta od wieków interesowała filozofów, z czasem również logików i językoznawców. O ile jednak dla językoznawstwa przedmiotem analizy jest przede wszystkim język, a dokładnie zbiór reguł pozwalających budować wyrażenia *W* w języku *J*, a także rozstrzygać, czy dane wyrażenie *W* należy do języka *J*, o tyle dla filozofii analitycznej i logiki formalnej, przedmiotem analizy jest *rozumowanie*, o którym jednak trudno mówić bez uprzedniego skupienia się na języku, w którym owo rozumowanie się przede wszystkim przejawia.

1.2. Funkcja przedstawieniowa znaku językowego

Kształt konkretnej wypowiedzi językowej (*parole*), jak i kształt systemu językowego (*langue*), zależne są od szeregu czynników, pośród których kluczową rolę odgrywa funkcja *przedstawieniowa* znaku językowego, czyli zdolność języka do reprezentowania rzeczywistości. Immanentną cechą komunikatu językowego jest bowiem to, że dotyczy on *czegoś*, a tym *czymś* jest szeroko pojęta rzeczywistość pozajęzykowa i świat naszych wyobrażeń o niej. Termin *funkcja przedstawieniowa* pochodzi od Karla Bühlera, autora *Sprachtheorie* (1934). Gdy mowa o funkcji języka polegającej na nazywaniu rzeczywistości, używa się niekiedy także innych określeń: *poznawcza*, *symboliczna*, *referencyjna* (zob. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* – dalej: *EJO*, 2003). Świadomość tego, co dany znak językowy reprezentuje, jest bowiem efektem *poznania*, jakie dokonuje się na drodze używania języka w społeczności językowej. Rola poznawcza języka polega więc na tym, że pozwala on dotrzeć do elementów rzeczywistości oraz usystematyzować je w postaci systemu przypisanych im znaków, by następnie umożliwić komunikację na ich temat. O efektywności komunikatów budowanych w danym języku świadczy natomiast funkcja *komunikacyjna* znaku, która wynika z jego intencjonalności: znak produkowany jest w celu

zakomunikowania czegoś odbiorcy komunikatu. Można by powiedzieć, że o ile przedmiotem funkcji przedstawieniowej jest relacja odniesienia między treścią komunikatu a rzeczywistością, o tyle funkcja komunikacyjna dotyczy przede wszystkim formalno-powierzchniowych aspektów wypowiedzi.

1.3. *Logos, onoma, rhema* według Platona

W dialogu *Sofista* (tłum. Witwicki, 1999: 490-495) Platon charakteryzuje *logos* jako twór językowy składający się z dwóch elementów zwanych *onomą* i *rhemą*. Pierwszy element *logosu*, *onoma* nazywa, a tym samym wskazuje, fragment rzeczywistości pozajęzykowej, o którym mowa. Element drugi, *rhema*, orzeka o wyodrębnionym fragmencie rzeczywistości pewną własność. Łacińskie odpowiedniki wymienionych elementów to *suppositio*, czyli „*illud de quo fit sermo*” i *appositio*, czyli „*illud quod dicitur de suppositio*” (Basset, 1994).

Wyrażenia użyte w funkcji *onomy* i *rhemy* muszą spełniać pewne warunki uprawniające je do użycia zarówno w danej funkcji, jak i w danym otoczeniu językowym. Platon porównuje łączliwość wyrażen języka do współzależności, jakie zachodzą między przedmiotami świata rzeczywistego: „*De même que dans les choses les unes s'ajustent entre elles, les autres non, de même pour les signes vocaux les uns ne s'ajustent pas, tandis que ceux d'entre eux qui s'ajustent réussissent à faire un énoncé.*” (Platon, *Le Sophiste*, tłum. A. Diès (1925) [w:] Ildefonse i Lallot, 2002: 308)³. Posługując się współczesną terminologią, powiedzielibyśmy że muszą one spełniać określone cechy: *selekcyjne* i *subkategoryzacyjne* (zob.

³ Por. stanowisko przedstawicieli Port-Royal: „Après savoir conçu les choses par nos idées, nous comparons ces idées entre elles; et trouvant que les unes conviennent entre elles, et que les autres ne conviennent pas, nous les lions ou déliions, ce qui s'appelle affirmer ou nier, et généralement juger. Ce jugement s'appelle aussi proposition.” (Arnauld i Nicole, 1992 (1662): 105).

Karolak, 1984 i 2002). Jest jednak różnica między funkcją składniową, kategorią gramatyczną i kategorią semantyczną jednostki leksykalnej, która może wystąpić w danej funkcji: „[...] *l'onoma n'est pas le nom dans notre sens étroit de substantif, mais la dénomination, c'est-à-dire tout ce qui peut servir à désigner une réalité, de quelque espèce qu'elle soit. [...] Le rhema, en revanche, lié à la famille „dire“, c'est-à-dire à l'activité générale de la parole, désigne tout ce qui est porteur d'une information, tout ce qui „fait sens“ (sêmeanei)*” (Basset, 1994: 61). Nie chodzi zatem o to, by utożsamiać *onomę* z rzeczownikiem, a *rhemę* z czasownikiem, mimo że te dwie kategorie wyrażen najczęściej występują w funkcji *onomy* i *rhemy*. Z drugiej strony, podział na *onomę* i *rhemę* bywa uznawany za pierwowzór klasyfikacji na *części mowy* – greckie *meres logou* to, w tłumaczeniu na język polski, *części mowy* (por. łac. *partes orationis*, fr. *parties du discours*; por. *Sofista*, tłum. Witwicki, 1999: 431-500; Lallot, 1994).

„Diadyczna” interpretacja wypowiedzenia, czyli analiza wypowiedzenia jako struktury złożonej z dwóch części, z których pierwsza (*onoma*) wskazuje na to, o czym się mówi, a druga (*rhema*) wyraża to, co się mówi, bliska jest temu, co współczesne językoznawstwo rozumie pod postacią tzw. *funkcjonalnej perspektywy zdania* (inaczej: *budowy tematyczno--rematycznej* lub *aktualnego rozczłonkowania zdania*). Porównajmy: „*Semantyczna (komunikatywna) struktura zdania wymaga, aby został wskazany przedmiot lub zbiór przedmiotów, o którym się w nim mówi [...], oraz aby zostało wyrażone to, co się o wskazanym przedmiocie mówi, co się o nim stwierdza (informacja, której się o nim udziela)*” (Karolak, 1984: 30; zob. także tego samego autora: 1988: 7; 1998: 243-244, 2002: 230)⁴.

⁴ Por. „Toute énonciation comprend logiquement deux termes, la chose dont on parle et ce qu'on en dit; ce qu'on en dit est le propos ou le prédicat; le terme qui est l'occasion du propos est le thème ou le sujet. Le propos est rattaché au thème par un ligament grammatical, p. ex.: la copule *être* [...] Le thème et le propos sont dans un rapport d'interdépendance, de complémentarité, de

Pierwszy element to składnik tematyczny zdania (*temat*), zwany także *datum*, drugi element to składnik rematyczny zdania (*remat*), zwany także *novum* ze względu na swój charakter dopełniający wypowiedź. Składniki perspektywy funkcjonalnej zdania nazywane są niekiedy *podmiotem logicznym* i *orzeczeniem logicznym* (Karolak, 2002: 230; por. Sechehaye, 1950). Ponadto binarny charakter wypowiedzi odzwierciedla także rozpowszechniony przez generatywistów podział na *grupę podmiotu* i *grupę orzeczenia*.

Niewątpliwie istnieje zbieżność między definicją *rhemy* Platona, *składnika rematycznego* i definicją *predykatu*, o którym mowa będzie w dalszej części pracy. Można jednak już w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, iż w przypadku opozycji *temat vs. remat* oraz *predykat vs. argument*, istnieje możliwość, co do której nie ma wątpliwości, iż remat tożsamy jest z predykatem, a temat z wyselekcjonowanym przez predykat argumentem. Odnosi się to do wyrażenia zdaniowego z wyrażeniem predykatywnym jednoargumentowym, jak w przykładzie: *Krzysztof (temat) jest informatykiem (remat)*.

Struktura tematyczno-rematyczna jest porównywalna ze strukturą predykatywno-argumentową również wtedy, gdy w przypadku predykatu wieloargumentowego tylko jedna pozycja argumentowa została wypełniona, pozycja podmiotu, jak na przykład w zdaniu: *Martyna (temat) śpiewa (remat)*, w którym elizji uległy uzupełnienia prawostronne, np. *kołysankę* (co śpiewa?) i *swojemu synkowi* (komu śpiewa?). W tym przypadku, wskazana zgodność jest jednak wyłącznie powierzchniowa, ponieważ struktura predykatywno-argumentowa jest jednostką abstrakcyjną, w której nie ma hierarchizacji argumentów. O *wyróżnieniu* argumentu możemy mówić dopiero w odniesieniu do argumentu, który zajął pozycję podmiotu w strukturze formalno-powierzchniowej zdania. W strukturze semantycznej zdania, ten sam argument pozostaje

conditionnement réciproque.” (Bally, 1965: 101-102; zob. także: Sandmann, 1954: 82).

równy pozostałym argumentom, które są konotowane przez predykat (zob. *Argument wyróżniony* [w:] *EJO*, 2003).

Zdanie *Krzysztof jest informatykiem* jest przykładem tzw. *neutralnej perspektywy funkcjonalnej*, typowej dla konstrukcji realizującej schemat *S V O* (*podmiot orzeczenie dopełnienie*), zwanej także perspektywą *prymarną* lub „*niemarkowaną*” (Nowakowska-Kempna, 1986: 92). Jej przeciwieństwem jest *perspektywa funkcjonalna nacechowana*, z którą mamy do czynienia w przypadku predykatów wieloargumentowych. Istnieje wówczas cały wachlarz „*perspektywizacji*”, czyli możliwości wyróżniania argumentów poprzez ich tematyzację w efekcie zastosowania szyku przestawnego, pasytywizacji, dyslokacji, intonacji itd. Argument może również być poddany rematyzacji, jak w przykładzie: *Czyją żoną jest Maria?* (temat) *Piotra* (remat). Dzięki możliwości zastosowania rozmaitych przekształceń w warstwie formalno-powierzchniowej, komunikat staje się bardziej dynamiczny.

Reasumując, struktura predykatywno-argumentowa niekoniecznie musi być tożsama z budową tematyczno-rematyczną zdania, co znaczy, że wykładnikiem *tematu* nie zawsze jest argument zajmujący pozycję podmiotu, a wykładnikiem *rematu* nie musi być wykładnik predykatu⁵. Platońska struktura *logosu*, z jednej strony, może uchodzić za pierwowzór budowy tematyczno-rematycznej, z drugiej strony przypomina charakterystykę struktury predykatywno-argumentowej. Perspektywa funkcjonalna, tematyczno-rematyczna, i struktura predykatywno-argumentowa to jednak dwa różne zjawiska z uwagi na fakt, iż układ tematyczno-rematyczny nakłada się na strukturę zdania, w której najpierw aktualizuje się struktura predykatywno-argumentowa. Struktura predykatywno-argumentowa danej jednostki predykatywnej ma charakter stały, podczas gdy układ tematyczno-

⁵ Por. „Le thème et le rhème ont des marquants superficiels, mais le thème n’est pas nécessairement exprimé par le sujet grammatical, et le rhème par le prédicat grammatical.” (Karolak, 1988: 13).

rematyczny zawsze uwikłany jest kontekstowo i dlatego może ulegać przeobrażeniom.

1.4. Arystotelesowe typy *orzeczeń*

Francuski odpowiednik polskiego *orzekać*, czasownik *prédiquer* ma źródłosłów grecki: łaciński rzeczownik *praedicatum*, który pojawia się w *Gramatyce* i *Logice Port-Royal* na oznaczenie tzw. *orzeczenia imiennego* (fr. *attribut*), jest transpozycją greckiego *catagorein*, które w attyckiej odmianie języka greckiego znaczyło *sądzić*. Dopiero u Arystotelesa słowo to używane jest na oznaczenie sposobu, w jaki orzeka się coś o czymś. Według innych zaś, termin ten odsyła do zjawisk zachodzących w rzeczywistości pozajęzykowej wyrażonych odpowiednimi wyrażeniami. Według tej ostatniej interpretacji, termin grecki odnosiłby się do wyrażeń nazywających stany, zdarzenia, rodzaje bytów (por. Benveniste, 1966: 128; Jodłowski, 1971: 14; Kotarbiński, 1990 (1929): 105; Basset, 1994: 63; Lallot i Ildefonse, 2002: 147).

Według Arystotelesa najbardziej elementarną formą orzekania jest konstrukcja o formule *A jest B*, zwana *atrybutywną*, gdzie *A* (*onoma*) denotuje byt realny, zaś *B* (*catagorhema*) wyraża jakąś jego własność⁶. Powiązane ze sobą elementy *A* i *B* konstytuują wypowiedzenie mające formę zdania oznajmującego, ponieważ tylko przy użyciu zdania oznajmującego można orzekać w sposób jednoznaczny o własnościach bytu. Arystoteles dokonuje również innego podziału, na *hypokeimenon* i *katagoroumenon* (zob. Polański, 2003: 409). W jednym i w drugim przypadku akt sądenia

⁶ Por. „In traditional logic the cognitional *S-P* relation is identified with the factual substance-property relation, and the logical form of the judgment is accordingly expressed by the formula *A is B*. [...] The *S* (*sentence*) was the basis on which the predicative relation was founded. In a proposition it was a concept *A*, about which something was affirmed or denied through a concept *B*.” (Sandmann, 1954: 82; zob. także: s. 22).

polega na orzekaniu własności o wyodrębnionych elementach rzeczywistości.

Wydaje się, że typologia bytów zaproponowana w *Kategoriach*, pierwszym traktacie o bycie, opiera się w całości na językowych sposobach orzekania o rzeczywistości, a wyodrębnione kategorie mają charakter przede wszystkim semantyczny, a nie gramatyczny (zob. np. Kotarbiński, 1990 (1929): 105; Auroux, Deschamps i Kouloughli, 2004: 145). Poszczególne ich rodzaje dają się zdefiniować najprościej za pomocą następujących dziesięciu pytań (w nawiasach podajemy greckie odpowiedniki oraz francuską ich interpretację) i przykładowych odpowiedzi, które przytaczamy za Arystotelesem według opracowania Ildefonse'a i Lallota (2002: 62-63):

co? (gr. *ousia*; fr. *essence*) – np. *homme* (pol. *człowiek*);
jakiej wielkości? (gr. *poion*; fr. *quantifié*) – np. *de deux coudées* (pol. *na długość dwóch łokci*);
jaki? (gr. *poson*; fr. *qualifié*) – np. *blanc* (pol. *biały*);
względnie jaki? (gr. *pros ti*; fr. *relatif*) – np. *plus grand* (pol. *większy*);
gdzie? (gr. *pou*; fr. *quelque part*; où ?) – np. *sur l'agora* (pol. *na głównym placu*);
kiedy? (gr. *pote*; fr. *quand?*) – np. *hier* (pol. *wczoraj*);
w jakiej pozycji? (gr. *ekhein*; fr. *se trouver dans une position*; *être en état*) – np. *assis* (pol. *siedząc*);
co posiada? (gr. *keisthai*; fr. *avoir*; *être disposé*) – np. *être armé* (pol. *być uzbrojonym*);
co robi? (gr. *poiein*; fr. *agir*; *faire*) – np. *couper* (pol. *przecinać*);
czego doznaje? (gr. *paschein*; fr. *pâtir*; *subir*) – np. *brûler* (pol. *plonąć*)⁷.

⁷ Por. „[...] Essence, c'est, pour dire vite, par exemple *homme*, *cheval*; quantifié, par exemple *de deux coudées*, *de trois coudées*; qualifié, par exemple *blanc*, *compétent en grammaire*; relatif, par exemple *double*, *demi*, *plus grand*; quelque part, par exemple *au Lycée*, *sur l'agora*; à un moment, par exemple, *hier*, *l'an dernier*; se trouver dans une position, par exemple *est allongé*, *est assis*; avoir, par exemple, *est chaussé*, *est armé*; agir, par exemple, *couper*, *brûler*; pâtir, par exemple, *être coupé*, *être brûlé*. Aucun terme de cette liste, énoncé seul, ne fait une affirmation, c'est la combinaison de ces termes entre eux qui produit une

Pytania te oddają semantyczną naturę wyrażeń, które orzekają o własnościach przedmiotów i relacjach zachodzących między przedmiotami w rzeczywistości pozajęzykowej. Można zaryzykować stwierdzenie, że Arystotelesowe *Kategorie* są zarazem próbą usystematyzowania rodzajów orzeczeń (Kotarbiński, 1990 (1929): 105). Według opracowania Ildefonse'a i Lallota, autorów francuskiej krytycznej edycji naukowej pism Arystotelesa, tak właśnie jest. Zaproponowane przez nich tłumaczenie terminu *categorein* na język francuski to: *prédication* (pol. *predykcja, orzekanie*) lub *prédicat* (pol. *predykat, orzeczenie*) (Ildefonse i Lallot, 2002: 145 i 309). Nieco inną interpretację proponuje Benveniste (1966 (1958): 70), który w kategoriach arystotelesowskich upatruje raczej kategorie gramatyczne wyrażeń języka greckiego. Na przykład, *ousia* odpowiadałaby rzeczownikowi, *poson* – przymiotnikowi, *poion* – liczebnikowi, *poiein* to kategoria czasownika czynnościowego (fr. *verbe d'action*), zaś *paschein* – czasownika stanowego (fr. *verbe d'état*, por. łac. *verbum essendi*) itd. Wyodrębnione kategorie mają charakter ontologiczny, wynika on zarówno z wartości referencyjnej poszczególnych wyrażeń, jak i sposobu konceptualizowania treści za ich pośrednictwem. Można więc mówić o *predykcji rzeczownikowej*, kiedy wykładnikiem predykatu jest rzeczownik (np. *nadzieja*), jak w przykładzie: *Maria ma nadzieję, że przedłużą jej wizę do Kanady*; albo o *predykcji czasownikowej*, kiedy wykładnikiem predykatu jest czasownik (np. *espérer*) w zdaniu: *Marie espère obtenir une prolongation de son visa pour le Canada*. W każdym przypadku, dobór „kategorii predykatywnej” jest uwarunkowany systemowo, co oznacza, że ten sam predykat logiczny może być aktualizowany przy użyciu rozmaitych wykładników, które dzięki charakteryzującym je własnościom

affirmation ; en effet, il semble bien que toute affirmation soit ou vraie, ou fautive ; or parmi les dits sans combinaison, aucun n'est ni vrai, ni faux, par exemple, *homme, blanc, court, vainc.*” (Aristote, tłum. Ildefonse i Lallot, 2002: 62-63; por. Arnauld i Nicole, 1992: 43-44; Benveniste, 1966: 64-70; Jodłowski, 1971: 13-14; Kotarbiński, 1990 (1929): 105).

morfo-składniowym można poklasyfikować w kategorii gramatyczne (np. *espérer* – czasownik vs. *espoir* – rzeczownik). W innym języku, nie zawsze predykat logiczny odnajdzie swój wykładnik pośród wyrażen należących do danej kategorii gramatycznej (por. *espérer* vs. *nadzieja*).

1.5. Gramatyka Port-Royal i predykcja *atrybutywna*

Pogląd na dwusegmentowość wypowiedzenia (*onoma* i *rhema*) został przyjęty przez twórców *Gramatyki Port-Royal*. Sądzono jednak, iż każde wypowiedzenie składa się nie z dwóch, lecz z trzech elementów: *sujet*, *attribut* (którym odpowiadają kolejno greckie *onoma* i *rhema*) oraz czasownika *być* (*être*), zwanego *verbum copula*, wiążącego dwa pierwsze składniki:

„*Ce jugement s'appelle aussi proposition, et il est aisé de voir qu'elle doit avoir deux termes : l'un de qui l'on affirme, ou de qui l'on nie, lequel on appelle sujet; et l'autre que l'on affirme et que l'on nie, lequel s'appelle l'attribut ou praedicatum. Et il ne suffit pas de concevoir ces deux termes, il faut que l'esprit les lie ou les sépare. Et cette action de notre esprit est marquée par le verbe est, seul quand nous affirmons, ou avec une particule négative quand nous le nions.*” (Arnauld i Nicole, 1992 (1662): 105-106).

Relację zachodzącą między *sujet* i *attribut* określano jako *relation d'inhérence* lub *prédicament*. Elementem centralnym tej relacji był element wiążący, czyli *verbum copula*. Uważano, iż posiada on moc zdaniotwórczą w tym sensie, że za jego pomocą dokonuje się *sąd* (fr. *affirmation*), a zatem tzw. *moment de juger*:

„*Le verbe [mowa o czasowniku être (pol. być)] n'est rien d'autre qu'un mot dont le principal usage est de signifier l'affirmation, c'est-à-dire de marquer que le discours où ce mot est employé est le discours d'un homme qui ne conçoit pas seulement les choses*

mais qui en juge et qui les affirme.” (Arnauld i Nicole, 1992: 101; zob. także: de Gaulmyn, 1991: 17).

Autorzy *Gramatyki* interpretowali konstruowanie sądu jako proces złożony z dwóch etapów: *desygnacji* (fr. *moment de concevoir*) oraz *predykcji* (fr. *moment de juger*):

„L’opposition entre les deux parties ainsi déterminées permet de distinguer ce qui est conçu sous le mode de l’entité (les substances premières d’Aristote, terme référentiel désignant une classe d’individus ou un individu particulier), de ce qui est conçu sous le mode du prédicat. Il y a ainsi les deux types d’êtres, « entité » et « prédicat », et par suite il y a les deux opérations de désignation et de prédication, soit à peu près ce que la Grammaire de Port-Royal appelle « concevoir » et « juger ».” (Boisson, Basset i Kirtchuk, 1994: 11-13).

Orzekanie nie może mieć bowiem miejsca bez uprzedniego wyodrębnienia fragmentu (obiektu, przedmiotu, bytu) rzeczywistości, którego akt predykcji ma dotyczyć: *Omne praedicatum inest subjecto* (por. Lemaréchal, 1994: 149-168; Gary-Prieur, 1998: 202).

Moc predykatywna czasownika polegała na stwierdzeniu (fr. *affirmation, assertion*) relacji między elementem, o którym się orzeka i elementem, który wyraża orzecaną treść. Wyrazić sąd, dokonać aktu asercji oznacza zatem wyrazić relację *inherencji*, jaka zachodzi między „sztucznie” wyabstrahowaną własnością i bytem: *„Juger, c’est donc sentir qu’une idée en renferme une autre”* (Arnauld i Lancelot, 1991 (1660): 15-16; zob. także: Riegel, 1985: 25). Przy użyciu *copuli* można, na przykład, powiązać następujące pojęcia: [ZIEMIA] i [OKRĄGŁOŚĆ] → *Ziemia jest okrągła*. Ustalenie tej relacji odbywa się na poziomie umysłowej reprezentacji zjawisk. Dzięki językowi, możliwe jest komunikowanie o nich poprzez zastosowanie odpowiednich reguł formalno-powierzchniowych.

Gramatyka Port-Royal sprowadzała każde wypowiedzenie niezależnie od jego struktury powierzchniowej do zdania z

orzeczeniem imiennym. Jedno i to samo znaczenie miały zatem wypowiedzenia *Dieu existe* (pol. ‘Bóg istnieje’) i *Dieu est existant* (pol. ‘Bóg jest istniejący’) różniące się formalnie w planie wyrażania, lecz ekwiwalentne z logicznego punktu widzenia:

„*On paraphrase Dieu existe par Dieu est existant, Dieu aime les hommes par Dieu est aimant les hommes. Toutes les phrases sont ramenées au modèle de la proposition affirmative avec être.*” (de Gaulmyn, 1991: 17, por. Arnauld i Nicole, 1992 (1662): 101 i 106).

W tym ujęciu każdy czasownik, który poddany został odmianie przez osobę, liczbę, czas i tryb, był powierzchnią manifestacją konstrukcji głębokiej, która jako kanoniczna forma orzekania pozwalała w sposób jasny i jednoznaczny przypisać cechę danemu bytowi. W połączeniu z imiesłowem, rzeczownikiem lub przymiotnikiem czasownik kopulatywny nabierał funkcji predykatywnej, przez fakt, że to w nim usytuowany był moment orzekania (fr. *moment de juger*)⁸:

„[t]he copula whose function was to link up the attribute with the S (subject) and to express at the same time the positive quality (affirmation) of the judgment.” (Sandmann, 1954: 11-12).

Wiemy natomiast, że w wielu językach orzekanie odbywa się bez udziału czasownika kopulatywnego, również w konstrukcjach imiennych. Zdanie w języku węgierskim *Erdekes ez a könyv* (pol. ‘Ta książka jest interesująca’) nie zawiera odpowiednika polskiej spójki *jest*. Podobne zjawisko możemy zaobserwować w języku rosyjskim: *Tamara doma* (pol. ‘Tamara jest w domu’), w języku arabskim: *Al rajoulou fil*

⁸ Zob. także: „Elle [tj. Gramatyka Port-Royal] n’admet qu’une seule forme de jugement qui consiste en l’assignation d’un attribut à un sujet conçu comme une substance. [...] Elle interprète le verbe *être* comme la marque de la liaison prédicative qui unit l’attribut à son sujet.” (Riegel, 1985: 2).

bayti (pol. ‘Ten człowiek jest w domu’; za: Ibrahim, 2004: 38), jak i w wielu innych językach (zob. Creissels, 1995: 50).

W językoznawstwie, którego przedmiotem opisu są języki posiadające wyodrębnioną kategorię czasownika, nierzadko upatruje się w czasowniku leksykalno-gramatyczny wskaźnik „czasownikowienia” predykatu, którego wykładnikiem w konkretnej realizacji językowej może być przymiotnik, rzeczownik lub przysłówek (zob. koncepcja *czasownika podporowego* w dalszej części opracowania).

1.6. Predykcja relacyjna

Predykcja, która polega na wyrażeniu relacji między dwoma obiektami jest nazywana *relacyjną*. Liczba obiektów relacji jest jednym z kryteriów pozwalającym klasyfikować predykaty ze względu na ilość argumentów implikowanych przez predykat, tzn. ze względu na jego *walencję*. Predykaty implikujące co najmniej dwa argumenty to tzw. *predykaty relacyjne*. Na przykład, wyrażenie predykatywne *jest bratem* w zdaniu *Piotr jest bratem Marka* orzeka o relacji braterstwa wiążącej nazwy *Piotr* i *Marek*. Gdybyśmy chcieli odnieść znaczenie tego zdania do rzeczywistości pozajęzykowej, powiedzielibyśmy, że desygnaty tych nazw są braćmi.

Zakresem zmienności predykatów dwuargumentowych są zawsze dwie przestrzenie (X i Y). W przypadku relacji braterstwa, przestrzenie te są określone na argumentach osobowych: X [+hum] $\{x_1, x_2, x_n \dots\}$, Y [+hum] $\{y_1, y_2, y_n \dots\}$. Funkcja zdefiniowana dla argumentów dwu przestrzeni wyznacza podzbiór tych nazw indywiduowych ze zbiorów X i Y , dla których wartość funkcji wynosi 1, co oznacza, że zdanie zbudowane przy zastosowaniu tych nazw jest prawdziwe. Z punktu widzenia logiki, predykat i jego argumenty są w relacji *implikacji jednostronnej* z predykatem jako elementem głównym tej relacji, który wyznacza liczbę i naturę wyrażen semantycznie go uzupełniających (por. Buttler, 1976). Argumenty mogą być aktualizowane w postaci różnych wyrażen

argumentowych zajmujących w wyrażeniu zdaniowym pozycje znane w gramatyce tradycyjnej jako podmiot, dopełnienie i okolicznik. Z logicznego punktu widzenia, te różne pozycje syntaktyczne są równorzędne względem elementu centralnego – abstrahujemy tutaj od powierzchniowych właściwości wynikających z możliwości ukrywania, czyli blokowania niektórych argumentów, a także obowiązkowej *tematyzacji* jednego z nich poprzez umieszczenie jego wykładnika na „uprzywilejowanej” pozycji podmiotu.

1.7. Orzekanie o istnieniu

Czasownik *być* jest wykładnikiem predykcji egzystencjalnej, gdy odnosząc się do określonego elementu rzeczywistości, orzeka o nim, że istnieje, jak na przykład w zdaniu: *Bóg jest* (Stróżewski, 2004: 76). Ten rodzaj predykcji nastręczył filozofom wiele trudności interpretacyjnych ze względu na fakt, iż można uznać *istnienie* za predykat drugiego rzędu. Wszak stwierdzić, że coś jest, czyli istnieje, nie stwierdza nic ponad to, co wyraża argument na pozycji podmiotu. Zaś zdania z predykatem *nie być* (*nie istnieć*) orzekają sprzeczność, jeśli traktować je jako predykaty pierwszego rzędu, bowiem nieistnienie nie może być czyjąkolwiek własnością (Stróżewski, 2004: 132-133). Pears i Thomson (1963: 3) mówią natomiast o redundancji i o sprzeczności tylko w przypadku, gdy obiekty których dotyczy orzekanie wskazane są bezpośrednio, np. *Ten pokój istnieje* i *Ten pokój nie istnieje*. Zaś zdania typu *Tygrysy istnieją* i *Gryfy nie istnieją* są uprawnione przy zastrzeżeniu, że stwierdzenie istnienia bądź nieistnienia konkretnych obiektów i klas obiektów dokonuje się w określonej ramie lokatywno-temporalnej. W tym ujęciu zdanie *Gryfy nie istnieją* orzekałoby, że ‘gryfy nie istnieją w naszym świecie, ale może istnieją w innym świecie, w którym brak, na przykład, tygrysów albo gryfy póki co nie istnieją w naszym świecie, ale może kiedyś się pojawią’:

„If the subject of a singular statement referentially implies existence, then, if the verb asserts existence, the statement will be a referential tautology, and, if the verb denies existence, the statement will be a referential contradiction except under one of the following three conditions first, implication and assertion are about different worlds; secondly they are about different times; thirdly they are about different levels.” (Pears i Thompson, 1963: 6; zob. także: s. 12).

W analizie językoznawczej, uznajemy, że czasownik *być* w znaczeniu ‘istnieć’ jest predykatem jednoargumentowym.

1.8. Natura gramatyczna wyrażenia predykatywnego

W dialogu *Sofista*, mimo że mowa jest o funkcjach, a nie o typach jednostek językowych, uznaje się opis wyróżnionych elementów za pierwowzór klasyfikacji wyrazów na części mowy (in. *klasy funkcjonalne, klasy słów* [w:] Laskowski, 1984). *Onoma* i *rhema* odpowiadałyby w ogólnym zarysie temu co nazywamy rzeczownikiem (*nomen*) i czasownikiem (*verbum*). Wzajemne przyporządkowanie funkcji składniowych i kategorii gramatycznych jednostek językowych jest najprawdopodobniej wypadkową niejasnej definicji terminu *verbum*. Ten sam termin przypisany jest jednostce posiadającej określone cechy morfo-składniowe oraz jednostce języka (prostej lub złożonej składniowo), o której Platon, a później Arystoteles, pisali, iż jest ona elementem głównym zdania, czyli elementem orzekającym. Można przypuszczać, iż transpozycji terminu greckiego na termin łaciński (*verbum*) towarzyszyło przeinterpretowanie i tak dość niejasnej definicji określenia pierwotnego, co przyczyniło się następnie do określania mianem *orzeczenia* właśnie czasownika⁹.

⁹ Jak podaje Basset (1994: 49), na 94 użycia terminu *rhema* w oryginale, tylko 17 z nich zostało przetłumaczone terminem *verbum* w antologii tekstów filozoficznych *Collection des universités de France* (Belles Lettres).

Również Arystotelesowe definicje elementów *onoma* i *rhema* nie są jasne. Z jednej strony mogą one oznaczać kategorie językowe (rzeczownik i czasownik), z drugiej jednak strony, mogą służyć do określenia funkcji kategorii językowych w zdaniu, czyli podmiotu i orzeczenia (Polański, 2003: 409). Zdaniem Boissona, Basseta i Kirtchuka (1994: 12) utożsamianie elementów *onoma* i *rhema* z rzeczownikiem i czasownikiem jest zbyt dużym uproszczeniem. Autorzy uważają, że lepiej jest mówić o dwóch *super*-klasach wyrażzeń, których własności dystrybucyjne określa schemat *A jest B*, i którym przeznaczone są odpowiadające pozycjom *A* i *B* funkcje: w pierwszym przypadku byłaby to funkcja *desygnacji*, w drugim zaś funkcja *predykcji*. Pierwszej *super*-klasie wyrażzeń autorzy, Boisson, Basset i Kirtchuk, przyporządkowali nazwę *super-rzeczownik*. Ta klasa obejmowałaby rzeczowniki i inne wyrażenia mogące wystąpić w funkcji podmiotu. Druga *super*-klasa wyrażzeń, tzw. *super-czasownik*, obejmowałaby nie tylko orzeczenia czasownikowe, ale i inne: „*Désignation et prédication détermineraient ainsi deux « superclasses » [...] « supernom » et « superverbe »*” (Boisson, Basset, Kirtchuk, 1994: 12; por. Lemaréchal, 1994: 149-168).

W Gramatyce Port-Royal cechy, które współczesne językoznawstwo uznaje za własności predykatu, utożsamiane były częściowo z cechami czasownika kopulatywnego, a częściowo z cechami wyrażenia atrybutywnego. Z semantycznego punktu widzenia, konstrukcja atrybutywna (mowa o *orzeczeniu imiennym*) była uznawana za kanoniczną formę językową wyrażania *modus essendi* danej substancji. Zaś zdanie z takim właśnie złożonym orzeczeniem, oznaczane *S ε P* (czyt. *subjectum est praedicatum*), było uznawane za kanoniczną formę *zdania* w sensie logicznym, a nie gramatycznym (de Gaulmyn, 1991: 24).

W językoznawstwie XX-wiecznym także powszechna jest opinia o dychotomicznej strukturze zdania (fr. *proposition*), której elementami są: podmiot (fr. *sujet*) i orzeczenie (fr. *prédicat*) lub też, w przypadku bardziej rozbudowanych zdań:

grupa podmiotu i grupa orzeczenia. Za Kuryłowiczem powiemy, że podmiot i orzeczenie stanowią człony określone wymienionych grup (fr. *les membres déterminés*), ale elementem jądrowym (fr. *le membre fondamental ou constitutif*) zdania jest orzeczenie, czyli predykat:

„*Le membre fondamental ou constitutif du groupe est son membre déterminé. Le membre fondamental ou constitutif de la proposition est le membre déterminant, c'est-à-dire le prédicat.*” (Kuryłowicz, 1960: 40).

Dla Kuryłowicza jednak *predykat* jest czasownikiem w formie *verbum finitum*:

„*Les mots ou les groupes d'un texte comme Nuit. Bruit lointain de canon, Va-et-vient continu des soldats peuvent être considérés comme remplissant la fonction de propositions, mais ne le sont pas au point de vue formel puisqu'ils sont privés du membre constitutifs qu'est le prédicat (verbe personnel).*” (Kuryłowicz, 1960: 40).

Jeśli przyjmimy pogląd o dychotomicznej strukturze orzekania, z pewnością uznamy, że brakuje któregoś z dwu elementów w przytoczonych przez Kuryłowicza przykładach (por. pol. *Noc. Odgłosy armatnie. Poruszenie wśród żołnierzy*). W dalszej części pracy, posługując się terminem *predykcji niezdanotwórczej*, wskażemy inną interpretację takich wyrażzeń.

1.9. Logiczna definicja predykatu. Pojęcie implikacji semantycznej

Termin *predykat*, choć używany tak przez filozofów starożytnych, jak i nowożytnych, precyzyjną definicję uzyskał dopiero na gruncie logiki matematycznej. Termin ten wraz z innymi terminami aparatu logicznego został włączony do językoznawstwa (nie tylko formalnego), głównie dlatego, że

okazał się przydatny w opisie semantycznym jednostek leksykalnych języka naturalnego.

Mimo precyzji, którą charakteryzuje się metoda formalna, wypada zwrócić uwagę na fakt, że zjawiska językowe wymykają się często opisowi formalnemu:

„Les théories d’inspiration logique se trouvent tellement éloignées des préoccupations relatives aux mécanismes langagiers qu’il est impossible de les considérer comme psychologiquement plausibles. [...] La langue n’est pas logique : la logique donne de la langue une image appauvrie et réductrice, donc faussée par avance.” (Galmiche, 1991: 21)¹⁰.

Aparat terminologiczno-pojęciowy logiki formalnej, a zwłaszcza *rachunek predykatów*, znalazł jednak zastosowanie w opisie języka naturalnego i jest przykładem udoskonalonego narzędzia metodologicznego, za pomocą którego można w sposób jasny i jednoznaczny opisać sposoby powierzchniowego ujętykowania treści oraz relacje zachodzące między wyrażeniami języka na poziomie zarówno systemu, jak i dyskursu.

Definicja predykatu w ujęciu logiki matematycznej odwołuje się przede wszystkim do jego *mocy zdaniotwórczej*. Możemy przeczytać u Batoga (2003: 95), że predykaty to *„wyrażenia, które w połączeniu z [jedną lub więcej] nazwą indywidualną [zwaną także indywiduową, tj. wyrażeniem mogącym wystąpić w funkcji podmiotu lub innego dopełnienia] mogą tworzyć zdania”*¹¹.

¹⁰ Por. „Un acte d’énonciation répond à beaucoup d’autres besoins qu’à celui de poser la prémisses ou la conclusion d’un raisonnement.” (Ducrot, 1971: 5, por. Ducrot, 1966; zob. także: Tarski, 1972 (1923-1944): 170-171; M. Gross, 1981: 103).

¹¹ Terminologia w tym zakresie jest bardzo różnorodna. Wyrażenia mogące pełni funkcję predykatu, a zatem potencjalne *„konstytutywne składniki zdania, decydujące o byciu zdaniem”* to, w polskim językoznawstwie, *predykatywy* (Nagórko, 1998: 120; Laskowski, 1984), *predykatory* (Żmigrodzki, 2000).

Semantyczna definicja predykatu kładzie nacisk na fakt, iż wyrażają one stany, własności lub stosunki (relacje), które przysługują indywiduom rozważanego rodzaju, albo zdarzenia, w których uczestniczą takie indywidua (por. Ajdukiewicz, 1985: 31-32; Karolak, 1984: 20-21; Nowakowska-Kempna, 1986: 13-14; Galmiche, 1991: 38; Ziemiński, 2002: 264; Stanosz, 2004: 44; Grzegorzczkowska, 2001: 90). Do wyrażenia owych „indywiduów” służą wyrażenia *argumentowe* przybierające postać *nazw indywiduowych* i zmiennych zdaniowych. I tak, w zdaniu: *Człowiek jest śmiertelny*, wyrażeniem predykatywnym jest ciąg *jest śmiertelny*, orzekający własność bycia śmiertelnym o człowieku jako rodzaju ludzkim. Predykat jest tutaj jednostką płaszczyzny treści aktualizowaną za pomocą wyrażenia *jest śmiertelny*. Będąc centralnym elementem struktury zdaniowej, predykat otwiera pozycje dla wyselekcjonowanych przez siebie argumentów (w planie wyrażania – wyrażen argumentowych) definiujących jego treść¹². W przypadku wyrażenia *jest śmiertelny* takim wyrażeniem argumentowym jest nazwa *człowiek*. Wyrażenie *jest śmiertelny* jest *predykatem jednoargumentowym*, a to oznacza, że selekcjonuje tylko jeden argument, co oddaje następujący schemat: $\forall x \rightarrow f(x)$, gdzie: \forall jest symbolem *kwantyfikatora ogólnego*, inaczej *dużego, generalnego*; x jest zmienną zdaniową i symbolizuje argument selekcjonowany przez predykat; f jest symbolem rozważanego predykatu.

W zależności od ilości implikowanych argumentów mówi się o predykatkach jednoargumentowych (fr. *prédicat à un argument*, także: *prédicat monadique*), dwuargumentowych (fr. *prédicat à deux arguments*, także: *prédicat dyadique*, *prédicat binaire*, *prédicat bivalent*), trójargumentowych (fr. *prédicat à trois arguments*, także: *prédicat triadique*, *prédicat ternaire*,

¹² Por. „Le prédicat (avec ses arguments) constitue un tout sémantique. Le rapport étroit entre un prédicat et ses arguments résulte non seulement de ce qu’il ouvre des positions d’argument, mais il est lié également au fait que ces positions sont pourvues de caractéristiques sémantiques, générales et spécifiques, conformes au sens du prédicat en question.” (Nowakowska-Kempna, 1992: 451).

prédicats trivalent), wreszcie *n*-argumentowych (por. np. Russell, 2001 (1969): 56).

Definiując predykat, inaczej *funkcję zdaniową*, należy wyznaczyć *dziedzinę funkcji* (zbiór *X*), czyli *zbiór argumentów funkcji*, dla których funkcja została zdefiniowana, oraz *przeciwdziedzinę funkcji* (zbiór *Y*), czyli *zbiór wartości funkcji*, tzn. zbiór tych elementów *y* zbioru *Y*, dla których istnieją takie elementy *x* ze zbioru *X*, że: $y = P(x)$.

Wyrażenie $f(x)$ nazywamy *funkcją zdaniową jednej zmiennej x*, o której nie można orzec, że jest prawdziwa lub fałszywa, ale która staje się *zdaniem prawdziwym* lub *fałszywym*, gdy zamiast zmiennej *x* podstawimy nazwę dowolnego elementu. Wybór elementu, który można podstawić za zmienną *x* dokonuje się w tzw. *przestrzeni X*, będącej *zakresem zmienności* funkcji $P(x)$ (zob. Rasiowa, 2003). Przeciwdziedzina funkcji pozwala ustalić zbiór argumentów funkcji, dla których funkcja jest prawdziwa, czyli określić reguły budowania zdania poprawnego w danym języku: „*Problem przyporządkowania relacji jest identyczny z problemem prawdy*” (Wittgenstein, 1999: 19). W rzeczywistości chodzi o ustalenie *walencji* (zwanej także: *potencją* [w:] Szupryczyńska, 1973: 36) danego predykatu i o charakterystykę stanowiących ją nazw indywidualnych. Tylko te nazwy indywidualne ze zbioru *X*, dla których wartość w zbiorze *Y* wynosi *1* mogą być podstawione za *x*, by funkcja, a dalej zdanie, były prawdziwe. Bycie elementem zbioru *X* oznacza posiadać pewną własność uprawniającą do tego, by do zbioru *X* należeć. Własności te są natury semantycznej (Ajdukiewicz, 1985: 110). Nie chodzi więc o to, co należy do sfery subiektywnych przeżyć użytkowników, ale o to, co wynika z aksjomatycznych reguł wewnątrzjęzykowych¹³, czyli

¹³ Por. „W obrębie języka istnieją jak w każdym systemie dedukcyjnym wyrażenia bezwarunkowo przyjęte za prawdziwe na mocy reguł.” (Jedynak, 2003: 26). Zob. także: „Jeżeli jakieś zdanie ma mieć sens, to musi zostać wprzód ustalane syntaktyczne zastosowanie każdego z jego elementów.” (Wittgenstein, 1999: 106).

o to, co jest dyktowane przez tzw. *dyrektywy znaczeniowe*, których wartość w systemie językowym jest stała (Jedynak, 2003: 26).

Orzekanie o prawdziwości funkcji f dokonuje się w oparciu o logiczne właściwości tej funkcji: własności semantyczne predykatu *jest śmiertelny* i nazw indywiduowych *piórnik*, *deszcz* nie są ze sobą zgodne, dlatego zdanie powstałe z podstawienia tych nazw w miejsce argumentu x jest nonsensem¹⁴. Funkcja, która jest prawdziwa dla argumentów posiadających pewną własność. Na przykład [+żywołność] zakreśla zbiór argumentów posiadających tę własność lub dających się scharakteryzować za pomocą relacji wyrażonych przez tę funkcję. I tak, funkcja *jest śmiertelny* zakreśla zbiór obiektów, których własnością jest śmiertelność: człowiek, pies, zwierzę, osa, itd.

¹⁴ Vuillemin (1984) rozróżnia zdania fałszywe od bezsensownych. Zdaniem fałszywym jest zdanie *3 jest liczbą parzystą* ponieważ nie jest prawdą, że liczba 3 spełnia warunki, by orzec o niej, iż jest liczbą parzystą. Zdaniem *bezsensownym* jest zdanie *Sokrates jest liczbą parzystą*. Stwierdzenie *3 jest liczbą parzystą* może wynikać z czyjejs niewiedzy i jako takie jest w pełni usprawiedliwione. Natomiast zdanie *Sokrates jest liczbą parzystą* jest „nieanalizowalne”. Problem ten można zilustrować przy pomocy okręgu Eulera (tj. okrąg wpisany w trójkąt; fr. *le cercle d'Euler*). Wnętrze okręgu wypełnione jest tymi nazwami indywiduowymi, po których podstawieniu za zmienną x , funkcja uzyskuje wartość 1. Na zewnątrz okręgu (ale wewnątrz trójkąta) znajdują się te nazwy indywiduowe, po których podstawieniu za zmienną x , funkcja ma wartość zerową. Istotne dla budowania zdań sensownych jest określenie zarówno przestrzeni wewnątrz okręgu Eulera (fr. *le cercle d'Euler*), jak i tej poza jego granicami: „Le cercle est le signe de l'univers du discours [...]. Le point intérieur au cercle, c'est l'affirmation ; extérieur c'est la négation. Mais que désigne cet extérieur ? *3 n'est pas un nombre pair* (oui), *Socrate n'est pas un nombre pair ?* (non). Il faut clôturer l'univers du discours, [...] déterminer la négation de l'universel.” (Vuillemin, 1984: 13). Okrąg Eulera określa zatem warunki konieczne i wystarczające do budowania zdań prawdziwych i fałszywych, tzn. *analizowalnych* w danej rzeczywistości poprzez ustalenie wymaganego typu logicznego indywiduów. W przypadku funkcji *jest liczbą parzystą*, przestrzeń Eulera wyznaczona jest przez zbiór liczb całkowitych.

$f(x)$, gdzie: $f =$: jest śmiertelny; $x =$: [+anim]	V	F
Człowiek jest śmiertelny	1	0
Pies jest śmiertelny	1	0
Piórnik jest śmiertelny	0	1
Deszcz jest śmiertelny	0	1

Wedle przyjętych założeń, reguły łączliwości jednostek językowych w danym kontekście są określone zarówno przez cechy leksykalne, jak i przez cechy gramatyczne tych jednostek. W językoznawstwie, pogląd ten nie zawsze był powszechny: dopuszczano odrębność warstw, semantycznej i gramatycznej, konstruuując w języku zdania gramatyczne asemantyczne¹⁵ i semantyczne agramatyczne. Jeżeli jednak pod pojęciem *gramatyki* rozumieć model kompetencji językowej, czyli reguły budowania oraz rozumienia nieskończonej ilości zdań należących do danego języka, to semantyka stanowi jej nieodłączny element, ponieważ uczestniczy w sposób konieczny w konstruowaniu zdań poprawnych w danym języku: „*Model języka bez składnika semantycznego nie byłby [...] adekwatny w odniesieniu do języków naturalnych. Dla adekwatnego ich opisu niezbędne jest wprowadzenie obok reguł formowania także reguł sensu (reguł semantycznych)*” (Karolak, 1972: 18; por. Wierzbicka, 2006 (1996): 39).

1.10. Aktualizacja struktury predykatywno-argumentowej w planie wyrażania

Struktura predykatywno-argumentowa zaktualizowana jest w planie wyrażania poprzez różnego rodzaju wskaźniki, spośród

¹⁵ Logicy i językoznawcy prześcigali się w wymyślaniu zdań asemantycznych: *Quadruplicity drinks procrastination* (Bernard Russell), *Le silence vertébral indispose le voile licite* (Lucien Tesnière), *Colourless green ideas sleep furiously* (Noam Chomsky), *Sprawiedliwość ma smykalkę prowokatora* (Stanisław Karolak).

których na pierwszy plan wysuwa się *wskaźnik temporalny* (fr. *opérateur de référence temporelle*) wynikający z konieczności usytuowania orzekanego stanu rzeczy w czasie (Karolak, 2002: 204). Zdaniem niektórych językoznawców drugim obowiązkowym aktualizatorem struktury propozycjonalnej jest *wskaźnik lokatywny* umiejscawiający orzekany stan rzeczy w przestrzeni (Nowakowska-Kempna, 1986: 27; Topolińska, 1999: 15). Całość jest tzw. *składnikiem dyktalnym* (łac. *dictum*; fr. *énoncé* [w:] Wilmet, 1998: 605-606) i stanowi argument propozycjonalny predykatu wyższego rzędu, jakim jest modalność (*modus*) wyrażająca stosunek intencjonalny nadawcy do swojej wypowiedzi (tzn. pozwalająca określić, czy komunikat jest oznajmieniem, pytaniem, czy rozkazem) oraz wyznaczająca stosunek nadawcy do zdarzenia, o którym mowa w komunikacie (por. Grzegorzczkowska, 1984: 58, 2001: 89-97; Jędrzejko, 1993: 69; Karolak, 1984; 2002: 204). Zasadniczo przyjmuje się, że *zdanie* jest obligatoryjnie scharakteryzowane zarówno przez wskaźnik temporalny, jak i modalny. Wykładniki tych wskaźników zwane są niekiedy *predyktorami faktywnymi* ze względu na pełnioną funkcję, czyli *orzekanie o orzekanym stanie rzeczy* (zob. EJO, 2003). Są one wyznaczane przez możliwości systemowe języków naturalnych i mogą mieć charakter zgramatyzalizowany (np. wykładniki czasu w językach: polskim i francuskim) lub leksykalny (np. wykładniki treści temporalnych i modalnych w tych językach). Składniki te, mimo że są obligatoryjne, niejednokrotnie pozostają *ukryte* w konkretnej realizacji językowej. Aktualizacja treści ma wtedy charakter *niejawny* (zob. Aktualizacja [w:] EJO, 2003).

Zgodnie z twierdzeniem, iż język odzwierciedla sposób, w jaki użytkownicy konceptualizują rzeczywistość pozajęzykową, reguły *łączliwości* wyrażeń odzwierciedlają swoistą *gramatykę pojęć*, zwaną także *gramatyką sensów* lub *składnią sensów*, czyli sposób w jaki pojęcia są ustrukturyzowane względem siebie w obrębie jednego systemu językowego (Karolak, 1972: 31, 2002: 20, 80-90). Reguły leksykalno-gramatyczne określające tzw. *ograniczenia selekcyjne*

predykatów, których manifestacją są konkretne jednostki leksykalne, są w dużej mierze uwarunkowane wewnątrzjęzykowo i stanowią właściwą każdemu systemowi językowemu *gramatykę form* (fr. *grammaire locale* [w:] M. Gross, 1995). Tym samym zachodzi istotna asymetria między składnią sensów a składnią form: jeden sens może być aktualizowany przy pomocy różnych środków językowych, zaś ta sama forma językowa może służyć wyrażeniu różnorodnych sensów, przy czym różnice w sposobach wyrażania tej samej treści są obrazem wewnątrzsystemowych ustaleń, reguł łączliwości, które nakładają się na uniwersalne reguły „kojarzenia” pojęć (por. Tesnière, 1959: 41-42; Lewicki, 1984: 53; Karolak, 1999: 87; Szumska, 2006: 18; Wierzbicka, 2006 (1996): 37).

1.11. Światy możliwe a prawdziwość sądów

„*Teoria logicznego odwzorowywania przez język głosi całkiem ogólnie: aby zdanie mogło być prawdziwe lub fałszywe zgadzać się z rzeczywistością, albo nie coś w zdaniu musi być z rzeczywistością identyczne.*” (Wittgenstein, 1999: 30). Zgodnie z założeniem, że dany język odwzorowuje rzeczywistość w sobie właściwy sposób, wszelkie sądy wypowiedziane lub pomyślane w tym języku, zbudowane w oparciu o reguły łączliwości wyrażen właściwe temu językowi, są prawdziwe.

Definiowanie (charakterystyka) danego wyrażenia predykatywnego nie dokonuje się w oparciu o jakąś konkretną sytuację, będącą rzeczywistą sytuacją wypowiedzenia lub pomyślenia danego sądu. Tym samym, analiza znaczenia odbywa się przez odniesienie wyrażen do klas zjawisk, a nie do zjawisk jednostkowych. W opisie uwzględnia się zatem cały wachlarz możliwych „sytuacji językowych”, mając za punkt wyjścia wszystkie możliwe współwystąpienia jednostek w celu określenia reguł funkcjonowania jednostki predykatywnej w języku. Te możliwe sytuacje językowe to inaczej *możliwe światy* (David Lewis, zob. Stróżewski, 2004: 253). Bezpośrednio dany jest nam tylko jeden świat, ten który

„odwzorowujemy” przy pomocy konkretnego języka naturalnego: zbioru nazw bytów stanowiących ontologię naszego świata i zbioru relacji i własności, które te byty opisują:

„*Le monde, quelle que soit sa configuration, comporte: a) un ensemble d'objets ou d'individus (qu'il traite comme des entités) et b) un ensemble de propriétés et de relations (qu'il traite comme des fonctions).*” (Galmiche, 1991: 32).

Kompetencję językową użytkowników języka tłumaczy się często jako znajomość warunków prawdy, czyli zdolność do interpretacji danej wypowiedzi w kategoriach światów możliwych, innymi słowy do wyobrażenia sobie takiej sytuacji w świecie, która byłaby adekwatna do treści wypowiedzi¹⁶, przy czym treść wypowiedzi jest wypadkową znaczeń jednostek powiązanych ze sobą w układzie syntaktycznym¹⁷. Pod pojęciem świata możliwego nie kryje się więc „*jakaś odległa kraina, którą dojrzeć możemy jedynie przez teleskop*”¹⁸, lecz możliwa sytuacja.

¹⁶ Por. „Le sens d'une phrase peut être ramené à ce qui la rend vraie, et ce qui la rend vraie n'est pas autre chose qu'une « configuration », un « arrangement » des choses du monde.” (Galmiche, 1991: 27). A także: „Une proposition est une manière de sélectionner un ensemble d'états de choses possibles – tous ceux pour lesquels la proposition prend la valeur de vérité 'vrai'.” (Stalnaker, 1984 (1978): 62).

¹⁷ Por. „La vérité n'est pas simplement le produit d'une relation référentielle entre les propositions et les objets du monde, mais fonction également du sens des propositions qui varie de monde possible en monde possible.” (Guenther i Nef, 1984: 16). Na przykład, stwierdzając, że dwa zdania są synonimiczne, stwierdzamy, że są one fałszywe lub prawdziwe w tej samej sytuacji, np. *Alice fait du vélo* (pol. 'Alicja jeździ na rowerze') i *Alice fait de la bicyclette* (pol. 'Alicja jeździ na rowerze'), orzekając o sprzeczności, stwierdzamy, że zdanie jest fałszywe w każdej sytuacji, np. *Ce célibataire est marié* (pol. 'Ten kawaler jest żonaty') (Galmiche, 1991: 23-24; zob. także: Cresswell, 1984 (1978): 38-41; Stalnaker, 1984 (1978): 62; Guenther i Nef, 1984: 16; Galmiche, 1991: 26-29).

¹⁸ Por. „Un monde possible n'est pas un pays lointain que l'on rencontre sur son chemin ou que l'on regarde au télescope. En général, un monde possible différent du nôtre est trop éloigné : même si nous voyagions plus rapidement que

Biorąc zatem za punkt odniesienia możliwe sytuacje i reguły łączliwości wyrazów, które nazywają elementy świata rzeczywistego, można – przynajmniej teoretycznie – „przewidzieć”, jakie zdania określone mogłyby zostać mianem zdań danego języka:

„Il ne s'agira jamais de vérité absolue, mais seulement de vérité relative. C'est pourquoi il n'est pas exclu [...] que la théorie puisse, en ce sens, dresser une liste de phrases vraies.”
(Galmiche, 1991: 31).

Bezpośrednią konsekwencją tego stwierdzenia jest uświadomienie sobie, że światy możliwe właściwe danemu systemowi językowemu niekoniecznie są światami możliwymi innego systemu językowego – różnice wynikają z systemowych własności jednostek językowych właściwych poszczególnym systemom językowym.

1.12. Wartość logiczna zdania a poprawność językowa

Minimalną jednostką analizy w składni predykatywno-argumentowej jest zdanie *oznajmujące* (in. *asertoryczne*; fr. *phrase déclarative, phrase assertive*), czyli zdanie posiadające *wartość logiczną*, a zatem zdanie, któremu można przyporządkować wartości: *prawdziwe*, bądź *fałszywe*. Modalność asertoryczna może zostać wyrażona w sposób jawny, przy użyciu wyrażen takich, jak: *jest prawdą, że, jestem przekonany, że*. Modalność asertoryczna może również pozostać niejawna (zob. *Aktualizacja [w:] EJO, 2003; Grzegorzczkova, 2001: 87*). Nie można rozpatrywać jako prawdziwych ani jako fałszywych zdań pytajnych, wykrzyknikowych, niedopowiedzeń. *Zdaniem* w sensie logicznym jest takie zdanie, w którym nie ustosunkowujemy się do treści ani pytająco, ani roszczeniowo, ale *po*

la lumière, nous ne pourrions pas l'atteindre. Un monde possible est donné par les conditions descriptives que nous lui associons.” (Kripke, 1982 (1972)).

prostu sprawozdawczo (Ajdukiewicz, 1965: 28; por. „*L’assertion prétend indiquer un fait.*” [w:] Russell, 2001 (1969): 30).

Predykcja jako orzekanie nie jest aktem językowym, przejawiającym się tylko w konkretnej wypowiedzi językowej, ale także na poziomie wiedzy użytkowników języka o rzeczywistości pozajęzykowej i bytach wyodrębnionych w akcie poznania. Tzw. *treść propozycjonalna* wypowiedzenia rozumiana jako szereg powiązanych ze sobą w procesie myślenia o rzeczywistości wyobrażeń (asocjacji) może przejawiać się językowo dzięki relacji wiążącej myśli (czyli to, co abstrakcyjne) z wyrażeniami językowymi (czyli tym, co konkretne). O łączliwości danego wyrażenia z innymi wyrażeniami decydują właściwości leksykalne i syntaktyczne tego wyrażenia, tym samym odzwierciedlając sposób konceptualizacji rzeczywistości w umysłach użytkowników danego języka: „*Judgment is a cognitive act*” (Sandmann, 1954: 72).

Według *klasycznej teorii prawdy* o prawdziwości zdania mówimy wtedy, gdy stwierdza ono fakt zgodny z rzeczywistym stanem rzeczy, o fałszywości zaś w przypadku przeciwnym. Porównajmy: *Pies leży na kanapie* albo *Pies nie leży na kanapie*. Gdy mowa o tak właśnie rozumianym *zdaniu*, niekiedy zamiennie używa się terminu *sąd logiczny* (łac. *propositio*, gr. *πρότασις*, niem. *Satz*, fr. *jugement, proposition*; ang. *judgment, proposition*). Zdania, o których prawdziwości orzec można znając gramatykę języka, a zatem bez odwoływania się do faktów pozajęzykowych, to tzw. *zdania analityczne*: „*Un énoncé est analytique, dans la sémantique mentaliste, lorsqu’il est vrai en vertu des significations de ses termes.*” (Quine, 1993: 87). Na przykład: *Każdy kawaler jest nieżonaty*. Gdy wartość logiczna zdania wyznaczana jest przez czas i przestrzeń jego wypowiedzania (np. *Pies leży na kanapie*) mamy do czynienia ze *zdaniem okazjonalnym*, zwanym także: *syntetycznym* i *obserwacyjnym* (zob. Quine, 1993: 23; Ajdukiewicz, 1965: 57).

Sąd logiczny to abstrakcyjny byt (idea), jednostka płaszczyzny treści, której aktualizacją jest *wyrażenie zdaniowe*,

inaczej akt sądenia (także: wypowiedź, fr. *énoncé*, ang. *statement*) (zob. Kotarbiński, 1990 (1929): 206; Karolak, 1984: 14). W nim przejawia się komunikowana treść, zwana treścią propozycjonalną (fr. *contenu propositionnel*). Sąd pozbawiony jest jakichkolwiek właściwości syntaktycznych, te bowiem charakteryzują wyrażenie zdaniowe, językowy przejaw sądu. Orzekanie o prawdziwości lub fałszywości sądu dokonuje się na podstawie aktualizującej go wypowiedzi zdaniowej stanowiącej płaszczyznę aktualizacji dla danej treści i odbywa się ono poprzez analizę odniesienia przedmiotowego wyrażen oraz weryfikację prawdziwości zdania zawierającego *explicite* lub *implicite* informacje o parametrach czasowo-przestrzennych, w których zachodzi orzekany stan rzeczy lub relacja. Sąd może zatem obejmować całą klasę równoznacznych wypowiedzi, także w różnych językach: *Sokrates jest śmiertelny*, *Socrate est mortel* i *Socrates is mortal*, jak również w tym samym języku, przy czym i tu różne mogą być powierzchniowe realizacje tego samego predykatu. W obydwu przypadkach chodzi o językowe przejawy tego samego sądu logicznego: „*Lorsque deux phrases* [tu: wyrażenia zdaniowe] *ont la même signification, cela tient au fait qu’elles expriment la même proposition* [tu: sąd logiczny]” (Russell, 2001 (1969): 20).

W orzekaniu o prawdzie lub fałszu, a zatem o poprawności rozumowania przejawiającego się w języku, zawarta jest nie tylko znajomość reguł morfo-syntaktycznych, ale i semantyki wyrażen. Sposób myślenia o rzeczywistości odpowiada regułom współwystępowania jednostek leksykalnych i gramatycznych, którym przyporządkowane są określone znaczenia i funkcje (por. Jedynek, 2003: 30). Dochodzimy w ten sposób do tzw. *strukturalnej definicji prawdy*, zgodnie z którą: jeżeli znaczeniu aktualizowanemu przez zdanie można przyporządkować jakąś sytuację w świecie pozajęzykowym, to zdanie takie jest prawdziwe na mocy konstytuujących je

składników¹⁹ (zob. Tarski, 1972 (1923-1944): 169; Ajdukiewicz, 1985: 110).

Ani dla logiki formalnej, ani dla filozofii analitycznej nie jest istotne, czy analizowane oznajmienie jest w języku polskim, angielskim, czy francuskim. Formy rozumowania są tutaj pojmowane jako wspólne ludziom bez względu na język²⁰. Analizowane zdania, czy to w formie wziętej z języka francuskiego *Max est venu*, czy to w formie języka polskiego *Max przyszedł*, są pojmowane jako przykłady językowe tego samego sądu logicznego. Zaś celem językoznawczej analizy porównawczej struktur predykatywno-argumentowych jest wskazanie różnic i podobieństw powierzchniowych realizacji predykatu logicznego w dwóch lub więcej systemach językowych. Różnice te, będąc natury strukturalnej, wynikają z dostępnych w obrębie analizowanych systemów środków i reguł leksykalno-składniowych.

¹⁹ Por. „Est vraie la proposition possédant telles et telles propriétés structurales ou la proposition qu'on peut obtenir à partir de telles et telles expressions structurellement décrites à l'aide de telles et telles transformations structurales.” (Tarski, 1972 (1923-1944): 169). Konkretna *wypowiedź* może być różnie interpretowana ze względu na intencję mówiącego. Zdanie *Piotr wrócił* może wyrażać zarówno stwierdzenie faktu, ostrzeżenie, jak i zdziwienie. W komunikowaniu intencji ważną rolę odgrywają czynniki parajęzykowe i pozajęzykowe: intonacja, gestykulacja, mimika twarzy, relacja społeczna między partnerami komunikacji, ich cechy osobowościowe oraz posiadany stan wiedzy, niekiedy również zaplecze ideologiczne (przekonania polityczne, religijne), czyli tzw. *shared knowledge*, określana także jako *background* lub *common ground* (Stalnaker, 1984 (1978): 68). Kerbrat-Orrecchioni (1980: 208) używa sformułowań: *postulats silencieux* i *informations en coulisse*.

²⁰ Por. „Logic is a science of ideal forms or norms; it studies the formal laws which thought must respect if truth is to be obtained by reasoning. [...] Logic is essentially analytic and static, taking and analyzing concepts and judgments' as given facts.” (Sandmann, 1954: 16).

2. PŁASZCZYZNA SEMANTYCZNA I JEJ POWIERZCHNIOWE REALIZACJE

2.1. Gramatyka a znaczenie semantyczne

Jednym z podstawowych założeń podejścia opartego na analizie predykatywno-argumentowej jest łączenie w opisie wyrażeń języka ich właściwości gramatycznych z leksykalnymi. Stanowisko to charakterystyczne jest zarówno dla polskiej szkoły lingwistycznej (m. in. Bellert i Saloni, 1972; Szupryczyńska, 1973; Saloni, 1976; Polański, 1980; Topolińska, 1984; Karolak, 1972, 1984 i 2002; Nowakowska-Kempna, 1986; Jędrzejko, 1987, 1993 i 2002, Vetulani, 2000, 2004, 2007 i 2012), jak i dla badaczy wykorzystujących w opisie języka metodologię *lexique-grammaire* (m. in. M. Gross, 1967, 1968, 1975, 1976 i 1981a; Daladier, 1996; Boons, Guillet et Leclère, 1976; Picabia, 1978; Giry-Schneider, 1978 i 1987; Vivès, 1998 i 2001; G. Gross i Vivès, 1986; Guillet et Leclère, 1992; G. Gross, 1989, 1991, 1992, 1994 i 1996; Leeman-Bouix, 1999; Danlos, 1986, 2004 i 2005). Zdaniem Laporte'a jest to jedna z najważniejszych zalet opisu, którego propagatorem był M. Gross:

„The best-known theory of Maurice Gross is that the description of idiosyncratic properties of lexical elements, i. e. the description of the lexicon, is an essential part of the description of the syntax and semantics of a language.” (Laporte, 2005: 257)

Analiza semantyczno-składniowa pozwala stwierdzić, na przykład, że podobnie skonstruowane zdania: *Max prend un journal* (pol. ‘Max bierze gazetę’) vs. *Max prend la route* (pol. ‘Max wyrusza w drogę’), będące realizacją schematu *S V O* (czyt. *podmiot orzeczenie dopełnienie*) różnią się znacznie między sobą, szczególnie gdy idzie o funkcję zawartego w nich czasownika *prendre* (por. M. Gross, 1969)²¹. Zdać sprawę z

²¹ Zob. także: o polisemii czasownika *brać* (Węgrzynek, 2007: 89); i znaczeniach aktualizowanych rzeczownikiem *indyk* w zdaniach: *Kowalski hoduje*

tych różnic może jedynie analiza cech semantycznych współwystępujących ze sobą wyrażań, która pozwoli ustalić w sposób jednoznaczny ich *ograniczenia selekcyjne*.

W przypadku elementów konstytuujących sąd logiczny, predykat i jego argumenty to jednostki *płaszczyzny treści*, zwanej także: *strukturą głęboką*, *strukturą logiczną*, *strukturą głębinową* lub *strukturą głębi* (por. fr. *structure profonde*, *structure sous-jacente*, *le plan du contenu*, *le niveau du contenu*). Analogicznie, materialnym przejawem struktury semantycznej są, w płaszczyźnie powierzchniowej (por. fr. *structure de surface*, *structure superficielle*, *le plan de l'expression*, *le niveau de l'expression*), ich językowe *wykładowiki*, wyrażenia predykatywne i argumentowe. W planie wyrażania możliwe są różnorodne strukturyzacje tej samej treści, zarówno w obrębie jednego systemu językowego, jak i w różnych językach naturalnych, przy czym gdy idzie o różne systemy językowe powierzchniowe realizacje treści bazują niekiedy na takich samych schematach składniowych. Ze względu na wspólną treść, jakiej formalizacją są struktury powierzchniowe, można mówić o wspólnej im strukturze semantycznej, tj. strukturze predykatywno-argumentowej, którą charakteryzuje swoista uniwersalność (Grzegorzczkova, 1984: 57). Fakt ten zezwala na porównywanie sposobów strukturyzacji tej samej treści w różnych językach: „*Dopiero na postulowanej tu głębi [tj. na poziomie płaszczyzny semantycznej], kiedy nieistotne stają się strukturalne właściwości wyrażań, nie ma różnicy między językami naturalnymi.*” (Karolak, 1972: 30; por. Galmiche, 1991: 15).

Powierzchniowa strukturyzacja treści to inaczej organizacja treści w planie wyrażania dokonująca się za pośrednictwem różnych pod względem przynależności do kategorii gramatycznej i kategorii leksykalno-semantycznej wyrażań języka oraz reguł leksykalno-gramatycznych warunkujących

indyki (gdzie *indyki* to ‘ptaki’) vs. *Kowalscy zjedli na kolację indyka* (gdzie *indyk* to ‘potrawa z indyka’) (Fedorowicz, 2007: 47-68).

ich współwystępowanie w planie wyrażania, a także sposoby w jaki to współwystępowanie się odbywa. Zjawisko to można nazwać także *językową formalizacją treści*, bowiem treść – będąca ze swej natury abstrakcyjną – daje się uchwycić dopiero przy pomocy powołanych do tego konkretnych form językowych, z których każda obok ogólnokategorialnego składnika treści (*genus proximum*) konkretyzuje pewien odcień znaczeniowy (*differentia specifica*), ujmując tym samym obiektywne zjawisko pozajęzykowe z pewnego mniej lub bardziej szczegółowego punktu widzenia. Konkretnie wyrażenia języka pełnią funkcję językowych wykładników treści, innymi słowy językowych wykładników predykatu logicznego.

Niezależnie od leksykalno-gramatycznych uwarunkowań kształtu wyrażenia zdaniowego z danym wykładnikiem predykatu logicznego w języku polskim i francuskim, predykat logiczny znajduje wyraz w tych językach. Wykładnik predykatu logicznego, będący zarazem elementem rządzącym w zdaniu, wyznacza cechy semantyczno-składniowe pozostałych niezbędnych składników zdania zawierającego ten wykładnik. Aktualizacji danego sensu służy nie tylko wykładnik predykcji, ale także szereg reguł leksykalno-gramatycznych wynikających z własności implikacyjnych tego wykładnika. Jak się przekonamy dalej, własności te będą inne w języku polskim, inne w języku francuskim – w obu przypadkach są one wynikiem cech systemowych tych języków.

2.2. Założenia metodologiczne *lexique-grammaire*

Przedmiotem tej części pracy są założenia *lexique-grammaire*. Przybliżymy aparat terminologiczno-pojęciowy, którym operuje ta metoda opisu i pokażemy przykłady jej zastosowań w analizie języka.

2.2.1. *Lexique-grammaire* – krótki rys historyczny

Termin *lexique-grammaire* (pol. *leksykon gramatyczny*, ang. *Lexicon-Grammar*) wszedł do użycia stosunkowo późno, bo w 1984 roku. Został on wprowadzony do badań przez Maurice'a Grossa (1934-2001), koordynującego prace nad opisem języka francuskiego w *Laboratoire d'Automatique Documentaire et Linguistique* (dalej: *LADL*), na Uniwersytecie Paris 7. Maurice Gross znany jest ponadto jako twórca tzw. *nowej gramatyki transformacyjnej*, której podstawy zostały zawarte w publikacji zatytułowanej *Notions sur les grammaires formelles* (1967). Pierwsza część *Grammaire transformationnelle du français* (1968), zatytułowana *Syntaxe du verbe*, prezentuje ok. 5000 czasowników predykatywnych opisanych w ok. 15000 użyciach i poklasyfikowanych według ich właściwości leksykalno-składniowych w sześćdziesięciu macierzach binarnych, tzw. *tablicach syntaktycznych*, zwanych *tablicami lexique-grammaire* (fr. *tables lexique-grammaire*, *tables syntaxiques*, *classes syntaxiques*; ang. *Lexicon-Grammar tables*, *LADL tables*). Decydujące dla ostatecznego sformułowania paradygmatu badawczego *lexique-grammaire* było opublikowanie *Méthodes en syntaxe* (1975), a następnie *Méthodes en grammaire française* pod redakcją M. Grossa i J.-C. Chevaliera (1976).

Lexique-grammaire ma swoje podwaliny w gramatykach generatywno-transformacyjnych rozwijanych początkowo dla języka angielskiego, a w szczególności w badaniach Zelig Sabetta Harris. Dziś, zarówno Z. S. Harris, jak i M. Gross uznawani są za pionierów *technologii języka* (zob. Laporte, 2005: 257; por. Ibrahim, 2002a; Z. Vetulani, 2005: 253)²².

²² Por. „There is a smooth continuum from the thought and work of Zellig Harris to that of Maurice Gross, and it is sometimes difficult to differentiate between their respective contributions.” (Laporte, 2005: 257; zob. także: Z. S. Harris, *Notes du cours de syntaxe* według tłum. M. Grossa, 1976). Współcześni badacze mówią o „dziedzictwie” Harrisa (zob. zelligharris.org).

Lexique-grammaire znalazło zastosowanie w opisie języków naturalnych, nie tylko indoeuropejskich. Pracownicy LADL opracowali leksykony gramatyczne, między innymi, do opisu języków: włoskiego, hiszpańskiego, portugalskiego, niemieckiego, angielskiego, norweskiego, arabskiego, koreańskiego, malgaskiego, chińskiego, greckiego, węgierskiego.

2.2.2. *Ogólne zasady opisu jednostek według lexique-grammaire*

Dla M. Grossa i *lexique-grammaire* językoznawstwo jest nauką empiryczną. Język zaś jest zjawiskiem, które można obserwować i którego funkcjonowanie daje się opisać przy pomocy ścisłych reguł²³. Można powiedzieć, że celem opisu językoznawczego jest dążenie do obiektywności charakterystycznej dla nauk ścisłych choć, jak przyznaje Eric Laporte, uczeń M. Grossa, w pełni obiektywna analiza nie jest możliwa:

„The central epistemological notion there is the reproducibility of experiments, i.e. that the results of observation should not depend on the observers. Obviously, the objective of reproducibility is particularly difficult to attain in linguistic. In addition, any steps taken in order to ensure reproducibility should be compatible with the objective of actual large-scale description. Maurice Gross advocated a subjective method with a collective control: empirical observations are performed through introspection by a team of native-speaker linguists.” (Laporte, 2005: 260-261)

Dążenie do obiektywności opisu, jak i przekonanie o empirycznym charakterze uprawianej nauki wydają się być sprzeczne z introspektywną metodą analizy zastosowaną przez

²³ Por. „Maurice Gross contributed centrally to the construction of rigorous empirical methods for syntactic and semantic description, borrowing fundamental notions from experimental sciences like biology and physics. [...] Resorting to experimental sciences for linguistic methodology may sound strange to many linguists, even today, but it is justified by the fact that the only possible source of knowledge in descriptive linguistics is empirical observation.” (Laporte, 2005: 260).

przedstawicieli *lexique-grammaire*. Językoznawstwo introspektywne, w opozycji do językoznawstwa korpusowego, koncentruje się na analizie *zdań modelowych*, czyli wypowiedzi potencjalnych. W *lexique-grammaire* rzeczywiście nie zawsze chodzi o opis potwierdzonych użyci jednostek leksykalnych. Z drugiej strony, analiza zdań konstruowanych jest również przydatna oraz słuszna w myśl tego, co wiemy o predykcji. Skoro każdy element predykatywny otwiera pozycje dla argumentów (w strukturze głębokiej) to wygodnie jest sięgnąć w opisie właśnie do tych wyselekcjonowanych argumentów, a zatem przedstawić zgodnie z ich regułami łączliwości właśnie struktury modelowe. Zatem w ujęciu *lexique-grammaire*, korpusem ilustrującym poszczególne jednostki językowe (ich znaczenia) są struktury, w których te jednostki mogą wystąpić. Prezentowane użycia to *de facto* zdania potencjalne, których poprawność jest weryfikowana przy użyciu intuicji językowej badacza (zob. Laporte, 2005: 265-266; De Gioia, 2001: 15).

2.2.3. Użycie jednostki leksykalnej podstawą jej opisu

Punktem wyjścia do analizy i opisu reguł łączliwości wyrażenia predykatywnego z innymi elementami jest jego *użycie* (fr. *emploi*) w strukturze, a co za tym idzie w otoczeniu argumentowym. Na istotną rolę *użycia* wyrazów zwracają uwagę leksykografowie i gramatycy, którzy podkreślają, iż jest ono jedyną drogą dojścia do *znaczeń* aktualizowanych wyrazem, który ze swej natury jest polisemiczny. Użycie określa reguły łączliwości wyrazów oraz pozwala znieść polisemię wyrazową. Ilość modelowych struktur, w których może wystąpić dane słowo wyznacza ilość znaczeń (predykatów logicznych) aktualizowanych daną formą wyrazową (por. Tokarski, 1971: 51; Jodłowski, 1974: 158; Saloni, 1976: 13; Harris, 2007 (1988): 34; G. Gross, 1999; Grzegorzczkova, 2001: 22-23; Fedorowicz, 2007: 47; Przybylska, 2007: 69). Użycie pozwala opisać własności leksykalno-składniowe danej jednostki (por. „*Właściwości składniowe wyrazów wynikają z*

ich charakteru znaczeniowego.” [w:] Jodłowski, 1964: 13), a także dostrzec z jednej strony paralelizm, z drugiej asymetrię, jaka charakteryzuje znaczenie i jego wykładniki.

Minimalną jednostką analizy jest *zdanie proste* (fr. *la phrase élémentaire* ou *la phrase simple*; ang. *the elementary sentence*) takie, które jest wystarczające do wyznaczenia znaczenia analizowanego wyrażenia predykatywnego:

„*Il n'est pas possible de donner le sens d'un mot sans utiliser une phrase, ni de contraster des emplois différents d'un même mot sans les placer des phrases.*” (M. Gross, 1981: 48).

A także:

„*The theory of lexicon-grammar is founded on the following axiom: THE LINGUISTIC UNIT OF MEANING IS THE ELEMENTARY SENTENCE* [zapis wielkimi literami za autorem].” (M. Gross, 1991: 2).

(zob. także: M. Gross, 1968, 1977, 1981a, 1981b, 1986, 1988, 1990 i 1991)²⁴. Poprzez umiejscowienie jednostki w strukturze zdaniowej możliwa jest obserwacja aktualizowanego znaczenia przez wskazanie jednostek współuczestniczących w jego aktualizacji. Z uwagi na polisemię wyrazową formy leksykalnej wskazane jest rozróżnienie znaczeń poprzez pokazanie sposobów funkcjonowania danej formy w różnych kontekstach. Zdanie proste staje się najmniejszą jednostką analizy

²⁴ Por. „Les significations dans la langue prise dans son ensemble ne peuvent pas être établies indépendamment du stock de mots et de leurs relations phrastiques.” (Harris, 2007 (1988): 62). A także: „La phrase est le cadre d'analyse minimale des différents éléments qui la constituent.” (Buvet, 2002: 7). Wreszcie: „On accède au(x) sens d'une unité lexicale grâce, notamment, à ses actualisations dans des contextes divers, à l'étude de sa distribution, mais cette approche s'appuie sur le présupposé qu'une unité lexicale attestée ne se prête pas à n'importe quelle actualisation [...] Ce ne seraient pas les emplois qui détermineraient les sens(s) mais ce serait(en)t le(s) sens qui conditionnerai(en)t le(s) emplois.” (Cusin-Berche, 1999: 7-8).

składników, które stanowią o jego strukturze. Tym samym nie można mówić o znaczeniu wyrażenia predykatywnego bez odwołania się do struktury jego użycia. Na przykład, wyrażenie predykatywnie *uwaga* oznacza co innego w zależności od struktury, w której się pojawi. Porównajmy następujące zdania: *Maria zwróciła uwagę na przejeżdżający nieopodal czerwony samochód* vs. *Czerwone Ferrari zwraca uwagę przechodniów na ulicach Poznania*. W pierwszym przykładzie wyrażenie *zwrócić uwagę* jest wykładnikiem treści ‘interesować się czymś’, w drugim równobrzmiące wyrażenie znaczy ‘wzbudzić czyjeś zainteresowanie’. Zauważmy, iż w identyfikacji obu znaczeń istotną rolę odgrywają argumenty selekcjonowane przez predykat *uwaga*: chodzi zarówno o ich naturę semantyczną, jak i formy fleksyjne (por. Szupryczyńska, 1973: 15; Giernak-Zielińska, 1979: 269; Bogacki, 1997: 256-258; Żmigrodzki, 2000: 84). Uogólniając, można powiedzieć, iż podstawą opisu w składni predykatywno-argumentowej oraz podejściu *lexique-grammaire* są kryteria dystrybucyjne pozwalające zdefiniować własności leksykalno-składniowe analizowanej jednostki leksykalnej (predykatu), a zatem określić gramatykę lokalną tej jednostki. Dlatego analizie poddaje się możliwie najdłuższy ciąg wyrażeniowy, zawierający wszystkie elementy walencyjne predykatu, a zatem wykładniki znaczeń konotowanych przez jednostkę predykatywną, która jest elementem centralnym zdania. Wyrażenie w strukturze powierzchniowej wszystkich elementów walencyjnych predykatu gwarantuje pełnoznaczność (kategorematyczność) analizowanego wyrażenia zdaniowego (Karolak, 2002: 149; por. *complétude syntaxique* [w:] Creissels, 1995; *complétude sémantique* i *complétude syntaxique* lub *saturation formelle* [w:] Ibrahim, 2004: 30-37; *énoncé complet*, *énoncé grammatical* [w:] Ibrahim, 2004: 42). Na podstawie cech dystrybucyjnych i transformacyjnych danego wyrażenia predykatywnego, możliwe jest wyznaczenie w sposób jednoznaczny i wyczerpujący liczby argumentów implikowanych (konotowanych) przez dany predykat, innymi słowy dopełnień skorelowanych semantycznie i składniowo z

danym wyrażeniem predykatywnym, a zatem ściśle określenie właściwych mu cech leksykalno-składniowych²⁵. Niejednokrotnie okazuje się, że bliskie znaczeniowo wyrażenia predykatywne mają podobne własności leksykalno-gramatyczne (np. *kierować, rządzić, administrować, rozporządzać, władać*, itp.), co potwierdza wielokrotnie podkreślaną współzależność gramatyki od leksykonu: „*Gramatyka [...] w istocie jest głęboko uwarunkowana leksykalnie.*” (Grzegorzczkova, 1984: 58; por. „*La distribution est un phénomène pertinent dans la langue. [...] Un ensemble de propriétés syntaxiques est souvent partagé par des verbes sémantiquement apparentés.*” [w:] Dessaux, 1976: 65; zob. także: Saloni, 1976: 16 i 57; Daladier, 1998: 147-148; Laporte, 2005: 257). Praktyka ta jest konieczna, bowiem w codziennej komunikacji uwikłanej kontekstowo, nierzadko zbędne jest wypełnienie wszystkich pozycji argumentowych, jako, że sens jest uchwytny dzięki sytuacji i wszelkiego rodzaju parajęzykowym środkom komunikacji (intonacji, gestom, mimice). Analiza polega zatem na poszukiwaniu tego, co inwariantne, mające moc dystynktywną. Zmierzać ma ona następnie w kierunku *słownika syntaktycznego* zestawiającego wszystkie jednostki predykatywne języka poklasyfikowane według ich cech leksykalno-składniowych ustalonych na podstawie swoistego „katalogu” użyć tej jednostki (por. Salkoff, 1977: 240; Bellert i Saloni, 1972: 225-226; Szupryczyńska, 1973: 28-29). Należy jednak podkreślić, że przy całościowym opisie języka, który z definicji musiałby uwzględniać wszystkie możliwe i dające się przewidzieć użycia, zbiór danych zawierałby wszelkie wystąpienia, w tym także metaforyczne. Nie chodzi jednakże o przedstawienie

²⁵ Por. „Dans la langue chaque mot a, par rapport à un autre mot, une probabilité d’occurrence particulière et en gros stable, en tant qu’argument ou opérateur [czyt. wyrażenie predykatowe], bien qu’il y ait de nombreux cas d’incertitude, de désaccord entre les locuteurs et de changements dans les temps. Ces probabilités d’occurrences en gros stables, et plus particulièrement les fréquences de sélection établissent la conformité des significations d’un mot et les fixent.” (Harris, 2007 (1988): 38).

absolutnie wszystkich użyć danej jednostki, a zatem o ilustrację jej znaczenia poprzez użycia odwołujące się do sytuacji wyimaginowanych, czy żartobliwych, których sensowność wykracza daleko poza dostępny nam świat możliwy: „*Styl artystyczny wnosi zespół własnych wartości: oddala się od „naiwnego” realizmu, a kreując fikcyjne światy zawiesza praktyczną weryfikowalność sądów.*” (Bartmiński, 1991: 13; por. *metafory sensowne i niesensowne* [w:] Wilkoń, 1987: 13 i 182; zob. także: Harris, 2007 (1988): 33).

2.2.4. Reguły i idiosynkrazje

Leksykon gramatyczny to zbiór *reguł* gramatycznych i *idiosynkrazji*. Rygor i szczegółowość opisu poszczególnych jednostek w użyciach wynikały między innymi z faktu, że leksykony gramatyczne opracowywane w *LADL* miały, w swoim założeniu, być użyteczne w automatycznym przetwarzaniu języka naturalnego. Szczegółowa analiza każdej jednostki ma dostarczyć wiedzy na temat reguł łączliwości tej jednostki z innymi elementami w języku²⁶. M. Gross (1981b: 102)

²⁶ Por. „[...] des études syntaxiques détaillées [sont] une condition préalable nécessaire à l'extraction de toute notion de sens général” (M. Gross, 1977: 19). A także: „Les restrictions et les sous-classes associées font intervenir le contexte dans lequel se déroule l'analyse (ou la génération) d'une phrase. [...] La grammaire en chaîne du français et la classification détaillée des mots du lexique sont utilisées par le programme d'analyse syntaxique pour fournir les seules analyses linguistiques justifiables d'une phrase quelconque. Ce résultat est nouveau, et il laisse prévoir la possibilité d'un traitement efficace de données en langues naturelles par l'ordinateur.” (Salkoff, 1977: 236). *La grammaire en chaîne* (ang. *string grammar*) jest przykładem tzw. gramatyki kontekstowej (ang. *context-sensitive*), za której twórcę uznaje się Z. S. Harrisa i która w odróżnieniu do gramatyk niekontekstowych (ang. *context-free*) analizuje jednostki w uwikłaniu syntaktycznym. *Chaîne* (pol. *łańcuch*) jest odpowiednikiem struktury składniowej: „les éléments entre lesquels on observe effectivement une contrainte se trouvent toujours dans la même structure syntaxique, donc dans la même chaîne.” (Salkoff, 1977: 238).

wielokrotnie sygnalizował niebezpieczeństwo nadmiernych uproszczeń w opisie gramatycznym języka:

„C'est dans cette voie que se sont engagés les grammairiens ; [...] ils proposent des termes de sens abstraits attachés à des intuitions évanescentes. Les résultats sont enseignées quotidiennement: le lecteur qui réexaminera avec détachement les définitions du verbe transitif et d'objet direct des grammaires scolaires, ou bien la prédiction du subjonctif à partir du sens du verbe, verra l'aboutissement inepte des efforts d'explication raffinés par des générations de grammairiens et imposés quotidiennement par l'autorité du maître.” (M. Gross, 1981: 102)²⁷.

Rekurencyjność cech pozwala ustalić zbiór reguł umożliwiający klasyfikację wyrażeń języka, jednakże przy jednoczesnym uwzględnieniu tych cech danej jednostki leksykalnej, które niekoniecznie charakteryzują inne jednostki z danej klasy (M. Gross, 1977: 9-10; 1981b: 102; 1991: 3-5; Laporte, 2005: 263-264). W przypadku języka francuskiego, szczegółowy opis użyć pozwolił wykazać, że pewne ograniczenia dystrybucyjne i transformacyjne charakteryzujące daną jednostkę słownikową nie dotyczą innych jednostek należących do tej samej kategorii gramatycznej czy klasy²⁸. Przyjrzyjmy się, na przykład, pronominalizacji. W przypadku na pozór podobnie zbudowanych zdań: *Léa constate que Max*

²⁷ Por. „Prawa ogólne nie tylko gubią osobliwości poszczególnych przypadków, abstrahują od wielu własności, a skupiają się na specjalnie wybranych, lecz także, że skupiwszy się na własnościach wybranych, nie przynoszą dokładnego opisu przypadków poszczególnych, osiągając jedynie ograniczony stopień dokładności” (Hiż, 1977: 310).

²⁸ Por. „Si certaines propriétés distributionnelles et transformationnelles sont partagées par un nombre important d'éléments lexicaux et permettent des regroupements en table, en même temps, chaque élément lexical a pratiquement ses propriétés spécifiques. Ainsi, d'après Maurice Gross, il n'y a pas en moyenne deux verbes du lexique ayant exactement les mêmes propriétés.” (Dessaux, 1976: 67).

travaille moins (pol. ‘Léa stwierdza, że Max pracuje mniej’) vs. *Léa déteste que Max travaille moins* (pol. ‘Léa nie może znieść faktu, że Max pracuje mniej’) vs. *Léa trouve que Max travaille moins* (pol. ‘Léa sądzi, że Max pracuje mniej’). Tylko pierwsze spełnia warunki konieczne do tego, by móc zastąpić argument zdarzeniowy *Que P* zaimkiem dopełnienia bliższego (*le*): *Max travaille moins, Léa le constate* vs. **Max travaille moins, Léa le déteste*²⁹ vs. **Max travaille moins, Léa le trouve* (za: M. Gross, 1981b: 100).

Podobnie, jak własności dystrybucyjne wyrażenia predykatywnego, również jego własności transformacyjne mogą stanowić ważne kryterium w rozróżnianiu poszczególnych znaczeń wyrazów. Kluczowe znaczenie w opisie cech transformacyjnych mają transformacje pozwalające ustalić znaczenie aktualizowane daną formą predykatywną. Na przykład możliwość wystąpienia w stronie biernej (*passivation*) jest wyznacznikiem jednego ze znaczeń aktualizowanych czasownikiem predykatywnym *regarder*. Chodzi o sytuację, w której czasownik ten jest predykatem percepcyjnym, agentywnym, dynamicznym (pol. *patrzeć*). Natomiast ograniczenia w tym względzie ukazują inne znaczenie aktualizowane tą formą predykatywną, a mianowicie: ‘być skierowanym, prowadzić dokądś (gdy mowa np. o fasadzie budynku)’ (por. Daladier, 1998: 148 – przypis dolny). Tym samym transformacje wyznaczają klasy zdań synonimicznych, będących wzajemnymi parafrazami tej samej „głębokiej” treści.

2.2.5. *Tablice lexique-grammaire*

Jednostki leksykalne o charakterze predykatywnym usystematyzowane są według właściwości syntaktycznych wyznaczających typy struktur (fr. *constructions définitionnelles*), w których te jednostki mogą występować. Pod pojęciem *właściwości*

²⁹ Zdanie *Max travaille moins, Léa le déteste* dopuszcza jednak interpretację: ‘Léa nie znosi Maxa’ (zob. M. Gross, 1981b: 100).

syntaktycznych jednostek predykatywnych należy rozumieć ich cechy selekcyjne, które wyznaczają reguły ich współwystępowania z innymi elementami w strukturze, a także ich właściwości transformacyjne (por. Mathieu, 2000: 9-16). Poklasyfikowane według cech leksykalno-składniowych, jednostki uporządkowane są w *tablice leksykalno-składniowe*, tzw. *matryce binarne*, w których przy pomocy znaków '+' i '-' oznacza się, które z właściwości leksykalno-składniowych spełniane są (lub nie są) przez daną jednostkę predykatywną. Właściwości leksykalno-składniowe są przedstawione w postaci schematów i symboli. Pełny opis danej jednostki przy pomocy tych właściwości pozwala na zaklasyfikowanie jednostki do danej grupy, innymi słowy na umieszczenie jej w danej tablicy. Rygor i precyzja w opisie są warunkiem koniecznym z uwagi na zastosowanie w automatycznym przetwarzaniu języka. Ilość przeprowadzanych testów gramatycznych przed umieszczeniem jednostki w tablicy jest odpowiednio duża, by móc dokonać istotnych rozstrzygnięć co do jednoznacznego opisu danej jednostki językowej wraz z jej właściwościami składniowymi (Salkoff, 1977: 248; M. Gross, 1975: 214).

Tablica syntaktyczna jest swego rodzaju słownikiem elementów predykatywnych danego języka uwzględniającym sposoby ich funkcjonowania w zdaniu (Salkoff, 1977: 253; G. Vetulani, 2000: 14). Zatem w szczególności zawiera ona szczegółowy opis morfo-syntaktyczny argumentów selekcyonowanych przez dany predykat, w tym także i tych, które w specyficznej sytuacji komunikacyjnej mogą zostać pominięte nie czyniąc przez to zdania nieakceptowalnym. Informacje na temat argumentów dotyczyć mogą kształtu formalnego (od argumentów nominalnych począwszy na propozycjonalnych skończywszy), możliwości albo niemożliwości pronominalizacji argumentu. Tablica może także zawierać informacje o możliwości występowania predykatu w konstrukcjach nieosobowych. Jednostki leksykalne wykazujące podobieństwo właściwości syntaktycznych poklasyfikowane są w klasy

równoważności (fr. *classes d'équivalence*), definiowalne przy pomocy minimalnych struktur zdaniowych charakteryzujących dany zasób jednostek. Podkreślmy raz jeszcze, że tablice syntaktyczne to zbiory zdań potencjalnych, modelowych dla danego języka. Punktem wyjścia jest zawsze zdanie proste w swej nienacechowanej postaci (*podmiot orzeczenie dopełnienie*), ale tablice uwzględniają także informacje o możliwych transformacjach danej konstrukcji zdaniowej. Na przykład, *Tablica 1. (TABLE 1.)* grupuje przede wszystkim czasowniki modalne (np. *pouvoir* 'móc', *devoir* 'musieć', *oser* 'ośmielić się') i czasowniki aspektualne (np. *commencer* 'zaczynać', *finir* 'kończyć', *s'interrompre* 'przestawać'). Efektem analiz w ujęciu *lexique-grammaire* jest słownik wyrażzeń predykatywnych i zestaw cech leksykalno-składniowych tych wyrażzeń. Szczegółowość analiz odróżnia gramatykę *lexique-grammaire* od gramatyk tradycyjnych, a także jest gwarantem jej adekwatności (M. Gross, 1981b: 104)³⁰.

Oto fragment matrycy binarnej *TABLE 1.* z czasownikiem *s'interrompre*, która pokazuje cechy leksykalno-składniowe tej jednostki:

N N		a a	N N	Prép	N N	T	T	T	V V	V V	N N	N N	P	N N	N N	N N	N N
0 0		u u	0 0		1 1	p	c	c	c	c	0 0	0 0	r	0 0	0 0	0 0	0 0
= =	V_1	x x	= =		= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =
= =		= =	e U		= =	= =	= =	= =	= =	= =	i U	U U	p	U U	U U	U U	U U
.. ..		= =	s		= =	= =	= =	= =	= =	n	= =	= =	= =	= =	= =	= =
N N		t		Q Q	T	p p	f d	p s	f	P P	P N	d	N N	N N	N N	N N
h n		a ê	= =		u u	c	a r	u e	o a	= =	r r	r r	1 a	1 h	-		
u c		v t	U		= =	= =	s é	t v	u v	W é	é é	= =	n	u	h		
m		o r	p		P P	s s	u o	v o	= =	p p	p =	s	m	u			
		i e	p		s	é	e r	i o	i =	= =	= =	= =	= =	m			
		r	= =		u	n	r	i r	= =	N N	N P	N					
		W			b	t	r	r	P 1	h -	p 1						
									p	u h	v						
									v	m u							
										m							
+	+	s'interrompre	-	-	+ De	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

³⁰ Por. „Il n'est jamais question de construire des listes détaillées de mots accompagnés de leurs propriétés linguistiques. Or, il est évident que la construction de tels lexiques, c'est-à-dire l'accumulation d'une information aussi complète que possible, conditionne les applications aussi bien que le développement du savoir théorique.” (M. Gross, 1981: 104).

(za: M. Gross, 1975). Cechą charakterystyczną wszystkich czasowników zestawionych w tej tabelicy jest ich dwuargumentowość z drugim argumentem zdaniowym o postaci *infinitivum* (co obrazuje schemat *N0 V Prép V0 W*). Na przykład: *Max s'interrompt de louer la villa* (por. pol. *Max przestaje wynajmować willę*). Zdanie podrzędne bezokolicznikowe (argument drugi) nie daje się przekształcić do postaci wyrażenia zdaniowego wprowadzanego spójnikiem *que* (pol. *że*): **Max s'interrompt (de ce) qu'il loue la villa*. Inną istotną cechą jest brak opozycji *osobowość* vs. *nieosobowość* w przypadku argumentu *N0* na pozycji podmiotu (*N0 =: Nnc*), co ilustrują zdania: *Max s'interrompt de louer la villa* i *Les prix s'interrompent de baisser* (pol. *Ceny przestają spadać*). Ponadto wszystkie wyrażenia predykatywne zebrane w tabelicy *TABLE 1*. mogą wystąpić w konstrukcjach nieosobowych. Na przykład: *Il s'est interrompu de pleuvoir* (pol. *Przestaje padać*).

Zwróćmy uwagę, że *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich* zredagowany pod kierunkiem Polańskiego (1980) ze względu na zastosowaną metodę analizy i opisu czasowników przypomina tablice syntaktyczne *lexique-grammaire*. Redaktorzy *Słownika* również zastosowali symbole literowe i matematyczne (np. *NN_{Acc}*, *NP_G*, *+*, *∩* itd. na oznaczenie informacji fleksyjnej, możliwości substytucji wyrażen na danej pozycji syntaktycznej itd. *Słownik* zawiera ponadto informacje o naturze semantycznej argumentów, np. [*+ Anim*], [*+ Hum*] itd. Tego typu informacje zawarte są również w tablicach *lexique-grammaire*. W przytoczonym wcześniej fragmencie tablicy autorzy zastosowali oznaczenia: *Nnc* i *Nhum* na oznaczenie argumentów o nieograniczonej naturze semantycznej (*nc < non constraint*)³¹ i argumentów osobowych (*hum < humain*).

Podsumujemy: punktem wyjścia analizy jest zdanie proste, tj. wyrażenie predykatywne i skorelowane z nim wyrażenia argumentowe. Współwystępowanie jednostek na poziomie

³¹ Niekiedy, autorzy stosują zapis *Nnr* na oznaczenie tego typu argumentów, gdzie: *nr < non restraint* (pol. 'nieograniczony').

zdania ujawnia moc sensotwórczą jednostek w kontekście. Wyrażenie predyktywne jest zatem w równej mierze elementem sensotwórczym, ponieważ warunkując ilość i naturę selekcyonowanych wyrażen argumentowych, determinuje ich znaczenie. Ale także to wyrażenia argumentowe, współwystępując z danym wyrażeniem predyktywnym, pozwalają je zidentyfikować, a co za tym idzie, określają o jakie znaczenie danej formy predyktywnej chodzi (por. Karolak, 1984: 22).

2.3. Wariantywność językowych wykładników predykcji

XVII-wieczny filozof francuski, autor gramatyki języka francuskiego, Nicolas Beauzée rozróżniał znaczenia słów *obiektywne* (fr. *signification objective*) i *formalne* (fr. *signification formelle*). Pod pojęciem znaczenia obiektywnego autor rozumiał pewien sens podstawowy (*genus proximum*), będący zarazem elementem fundamentalnym i wspólnym dla wielu jednostek języka posiadających często odmienne cechy morfologiczno-składniowe. Znaczenie formalne zaś to znaczenie będące wypadkową przede wszystkim jej cech morfologicznych³². I tak, Beauzée uznawał, że wyrażenia takie, jak: *przyjaciel, przyjacielski, przyjaźń, przyjaźnie, po przyjacielsku*, w sposób różny manifestują cechy pojęcia [PRZYJAŹŃ]. Posłużwszy się francuskimi odpowiednikami podanych wyrażen: *aimer, ami, amical, amicalement*, stwierdził: „*La signification formelle est nécessairement différente dans chacun de ces mots, quoique la signification objective soit la même.*” (Beauzée, cyt. za: Boisson, Basset i Kirtchuk, 1994: 17). Znaczenie obiektywne i znaczenie formalne odpowiadałyby

³² Por. „Il faut distinguer dans tous les mots, & par conséquent dans les verbes, la signification objective & la signification formelle. La signification objective, c'est l'idée fondamentale qui est l'objet de la signification du mot, & qui peut être commune à des mots de différentes espèces ; la signification formelle, c'est la manière particulière dont le mot présente à l'esprit l'objet dont il est le signe, laquelle est commune à tous les mots de la même espèce, & ne peut convenir à ceux des autres espèces.” (Beauzée [w:] Boisson, Basset i Kirtchuk, 1994: 17).

temu, co w składni semantycznej rozumie się pod pojęciem *predykatu* i konkretyzujących go *wyrażeń predykatywnych*. Różnorodność tych ostatnich służy wyrażeniu różnych aspektów jednej idei (np. idei [PRZYJAŹŃ]). Posługując się słowami współczesnej badaczki, powiedzielibyśmy, że jest to przejaw tzw. *potencji języka* (Grzegorzyczkowa, 1984: 57).

Podobnie wykładnikami tego samego predykatu logicznego są w języku francuskim wyrażenia *génereux*, *générosité*, *génereusement* (pol. *szlachetny*, *szlachetność*, *szlachetnie*). Z drugiej jednak strony bywa i tak, że wyrazy należące do tej samej rodziny derywacyjnej niekoniecznie są wykładnikami tego samego predykatu, jak ma to miejsce w przypadku czasownika *générer*, który w odróżnieniu do wymienionych wyrażen, znaczy tyle co ‘wytwarzać ciepło’ i tworzy warianty diatetyczne z rzeczownikiem *générateur*, a nie z wymienionymi powyżej wyrażeniami. Podobnie, czasownik *tolerować* w znaczeniu ‘nie reagować na coś alergią, chorobą itp., (w odniesieniu do żywego organizmu)’ tworzy warianty diatetyczne z wyrażeniem *tolerowany* (np. *Lek jest tolerowany przez organizm chorego*), ale nie z przymiotnikiem *tolerancyjny* (stąd niepoprawne gramatycznie byłoby zdanie: **Jego organizm jest tolerancyjny względem tego leku*).

O wariantywnych formalizacjach jednego predykatu można mówić także w przypadku synonimicznych leksemów, które nie są powiązane relacją derywacji, jak na przykład: *kochać* vs. *miłować* vs. *ubóstwiać* lub *zaczzerwienić się* vs. *zawstydzić się*, a także *złość* vs. *gniew*, czy *pobrać się* vs. *wstąpić na ślubny kobierzec* vs. *połączyć się węzłem małżeńskim* (związki frazeologiczne, jako niepodzielna całość, także są rozpatrywane jako wykładniki predykcji – zob. Karolak, 1984; Nowakowska-Kempna, 1986: 64-65 i 184; Żmigrodzki, 2000: 27). Z ogólnego punktu widzenia, zjawisko synonimii leksykalnej dotyczy zatem wyrażen języka powiązanych lub niepowiązanych relacją derywacji. O ile w pierwszym przypadku łatwo jest wytyczyć granice predykatu

logicznego, o tyle w drugim przypadku bywa to trudne i wynika po części z uzusu, a po części z arbitralnych ustaleń.

Niektóre predykaty (*predykaty autonomiczne*) aktualizowane są przy użyciu jednego tylko wykładnika. Na przykład, predykat [NADZIEJA] posiada w języku polskim tylko wykładnik rzeczownikowy *nadzieja* aktualizujący się w wyrażeniu werbo-nominalnym: *mieć nadzieję*. Natomiast w języku francuskim ten sam predykat ma dwa wykładniki: czasownikowy *espérer* i rzeczownikowy *espoir*. Brak syntetycznego (czasownikowego) wykładnika predykcji określanego jest w polskojęzycznej literaturze przedmiotu *luką leksykalną* (Żmigrodzki, 2000: 18).

Wariantywność wykładników predykcji przejawia się także na poziomie składni z uwagi na fakt, iż konstrukcje o różnym stopniu złożoności składniowej bywają wykładnikami tej samej treści (choć nie oznacza to, że są wymienne we wszystkich kontekstach pragmatycznych). Na przykład: *miłować* vs. *darzyć miłością*, *osłupieć* vs. *nie móc wyjść z osłupienia*, *obawiać się* vs. *nie kryć obawy*, a także *se réjouir* (pol. ‘radować się’) vs. *être au comble de la joie* (pol. ‘być przepelnionym radością’). Celem rozpoznania wyrażen będących wariantywnymi sposobami aktualizacji treści predykatywnej, należy, jak zauważa Lewicki (1984: 44), rozpoznać *motywację znaku językowego*, tzn. ustalić na podstawie kształtu danej jednostki słownikowej, występującej w danym kontekście i kształtów jednostek słownikowych, występujących w innych kontekstach, rekurencyjnych relacji tożsamości znaczeniowej, podobieństwa znaczeniowego i różnicy znaczeniowej (por. Lewicki, 2003: 185; por. Tokarski, 1971: 55; Jędrzejko, 1993: 43). Mówiąc o tożsamości znaczeniowej, mamy na myśli identyczną strukturę predykatywno-argumentową dla różnych wyrażen języka, jak w przypadku następujących sformułowań: *Krzysztof posiada samochód* i *Krzysztof jest posiadaczem samochodu*. To samo tyczy się wyrażen pozostających w stosunku *konwersji* (zwanych *konwersjami relacji* lub *wariantami konwertywnymi*, także

diatetycznymi predykatu), np. *Krzysztof posiada samochód i Samochód należy do Krzysztofa* (por. G. Gross, 1989). Identyczność cech implikacyjnych wyrażeń predykatywnych aktualizujących tę samą treść predykatywną nie wynika z ich pokrewieństwa formalnego, ale przede wszystkim z ich pokrewieństwa semantycznego (M. Gross, 1981b: 104). Dowodem tego jest między innymi identyczność schematów walencyjnych dla wyrażeń predykatywnych nie powiązanych relacją derywacyjną (*posiadać* i *należać do*; podobnie w języku francuskim: *posséder* i *appartenir à*). Jednym z przejawów relacji konwersji może być również konstrukcja bierna (zob. *Pasywizacja* [w:] Żmigrodzki, 2000: 137-138).

Odmienność znaczeniowa wyrażeń może natomiast być wyznaczona przez liczbę i naturę argumentów konotowanych. Na przykład dwa odmienne znaczenia aktualizuje wyrażenie z języka francuskiego *faire du cinéma* w zależności od tego, czy towarzyszy mu argument prawostronny, osobowy, czy też nie. Porównajmy: *Max fait du cinéma* (pol. 'Max kręci filmy, jest reżyserem') i *Max fait du cinéma à Marie* (pol. 'Max urządza scenę Marii') (zob. G. Vetulani, 1995: 87). Okazuje się, że w powyższych przykładach, to natura i liczba argumentów odgrywają zasadniczą rolę w identyfikacji znaczeń wyrażenia predykatywnego (w omawianym przykładzie mamy do czynienia, odpowiednio, z predykatem jednoargumentowym i dwuargumentowym).

Podobną sytuację ilustruje para zdań: *Stefan pije* i *Stefan pije mleko każdego dnia*. Przykład pierwszy odsyła do znaczenia czasownika *pić* w użyciu bezdopełnieniowym: 'nadużywać alkoholu'; przykład drugi odsyła do znaczenia czasownika *pić* w użyciu z dopełnieniem bliższym, argumentem scharakteryzowanym jako [+płyn] – w tym przypadku wyrażenie argumentowe warunkuje poprawne odczytanie znaczenia czasownika *pić*: 'łykając wprowadzać płyn do żołądka' (za: *Uniwersalnym Słownikiem Języka Polskiego*; dalej: *USJP*).

Ustalenie tożsamości struktur predykatywno-argumentowych aktualizowanych przy pomocy wyrażen nie powiązanych relacją derywacji jest możliwe dzięki uwzględnieniu w opisie leksykalno-składniowym semantyki: „*Wszelki opis doświadczalnych faktów językowych musi brać pod uwagę czynniki semantyczne*” (Jędrzejko, 1993: 42). Pozwalają one uznać za wariantywne wykładniki predykcji te konstrukcje językowe, które w sferze ich znaczenia leksykalnego (*de dicto*), a niekiedy także w sferze ich znaczenia realnego (*de re*) są równoznaczne, innymi słowy orzekają o tym samym zjawisku rzeczywistości pozajęzykowej. System językowy jawi się zatem jako różnorodny i bogaty. Kolejne środki „ujęzykowania” myśli powtarzają, ale i ubogacają wyrażoną innymi środkami tę samą myśl, sprawiając, że komunikat jest adekwatny do rzeczywistości, o której się orzeka (por. Pisarek, 1967; Wilkoń, 1987, 1999; Biniewicz, 1991: 85-88; Mańczak, 1991: 47-50; Jędrzejko, 1993; G. Vetulani, 2000).

2.4. Charakterystyka semantyczno-składniowa wyrażen argumentowych

Cechy selekcyjne wyrażen predykatywnych (właściwości semantyczne) uwarunkowane są znaczeniem predykatu. W zależności od wykładników danego predykatu, można mówić o właściwościach selekcyjnych poszczególnych wyrażen predykatywnych (por. Karolak, 1984: 53; Daladier, 1998: 149 – przypis dolny). Obok liczby i semantycznej natury implikowanych argumentów, wyrażenia predykatywne narzucają pewne ograniczenia co do umiejscowienia argumentów w strukturze syntaktycznej zdania, ich właściwości formalnych, a także możliwości albo konieczności ukrywania w płaszczyźnie wyrażania niektórych z nich. Spełnienie wymienionych warunków jest istotnym czynnikiem wpływającym na poprawność konstrukcji językowej: „*Z pojęciem relewantnych syntaktycznie cech wyrazu wiążą się ściśle takie zagadnienia, jak poprawność konstrukcji syntaktycznych oraz stałość lub fakultatywność*”

określonych własności składniowych wyrazu, a przede wszystkim problem ich wykładników formalnych.” (Szupryczyńska, 1973: 22; por. Bellert i Saloni, 1972: 227-228).

Bogactwo języka przejawia się także w różnorodności dialektów, a zatem w różnych sposobach strukturyzacji implikowanych argumentów, a co za tym idzie w sposobach językowej prezentacji różnych aspektów orzekanego stanu rzeczy. Zgodnie z przyjętym założeniem, że predykat będący jednostką płaszczyzny treści przejawiać się może różnorako pod postacią wyrażen predykatywnych, które tym różnią się między sobą, że mają różne właściwości morfo-syntaktyczne, okazuje się, że pozycja argumentu zależy od właściwości morfo-syntaktycznych wyrażenia predykatywnego, a nie od właściwości semantycznych predykatu, którego to wyrażenie jest powierzchnią formalizacją. Innymi słowy, w zależności od kształtu wyrażenia predykatywnego dane wyrażenie argumentowe pełnić może różne funkcje składniowe, nie będąc przy tym pozbawionym przypisaną mu niejako *a priori* roli semantycznej.

Mówiąc o *funkcjach zdaniowych*, mamy na myśli wyodrębnione w gramatyce tradycyjnej funkcje podmiotu, dopełnienia bliższego, dopełnienia dalszego, itd., które w *LADL* oznacza się przy pomocy następujących symboli: *N₀* (argument na pozycji podmiotu), *N₁* (argument w funkcji dopełnienia, czyli pierwszy argument prawostronny), *N₂* (dopełnienie dalsze, czyli drugi argument prawostronny), itd. Wyrażenia predykatywne będące powierzchniami formalizacjami jednego predykatu mogą charakteryzować się odmiennymi strukturyzacjami argumentów. Na przykład: *Maria wywiera wpływ na Jana* vs. *Jan jest pod wpływem Marii* (por. *Marie exerce de l'influence sur Jean* vs. *Jean est sous l'influence de Marie*). Role semantyczne argumentów odzwierciedlają relacje zachodzące między desygnatami argumentów w rzeczywistości pozajęzykowej. Pojęcie *roli semantycznej* pochodzi z gramatyki przypadków głębokich Fillmore'a (1968). Wyznaczenie inwentarza ról semantycznych jest problematyczne ze względu na ich różnorodność w strukturze semantycznej zdania (por.

Saloni, 1976: 47-49; Jędrzejko, 1993: 44). Pośród najważniejszych ról semantycznych, które mogą być wyrażone argumentem zajmującym pozycję podmiotu wymienimy następujące: *Agens* (wykonawca czynności – świadomie wykonuje czynność, np. [ktoś, kto] *pisze*), *Benefactivus* (osoba, która doświadcza skutków czynności wykonywanej przez *Agensa*, np. [ktoś, kto] *otrzymuje*), *Experienter* (osoba, która czegoś doświadcza, np. [ktoś, kto] *choruje*), *Lokalizator* (miejsce wykonywanej czynności) itd³³.

2.4.1. Cechy selekcyjne argumentów

Ze względu na złożoność semantycznego opisu poszczególnych nazw indywidualnych, jakie mogą pojawić się w funkcji argumentu wyselekcjonowanego przez dany predykat, liczbę parametrów semantycznych niezbędnych do opisu właściwości selekcyjnych ogranicza się do cech definicyjnych. Na przykład, spośród szeregu cech semantycznych charakteryzujących rzeczownik *kobieta*, wystarczy wspomnieć jedną, by trafnie wyznaczyć rzeczownik aktualizujący pożądaną argument: [+kobiecość] zamiast: [-abstrakcyjność], [+żywołność], [+osobowość], [+dojrzałość] (Nowakowska-Kempna, 1992: 449-458). Opis ten inspirowany jest zatem analizą składnikową (zw. także: *komponencjalną* [w:] *EJO*, 2003; fr. *sémantique componentielle*), polegającą na wyodrębnieniu *atomów treści* o funkcji dystynktywnej, istotnych dla poprawnego wyznaczenia dziedziny predykatu. Odtworzenie reguł łączliwości wyrażen predykatywnych i argumentowych zmierza do wyodrębnienia „małych” *gramatyk lokalnych* (fr. *grammaires locales*), czyli *gramatyk opisujących* własności leksykalno-

³³ Lingwiści realizujący zadania w ramach różnych projektów badawczych opracowują często własne inwentarze ról semantycznych, nierzadko modyfikując te, które zostały opracowane wcześniej przez innych badaczy. Przykładem może być zestaw ról semantycznych opracowany w ramach projektu *VerbNet*, realizowanego na Uniwersytecie Kolorado (zob. <https://verbs.colorado.edu>).

gramatyczne wyrażen językowych, będących przedmiotem opisu (zob. Harris, 2007 (1988): 31).

Lista cech semantycznych argumentów wykorzystywanych w opisie może stać się podstawą klasyfikacji predykatów. Klasyfikacje o podstawach semantycznych, tzw. *classes d'objets* (pol. *klasy obiektów*) były przedmiotem badań prowadzonych w *Laboratoire de Linguistique Informatique* (dalej: *LLI*), przy Uniwersytecie Paris XIII, pod kierunkiem Gastona Grossa (zob. np. G. Gross, 1994; Le Pesant, 1994; Mathieu-Colas, 1998; Vivès 1998 i 2001). Obrona metodologia wyrosła na bazie teorii leksykonów gramatycznych, gdy tradycyjny opis nazw w postaci cech semantycznych okazał się niewystarczający do opisu cech selekcyjnych predykatów. Na przykład, charakteryzując przy pomocy cechy semantycznej [+concret] wyrażenia mogące wystąpić na pozycji dopełnienia przy czasowniku *prendre* (pol. 'brać'), można błędnie zinterpretować wyrażenia semantycznie różne, w których predykatem niekoniecznie jest czasownik *prendre*. Porównajmy: *prendre un steak* (pol. *zjeść befsztyk*), *prendre une bière* (pol. *wypić piwo*), *prendre un parapluie* (pol. *wziąć parasol*), *prendre un taxi* (pol. *pojechać taksówką*), *prendre la grippe* (pol. *zachorować na | złapać grypę*), *prendre un médicament* (pol. *wziąć | zażyć lekarstwo*), *prendre la Bastille* (pol. *zdobyć | zająć Bastylię*) (G. Gross, 1994: 26-27; por. 1998).

Także Saloni (1976) zwraca uwagę na niepoprawność wyznaczenia cechy selekcyjnej [+żywołność] w przypadku czasownika *pic*. Jak podaje autor, nie jest prawdą, że szczupak, dżdżownica, i kornik piją, dlatego zdania z czasownikiem *pic* powstałe w kontekście rzeczowników *szczupak*, *dżdżownica*, *kornik* są niepoprawne (Saloni, 1976: 53). Aby osiągnąć pożądaną adekwatność, opis semantyczny predykatu *pic* wymagałby wypisania wszystkich nazw istot żywych posiadających zdolność picia. Zbyt ogólny opis cech semantycznych mógłby okazać się niewystarczający, szczególnie w zakresie *Natural Language Generation* (fr. *génération automatique des textes*). Czasem, uogólnienia okazują się „fatalne” w skutkach

(por. „*approximations grossières*” [w:] Le Pesant, 1994: 3-32). Na przykład: czasownik predykatywny *lasować* współwystąpi jedynie z rzeczownikiem *wapno*, czasownik *mrużyć* – tylko z rzeczownikiem *oczy*, czasownik *fedrować* – tylko z rzeczownikiem *węgiel* (przytoczono za: Szupryczyńska, 1973: 38; por. Żmigrodzki, 2000: 124-125). Ze względu na silne ograniczenia selekcyjne tego rodzaju wyrażenia predykatywne określane są w języku francuskim mianem *opérateurs appropriés* (zob. Le Pesant, 1994: 33).

Ustalenie cech selekcyjnych może być kłopotliwe także ze względu na obecność użycj jednostkowych (typu *hapax*) i skrótów myślowych. Na przykład, czasownik *myśleć* (fr. *penser*) konotuje, wydawać by się mogło, argument osobowy. Jak zauważa Salkoff (1977: 249), w dziedzinie sztucznej inteligencji, spotyka się zdania typu: *Quoiqu’une machine ne puisse pas penser...* (pol. ‘Mimo, że maszyna nie może myśleć...’), *Si l’ordinateur peut apprendre un jour...* (pol. ‘Jeśli komputer zrozumie kiedyś...’), *Certains systèmes pour ordinateur acquièrent des connaissances en...* (pol. ‘Niektóre systemy komputerowe mają umiejętność pozyskiwania wiedzy na temat...’), *Ceci est la base pour des programmes qui comprennent une langue naturelle...* (pol. ‘Stanowi to podstawę dla takich programów, które rozumieją język ludzki...’). Zdaniem Salkoffa, gramatyka powinna zdawać sprawę również z takich niekonwencjonalnych użycj:

„*Le lexique est un domaine ouvert, voire mouvant, à cause de phénomènes comme la métaphore et l’extension par analogie des sous-classes. Ceux-ci sont liés à l’accroissement du savoir humain, et devront être incorporés dans le lexique.*” (Salkoff, 1977: 250).

W przypadku predykatów selekcyjnych argumenty osobowe, w obu językach obserwujemy łączliwość z rzeczownikami nieosobowymi i abstrakcyjnymi typu *kolej*, *maluch*, *postmodernizm*. Okazuje się, że bardzo często rzeczowniki

takie w drodze metonimii desygnują ludzi. Jak w przykładach: *Kolej* (= pracownicy kolei) *strajkuje*, *Żółty maluch* (= kierowca żółtego malucha) *wyprzedził mnie na światłach*, a także: *Postmodernizm* (= zwolennicy postmodernizmu) *koncentruje swoją uwagę na dekompozycji sposobów myślenia o świecie* (zob. Bellert i Saloni, 1972: 227-228; Giermak-Zielińska, 2000: 37; por. Flaux, 1998).

2.4.2. *Absorpcja argumentu*

Relacja, którą są powiązane wyrażenia współwystępujące w układzie syntaktycznym, może opierać się na *zależności stałej* albo na *zależności fakultatywnej*. Na przykład, argument wyrażony rzeczownikiem w narzędniku jest elementem stałym struktury: *mianować Kowalskiego dyrektorem*. W przykładzie *pisać tekst piórem*, rzeczownik w narzędniku jest natomiast elementem fakultatywnym (zob. Szupryczyńska, 1973: 30-32; por. *podrzędniki konotowane i podrzędniki luźne* [w:] Saloni, 1976: 34). Wcześniej, Tesnière (1959: 108-109) wyodrębnił obowiązkowe elementy struktury zdaniowej (*actants*) i fakultatywne (*circonstants*). W innych opracowaniach mowa jest, na przykład, o „składnikach nukleowych” (fr. *constituants à caractère nucléaire*) i „składnikach peryferyjnych” (fr. *constituants à caractère périphérique*) (zob. Creissels, 1995: 46).

W niniejszym opracowaniu, mówiąc o argumentach implikowanych przez predykat, używamy określeń: *obligatoryjne* i *fakultatywne* (por. Karolak, 1972: 15; Żmigrodzki, 2000: 157; Grzegorzczkova, 2006: 207). Zarówno argumenty obligatoryjne, jak i fakultatywne są konotowane przez predykat: ich wykładniki wypełniają pozycje składniowe otwierane przez wykładnik predykatu. Pośród wyrażań argumentowych nie wszystkie są konieczne, by wyrażenie zdaniowe uznać za poprawne. Argument *piórem* w zdaniu: *Anna pisze list do Marka piórem* jest fakultatywny, tzn. może zostać pominięty: *Anna pisze list do Marka*. Niekiedy można pominąć i więcej wykładników implikowanych argumentów ze

względu na uwikłanie kontekstowe, jak w przypadku predykatu *czytać*, który może pojawić się z jednym tylko argumentem wyrażonym *implicite* przy pomocy końcówki fleksyjnej: *Czytam* (w odpowiedzi na pytanie *Co robisz?*). Podobnie, w przypadku predykatu *regarder* w zdaniu *Non, je regarde* (pol. 'Nie, ja tylko oglądam') w odpowiedzi na pytanie *Vous désirez quelque chose?* (pol. 'Życzy sobie pani czegoś?') i w przypadku rozkazników: *Daj!* (fr. *Donne!*), *Zostaw!* (fr. *Laisse!*), *Przestań!* (fr. *Arrête!*), gdzie kontekst determinuje aktualizowane znaczenie i pozwala na pomijanie niektórych argumentów, zwłaszcza gdy odnoszą one do wcześniej wyrażonych lub wskazanych w sposób inny niż językowy (np. gestem) elementów przestrzeni komunikacyjnej.

Harris (2007 (1988): 31-32 i 40) zauważa, że prawdopodobieństwo pominięcia wykładnika argumentu implikowanego w dyskursie jest tym większe, im wyższe jest prawdopodobieństwo jego wystąpienia (fr. *la haute probabilité d'occurrence*). Wysoki stopień frekwencji użycia wyrażenia w danym otoczeniu językowym jest wynikiem postępującej konwencjonalizacji użyć najczęstszych (ang. *standardisation* [w:] Harris, 2007 (1988): 78).

W przypadku niektórych wyrażeń predykatywnych *blokowanie* pozycji argumentowych (in. *absorpcja*; zob. Karolak, 2002) jest cechą immanentną niektórych wykładników predykcji. O ile konieczne jest wypełnienie wszystkich otwieranych pozycji argumentowych w zdaniu z wyrażeniem *pożądać* (np. *Jan pożąda Marii*), o tyle jest ono zablokowane w zdaniu z wyrażeniem *pożądliwy* (np. *Jan jest pożądliwy*). Blokowanie pozycji argumentowych charakterystyczne dla wielu rzeczownikowych i przymiotnikowych wykładników predykcji służy wyrażeniu charakteru *habitualnego* (*iteratywnego*), *atelicznego* lub *generycznego* (*omnitemporalnego*) orzeczanego stanu rzeczy, jak w przypadku wyrażeń: *Jan jest pożądliwy*, *Jan jest pamiętliwy* (por. **Jan pamięta*, **Jan pożąda*). Różne wyrażenia aktualizujące ten sam predykat logiczny pozwalają ująć to samo zjawisko z różnych

perspektyw – można powiedzieć, że wybór wyrażenia predykatywnego jest również formą perspektywizacji treści:

„Przeszkody kategorialne w łączeniu się wyrażen „pasujących do siebie” pod względem semantycznym są przez języki naturalne najczęściej pokonywane w ten sposób, że jeden sens powtarza się w kilku różnych kategoriach lub subkategoriach. Innymi słowy, jeden sens ma kilka wykładników różniących się między sobą właściwościami kategorialnymi.” (Karolak, 1972: 32; por. s. 23).

Niekiedy, blokada argumentu może wynikać z użycia rzeczownika predykatywnego w liczbie mnogiej, jak w przykładzie: *podejmować uchwały* vs. *podjąć uchwałę* (o... | *E) (zob. Żmigrodzki, 2000: 150). Noailly (1998: 378-379) podaje przykłady pominięcia argumentów przyczasownikowych w tekstach publicystycznych i literackich, np. *Ces événements perturbent* (pol. ‘Te wydarzenia wstrząsają’), *À chaque fois qu’il tombe amoureux, il épouse* (pol. ‘Co się zakocha, to się żeni’). Tego typu użycia reprezentują tzw. *sądy niedomknięte* w opozycji do *sądów zamkniętych*, w których wszystkie pozycje argumentowe są wypełnione (Karolak, 2002: 12). Sądy niedomknięte mogą być efektem zastosowania świadomych zabiegów stylistycznych, jak w przytoczonych za Noailly przykładach.

Jak przypuszcza Żmigrodzki (2000: 148), najprawdopodobniej nie ma w języku polskim czasowników, które całkowicie blokowałyby pozycje argumentowe, choć Grzegorzyczkowa (2003: 206) wspomina o czasownikach, które współwystępując z przysłówkiem (typu *już, jeszcze*), aktualizują znaczenia odmienne od tych, które aktualizowane są w typowych dla tych czasowników otoczeniach argumentowych. Zdanie *Jaś już czyta* orzeka o nabyciu umiejętności czytania (podobnie *Jaś jeszcze nie czyta* – o braku tejże umiejętności), podczas gdy zdanie *Jaś czyta książkę* orzeka o czynności aktualnej. Niewypełnione pozycje argumentowe nie negują w żadnym z wymienionych przypadków faktu implikowania argumentów w ściśle określonej liczbie i o określonej naturze semantycznej. Przytoczone przykłady ilustrują

asymetrię między planem treści a planem wyrażenia, kiedy na semantyczne własności predykatu nakładają się leksykalno-składniowe własności wyrażen predykatywnych określone przez miejsce jednostki leksykalnej w systemie i konwencję językową.

3. CECHY STRUKTURALNE WYKŁADNIKÓW PREDYKACJI

W tej części pracy zajmiemy się porównaniem cech strukturalnych wykładników predykatu logicznego w języku polskim i francuskim. Przyjmując za punkt wyjścia podział wyrazów na części mowy, można mówić o wykładnikach predykcji aktualizowanych czasownikiem, rzeczownikiem, przymiotnikiem itd. Przynależność kategorialna wykładnika predykcji wynika z jego własności formalno-powierzchniowych. Te własności, cechy strukturalne wykładników predykatu logicznego, będą przedmiotem omówienia w kolejnych podrozdziałach.

3.1. Czasownik jako wykładnik predykcji

3.1.1. *Stan badań*

Czasownikowe wykładniki predykcji należą do najlepiej opisanych wyrazów predykatywnych zarówno w języku francuskim, jak i w języku polskim. W przypadku języka francuskiego, pierwszego całościowego opisu dokonano w *LADL* na Uniwersytecie Paris VII pod kierunkiem M. Grossa (1968) w postaci tablic leksykalno-gramatycznych zdających sprawę z własności składniowych leksemów czasownikowych. W przypadku języka polskiego, całościową analizę (leksykalno-składniową) czasowników predykatywnych przedstawił Polański (1980). Do dziś pozostają aktualne wyniki uzyskane w zespole Polańskiego, zawarte w *Słowniku syntaktyczno-generatywnym czasowników polskich*, który w równym stopniu co tablice opracowane pod kierunkiem M. Grossa, zwraca uwagę na istotność użycia (gramatyki) w opisie znaczenia wyrazów. Obok tego całościowego opracowania, obecne są w polskiej literaturze przedmiotu także inne prace poświęcone własnościom składniowym czasowników, jak na przykład prace Szupryczyńskiej (1973), Saloniego (1976), Grzesiaka (1983), Pajdzińskiej (1988), Danielewiczowej (2001) i Węgrzynek (2006).

W niniejszej rozprawie analizując pod kątem porównawczym predykaty czasownikowe języka polskiego i francuskiego skoncentrujemy się na tych aspektach predykcji, które uwypuklają podobieństwa i różnice systemowe.

3.1.2. Czasownik kanonicznym wykładnikiem predykcji

Począwszy od gramatyki Port-Royal (patrz: rozdział pierwszy niniejszej rozprawy), uważa się, iż finitywna forma czasownika jest niezbędna, by można było mówić o *orzekaniu*: „*Vox significans affirmationem cum designatione personae, numeri et temporis*” (Arnauld i Nicole, 1992 (1662): 104; por. Arnauld i Lancelot, 1991 (1660): 59; zob także: „*Le verbe prédique par essence*.” [w:] Gaatone, 1998: 194). W *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* przeczytamy, że czasownik to „*leksem o prymarnej funkcji predykatywnej, a więc stanowiący w zdaniu jego człon główny (konstytyutywny) – orzeczenie*” (EJO, 2003). Jednocześnie mamy świadomość, że nie wszystkie języki naturalne dysponują kategoriami fleksyjnymi typowymi dla czasownika: kategorii *czasu* brak, na przykład, w niektórych językach indonezyjskich i w języku hopi; kategorii *trybu* w niektórych językach malajskich; *fleksji osobowej* w niektórych językach kaukaskich (zob. EJO, 2003).

Ograniczając analizę do języka francuskiego i polskiego, można przyjąć, iż czasownik ze względu na prymarną (kategorialnie przypisaną) zdolność wyrażania informacji gramatycznej na temat czasu, trybu, aspektu i strony sytuuje w czasie orzekaną czynność, orzekany stan lub proces, itp., oraz ukazuje jakąś konceptualizację jej przebiegu. Czasownikowy wykładnik predykatu pełni zatem nie tylko rolę sensotwórczą, ale także zdaniotwórczą w sensie gramatycznym (por. fr. *noyau prédictif*). Na przykład, w zdaniu *Słońce świeci* czasownik orzeka o własności słońca jako ciała, które świeci, a w zdaniu *Ola myje okna* orzeczenie wskazuje na relację, jaka zachodzi między argumentem osobowym (*Ola*) i argumentem przedmiotowym (*okna*). Liczba argumentów zależy od znaczenia

czasownika predykatywnego. W zdaniu *Jan zamienia z Piotrem Toyotę na Seata* czasownik jest wykładnikiem czteroargumentowego predykatu [ZAMIANA].

Ponieważ liczba i natura argumentów zależą od znaczenia aktualizowanego daną formą czasownikową, stanowią one również czynniki determinujące poprawne odczytanie znaczenia predykatu czasownikowego. W *Słowniku syntaktyczno-generatywnym czasowników polskich* umieszczenie jednostek w strukturach pozwala znieść polisemię wyrazową oraz wykazać, na czym polega specyfika struktur, w których aktualizują się poszczególne znaczenia danej formy czasownikowej. Weźmy, na przykład, czasownik *absorbować*, którego użycia (znaczenia) obrazują następujące schematy podane w *Słowniku*:

1. ‘żywo zajmować kogo, interesować, zabierać komu czas’: NPN – NP_{Acc} + (NP_{Mod}), NP_{Acc} → [+ Hum], np. Praca absorbuje Hankę;
2. ‘pochłaniać co, wiązać (chem.)’: NPN – NP_{Acc}, NPN → [– Abstr, – Anim], NP_{Acc} → [+ subst. chem.] [promienie] [ciepło], np. Ciemne powierzchnie absorbują i światło,

gdzie: NPN to fraza rzeczownikowa; – to hasło słownikowe, w tym przypadku czasownik *absorbować*; NP_{Acc} to fraza biernikowa; (NP_{Mod}) to fraza nominalna sposobowa. Strzałka → odsyła do charakterystyki semantycznej za pomocą zespołu cech typu [– Abstr, – Anim] (zob. Polański, 1980). Własności leksykalno-składniowe formy *absorbować* pozwalają ustalić dwa rodzaje otoczenia walencyjnego tej formy predykatywnej w zależności od aktualizowanego znaczenia. Dodajmy dla porównania, że zarówno pierwsze, jak i drugie znaczenie aktualizowane jest w języku francuskim podobnie, czyli przy użyciu czasownika *absorber* (por. *Le travail absorbe Marc beaucoup* oraz *La couleur noire absorbe la lumière*), jednak forma francuska może ponadto wyrażać znaczenie, którego nie aktualizuje czasownik *absorbować* w języku polskim, mianowicie:

‘jeść, spożywać’ (por. *Il n'a rien absorbé depuis hier* – pol. ‘Od wczoraj nic nie zjadł’).

Istotną cechą czasowników predykatywnych jest to, że oprócz nazywania własności i relacji zachodzących między argumentami, aktualizują one te własności i relacje w czasie. Aktualizatorem ramy temporalnej jest końcówka fleksyjna czasownika. Przyjęliśmy, że rama temporalna jest składnikiem obowiązkowym *dictum*, na poziomie którego dokonuje się predykcja w językach naturalnych.

Obok zdań w sensie gramatycznym, czyli zdań z finitywną formą czasownika, uzus potwierdza istnienie „zdań” pozbawionych finitywnej formy czasownika, a mimo to orzekających. Mamy wówczas do czynienia ze zjawiskiem, które tradycyjnie określa się jako *równoważnik zdania*. Polski termin *równoważnik zdania* oddaje zdaniowy charakter konstrukcji, która z przyczyn formalnych (w tradycyjnym sensie) *zdaniem* nie jest. Termin francuski natomiast, *sentoïde*, sygnalizuje niepełność zdaniową tej konstrukcji, czy też jej *parazdaniowość*. Wyrażenia typu *Ciemno wszędzie, glucho wszędzie*, jako że pozbawione czasownika, nie są zatem zaliczane do zdań w sensie gramatycznym (Kuryłowicz, 1960: 40). Mówi się o nich jako o *oznajmieniach* lub *wypowiedzeniach niezdaniowych* (zob. Pisarek, 1967: 40; Wiśniewski, 1994: 10; por. *prédication incomplète* [w:] Wilmet, 1998: 608). Analiza głęboka tego typu konstrukcji wykazuje jednak, że wyrażenia te są najczęściej elipsami zdań z osobową formą czasownika: *Ciemno wszędzie, glucho wszędzie* < *Ciemno jest wszędzie, glucho jest wszędzie* = *jest ciemno wszędzie, jest glucho wszędzie*. Elidowany czasownik jest elementem formalnym, zaś funkcję predykatywną (orzekającą) pełni przysłówek (*ciemno, glucho*). Podobnie, nie są zdaniem wyrażenia imiesłowowe w języku francuskim, które pełnią funkcję orzekająco-dopowiadającą, np. *La mère évanouie, les enfants ne savaient que faire* (pol. ‘Matka zemdlona, dzieci

nie wiedziały co począć') (przykł. za: Wilmet, 1998: 608; por. Blanche-Benveniste, 1998b: 46).

Konstrukcje beczasownikowe są często używane w rejestrze luźniejszym typowym dla codziennej komunikacji: *Intéressant, ce livre vs. Ce livre est intéressant* (pol. 'Ta książka jest interesująca'). Dodajmy, że treść predykatywna może być także zawarta w rzeczowniku abstrakcyjnym, który można zinterpretować jako skondensowaną strukturę propozycjonalną, jak w przypadku okrzyku *Pożar!*, który informuje o wybuchu pożaru. W zdaniu tym mamy do czynienia z predykatem aktualizującym się w postaci rzeczownika.

3.1.3. *Formy czasownikowej predykcji bezpodmiotowej*

Powszechnie uważa się, że zdanie w sensie gramatycznym jest konstrukcją dychotomiczną, złożoną z grupy podmiotu i grupy orzeczenia. Pogląd na dwusegmentowość sądów powszechny był i wciąż jest, tak pośród filozofów, jak i logików. Predykcja nie może bowiem mieć miejsca bez wskazania elementu rzeczywistości, którego dotyczy orzekanie. Mimo to, zarówno w systemie języka francuskiego, jak i polskiego, występują wykładniki predykatu, które ze względu na swoje właściwości syntaktyczne blokują pozycję podmiotu *No* lub występują z gramatycznym wykładnikiem tzw. *podmiotu pozornego* (fr. *sujet apparent*; por. *dummy subject* [w:] Karolak, 1972: 50; *sujet postiche* [w:] Gaatone, 1998: 196), który *de facto* nie wskazuje na żaden element rzeczywistości pozajęzykowej, o którym zdanie orzeka. Konstrukcje te, zwane *bezpodmiotowymi* (zob. *Zdanie bezpodmiotowe* [w:] *EJO*, 2003), oparte są na nieosobowym użyciu czasowników osobowych lub na *czasownikach nieosobowych* (fr. *verbes impersonnels*).

Z syntaktycznego punktu widzenia, w języku polskim, który jest językiem fleksyjnym, tylko mianownik może wyrażać podmiot gramatyczny; w języku francuskim zaś, gdzie istotnym elementem planu wyrażania jest szyk, funkcję

podmiotu pełni nazwa na pozycji *No*. Można powiedzieć, że konstrukcje bezpodmiotowe są pozbawione podmiotu gramatycznego. Jak wykażemy dalej, w wielu przypadkach analiza semantyczno-składniowa pozwala wyodrębnić powierzchniowy wskaźnik tego, kogo lub czego dotyczy orzekany stan rzeczy, czyli wykładnik *podmiotu rzeczywistego* (zwanego także *podmiotem semantycznym* lub *logicznym*) (Karolak, 2006: 252; Polański, 2003: 411).

(a) Konstrukcje bezpodmiotowe z czasownikami nieosobowymi

Czasowniki nieosobowe (fr. *verbes impersonnels*) należą do grupy czasowników *defektywnych* (fr. *verbes défectifs*), które nie realizują pełnego paradygmatu odmiany dla danej formy leksykalnej. Zwykle występują one w trzeciej osobie liczby pojedynczej w języku francuskim z zaimkiem *il* pełniącym rolę podmiotu gramatycznego (fr. *sujet grammatical*, „*il*” *explétif* [w:] Danlos i Sagot, 2007: 5). Tak wyrażony podmiot nie powinien być traktowany, jako wykładnik argumentu implikowanego przez aktualizowany predykat. Zatem predykaty aktualizowane przy użyciu zaimków typu *il* w językach analitycznych to, niejednokrotnie, predykaty zero-argumentowe (por. *prédication à zéro argument* [w:] Creissels, 1995: 43), np. *Il grêle* (pol. ‘Pada grad’), *Il neige* (pol. ‘Pada śnieg’)³⁴. Nieosobowość to *de facto* „wyłączność trzecio-osobowa”, gdy czasownik aktualizuje dane znaczenie tylko i wyłącznie w formie trzeciej osoby liczby pojedynczej. Dlatego określa się niekiedy tego rodzaju czasowniki jako *verbes unipersonnels* (pol. „czasowniki jednoosobowe”). Defektywność może być uwarunkowana regułami wewnątrzsystemowymi, jak w przypadku czasowników *falloir* w języku francuskim (*il faut*) i *trzeba* w języku polskim. W obu

³⁴ Polskie konstrukcje z wykładnikami predykcji o znaczeniu meteorologicznym także mogą być interpretowane jako przejawy predykcji zero-argumentowej (zob. Kaliska, 2011: 169-203).

przypadkach można jednak mówić o „odmianie” supletywnej przy użyciu osobowych form bliskoznacznych czasowników, jak w przykładach: *je dois* i *muszę* odpowiednio do *il faut* i *trzeba*. Defektywność może także wynikać ze znaczenia czasownika (np. *raire* ‘ryczeć – o jeleniu’, *braire* ‘ryczeć – o ośle’, *pleuvoir* ‘padać – o deszczu’), w przypadku których użycia w pozostałych osobach nacechowane będą stylistycznie, jak w przykładzie: *Les coups de fusil pleuvaient sur lui* (pol. *Strzały z broni spadały na niego*), w którym użycie czasownika *pleuvoir* motywowane jest porównaniem, skądinąd obecnym także w języku polskim, gdy mowa o *deszczu strzał*, *deszczu bomb* (por. Bescherelle, 1997).

Defektywność dotyczy zwłaszcza odmiany osobowej, gdyż większość tych czasowników w języku polskim i francuskim podlega odmianie przez tryby i czasy (np. *można*, *można by*, *można było*, *można będzie*, a także: *il a fallu*, *il faudrait*, *il fallait*, itd.).

W języku polskim czasowniki nieosobowe to w większości przypadków już zleksykalizowane lub przechodzące proces leksykalizacji formy przymiotników (*warto* – rodzaj nijaki), rzeczowników (*trzeba*) i przysłówków (*śpieszno*), które ze względu na swoje własności składniowe określane są jako *czasowniki niefleksyjne* (Jodłowski, 1971: 83-90), *czasowniki niewłaściwe*, *predykatywy nieczasownikowe* (Saloni i Świdziński, 1985; Wiśniewski, 1994: 23). Wiele z tych form, jak na przykład *wstyd* (*mi* | *jemu* | itd.) przejawia własności typowe dla rzeczownika, który w innym użyciu pełniąc rolę wykładnika predykatu podlega odmianie przez przypadki, np. *odczuwać wstyd z powodu czego* (zob. *Rzeczownik jako wykładnik predykcji w niniejszym rozdziale*).

Przegląd czasowników predykatywnych języka polskiego i języka francuskiego pozwolił wyodrębnić typy semantyczno-składniowe konstrukcji bezpodmiotowych z czasownikiem nieosobowym.

Czasowniki predykatywne nieosobowe stanowe i doznaniowe, jak na przykład *mdlić* (*Mdli mnie*), *swędzić* (*Swędzi mnie*), *boleć* (*Boli mnie*), które nierzadko powiązane są

relacją derywacji z rzeczownikiem predykatywnym będącym wykładnikiem tego samego predykatu logicznego, kolejno: *mdłości, świąd, ból*.

Niekiedy parafraza znaczenia aktualizowanego danym wyrażeniem nieosobowym dokonuje się tylko za pomocą innego środka leksykalnego, z którym wyrażenie bezosobowe pozostaje w relacji ścisłej synonimii leksykalnej: *Szkoda mi* ('ja żałuję'). W większości przypadków pokrewieństwo derywacyjne i semantyczne wyrażen nieosobowych i innych wykładników predykcji idzie w parze z synonimią syntaktyczną, co pozwala stwierdzić, że *de facto* podmiot w tzw. konstrukcjach bezpodmiotowych jest wyrażony. I tak w języku polskim może on być wyrażony w bierniku: *Mdli mnie* ('ja odczuwam mdłości'), *Śwędzi mnie* ('ja odczuwam swędzenie'), albo w celowniku: *Zależy mi na dobrej ocenie mojej pracy* ('ja bardzo chcę, by moja praca została dobrze oceniona'), *Szkoda mi straconego czasu* ('żałuję, że straciłam tyle czasu'). Nieodmienność nie jest przeszkodą w funkcjonowaniu tych wyrażen jako orzeczeń w odniesieniu do całego paradygmatu osobowego: *Mdli (mnie | ciebie | jego | ją | nas | was | ich | je) po tej zupie*.

Do czasowników niefleksyjnych zalicza się także wskazujące na stany i doznania „czasownikowo użyte” rzeczowniki predykatywne: *Strach mi wychodzić o tej porze na dwór* (czyli: 'ja się boję wychodzić o tej porze...'), wspomniany już wcześniej *wstyd* w przykładzie: *Wstyd mi z powodu kłótni z babcią* (czyli: 'ja się wstydzę tego, że pokłóciłam się z babcią'), oraz przysłowki: *Markotno mi, że wyjeżdżasz* (czyli: 'ja pomarkotniałam | jestem markotna, bo...'), *Smutno mi z powodu twego wyjazdu* (czyli: 'ja jestem smutna, bo...'), obok których występują jednocześnie w systemie przysłowki *właściwe* (tu: *markotnie, smutnie*) (zob. Jodłowski, 1971: 83-90). Czasownikowo użyte przysłowki zwane niekiedy *predykatywami* tworzą, w niektórych klasyfikacjach, odrębną klasę części mowy (zob. *Przysłówek* [w:] *EJO*, 2003). Z drugiej jednak strony, zawsze zachodzi możliwość wtrącenia czasownika *jest* w funkcji

czasownika podporowego (np. *markotno mi < jest mi markotno, przykro mi < jest mi przykro, tęskno mi < jest mi tęskno, smutno mi < jest mi smutno*), co potwierdza przysłówkowy charakter tych form (przyczasownikowość) nie negując przy tym ich roli orzekającej.

Analiza znaczenia aktualizowanego czasownikami niefleksyjnymi dodatkowo wzbogacona analizą kontrastywną pozwala dostrzec wykładniki podmiotu rzeczywistego. Na przykład, żal wyrażony w zdaniu *Szkoda mi tych płyt* otrzyma w przekładzie na język francuski czasownik predykatywny, fleksyjny: *regretter: Je regrette ces disques*. Porównując zdania bezmianownikowe z ich odpowiednikami w języku francuskim, możemy zaobserwować różnorodność wykładników predykcji, a także szereg podobieństw w warstwie formalno-powierzchniowej, gdy idzie w wyrażanie niektórych treści, na przykład, doznań fizycznych i stanów emocjonalnych. Porównajmy:

Wstyd (rzeczownik w konstrukcji bezmianownikowej) *mi za moje zachowanie* vs. *Anne a honte* (rzeczownik w konstrukcji osobowej) *pour ton comportement*;

Zimno (przysłówek w konstrukcji bezmianownikowej) *mi* vs. *J'ai froid* (rzeczownik w konstrukcji osobowej);

Tęskno (przysłówek w konstrukcji bezmianownikowej) *mu do kraju ojczystego* vs. *Il a la nostalgie* (rzeczownik w konstrukcji osobowej) *de son pays*;

Przykro mi, że wyjeżdżasz (przysłówek w konstrukcji bezmianownikowej) vs. *Je suis désolée* (przymiotnik w konstrukcji imiennej) *que tu partes*;

Śpieszno mu do domu (przysłówek w konstrukcji bezmianownikowej), *bo mama pierogi gotuje!* vs. *Il est pressé* (imiesłów w użyciu przymiotnikowym w konstrukcji imiennej) *parce que maman sert des pierogi cette après-midi !*

Pomocne we wskazaniu wykładnika predykcji są również eksplikacje semantyczne, czyli parafrazy wydobywające na powierzchnię ośrodek predykcji, który w warstwie formalno-powierzchniowej nie zawsze ma formę czasownika: *Wstyd mi*

za moje zachowanie – czyli ‘wstydzę się za to, co zrobiłem’; *Zimno mi* – czyli ‘odczuwam zimno’; *Tęskno mu do kraju ojczystego* – czyli: ‘on tęskni za krajem ojczystym’; *Przykro mi, że wyjeżdżasz* – czyli: ‘odczuwam przykrość na myśl o twoim wyjeździe’; *Śpieszno mu do domu* – czyli ‘on się śpieszy do domu...’.

Tego typu predykaty implikują zazwyczaj dwa argumenty: jeden osobowy (podmiot doświadczający, tj. *Experiencer*), drugi zdarzeniowy (przyczyna doświadczanego stanu emocjonalnego). Ten ostatni może być wyrażony rzeczownikiem abstrakcyjnym (np. *moje zachowanie* w zdaniu *Wstyd mi za moje zachowanie*), rzeczownikiem konkretnym z elidowanym predykatem, co powoduje iż nabiera on w kontekście znaczenia abstrakcyjnego (*plyty* w zdaniu *Szkoda mi tych płyt!*), wreszcie konstrukcją podrzędną (w zdaniu *Wstyd mu, że nie pojawił się na uroczystości rodzinnej*).

W niektórych konstrukcjach bezpodmiotowych, brakuje wykładnika podmiotu gramatycznego, jak i rzeczywistego. Wówczas to kontekst sytuacyjny w sposób mniej lub bardziej transparentny pozwala wskazać tych, których orzekany stan rzeczy dotyczy, np. *Tu czuć wilgocią*, *Nic tu nie widać*, *Nic nie słyszać*. W przytoczonych przykładach można uznać, że orzekanie dotyczy osoby, czyli „ja” doznającego, w tym również pozostałych uczestników sytuacji, bądź też orzeka się o miejscu (tj. to miejsce ma taką a taką własność – *tu, tutaj, tam... czuć wilgocią* itd.).

W języku francuskim użyjemy konstrukcji nieosobowych z zaimkiem *on*, np. *On ne voit rien ici*, albo z zaimkiem *ça*, np. *Ça sent mauvais ici*. W obu przypadkach w identyfikacji podmiotu rzeczywistego istotną rolę odgrywa kontekst sytuacyjny.

W innych jeszcze konstrukcjach nieosobowych, można mówić o ekstrakcji podmiotu zdaniowego (fr. *sujet phrastique extraposé* [w:] Danlos i Sagot, 2007: 7), jak w przykładzie: *Il est dommage de quitter ce bel endroit*, w którym obok podmiotu gramatycznego *il* umożliwiającego aktualizację przy użyciu

czasownika informacji o czasie i trybie, mamy do czynienia z *tym, o czym się orzeka*, a co wyrażone jest konstrukcją bezokolicznikową (por. *Szkoda opuszczać to cudowne miejsce*).

Niefleksyjne czasowniki modalne, jak na przykład: *należy, trzeba, wypada* itd. Z syntaktycznego punktu widzenia, słuszna wydaje się hipoteza, jakoby podmiotem dla tego rodzaju czasowników było zdanie występujące w roli argumentu zdarzeniowego (por. Danlos i Sagot, 2007: 7), czego ilustracją jest schemat:

Nie wolno prowadzić po pijanemu → [*Prowadzić po pijanemu*]S
[*nie wolno*]PRED

Gdy nie jest możliwe przekształcenie będące lustrzanym odbiciem zdania wyjściowego, można posłużyć się synonimem wyrażenia nieosobowego:

Il faut attendre une minute! → [*Attendre une minute*]S [(**faut | est nécessaire*)]PRED

(por. Lamiroy, 1998: 291-292). Z drugiej jednak strony, wyrażenia te kierowane są często do ogółu społeczeństwa albo do uczestników sytuacji komunikacyjnej niekoniecznie wskazanych bezpośrednio (mnie, ciebie, was, ludzi, petentów, kierowców, studentów, władz, itd. – w zależności od kontekstu), jak w przypadku zdań:

Il vaut mieux rester et attendre encore cinq minutes (pol. *Lepiej odczekać jeszcze pięć minut*)

Il est permis de stationner en ce lieu (pol. *Wolno parkować w tym miejscu*)

Il faut aider l'un l'autre (pol. *Należy sobie nawzajem pomagać*)

Il siérait de se mettre au travail (pol. *Wypadałoby wziąć się do pracy*)

Il convient de se mettre au travail (pol. *Wypada wziąć się do pracy*)

Il messied de sortir sans dire au revoir à l'hôtesse (pol. *Nie wypada wyjść bez pożegania*), itd.

Obok wymienionych konstrukcji, zachodzi możliwość jawnego zakomunikowania, iż dana powinność, obowiązek, nakaz dotyczą konkretnej: *Wolno Marii parkować w tym miejscu* (tj. ‘wolno, by Maria parkowała w tym miejscu’), *Wolno jej parkować w tym miejscu* (tj. ‘wolno, żeby ona parkowała w tym miejscu’). W konstrukcji z celownikiem wykładnikami podmiotu rzeczywistego są zaimki (komu? – *jej*) lub nazwy indywidualne (komu? – *Marii*), które wyznaczają zarówno wykonawcę czynności predykatu *parkować*, jak i osobę, której dotyczy treść wyrażona czasownikiem niefleksyjnym.

Tego, że podmiotem rzeczywistym dla tego rodzaju zdań jest nazwa indywidualna (lub zaimek) w celowniku dowodzi analiza zdania *Potrzeba mi pieniędzy*, którego synonimem jest zdanie podmiotowe *Ja potrzebuję pieniędzy*. W drugim przypadku mamy do czynienia ze zdaniem w stronie czynnej (*activum*) i dlatego można je uznać za zdanie elementarne, wyjściowe dla kolejnych transformacji: biernej (*passivum*) *Pieniądze są mi potrzebne* i nieosobowej *Potrzeba mi więcej pieniędzy* (zob. transformacja [impers p.] [w:] M.Gross, 1967: 113).

Interpretacja niektórych zdań nieosobowych z czasownikami modalnymi bywa bardziej kłopotliwa, jak w przypadku konstrukcji z czasownikiem *trzeba* w języku polskim, gdzie interpretacja roli argumentu wyrażonego rzeczownikiem w celowniku nie jest jasna. Zdanie: *Trzeba Magdzie posłodzić herbatę* można zinterpretować dwojako: ‘trzeba, by Magda posłodziła komuś herbatę’ albo ‘trzeba, by ktoś posłodził herbatę Magdy’. W języku francuskim subtelnosci te można wyrazić składniowo w sposób ścisły i jednoznaczny. Porównajmy:

Il faut que Magda sucre le thé (pol. ‘Trzeba, by Magda posłodziła herbatę’)

Il faut sucrer le thé de Magda (pol. ‘Trzeba, by ktoś posłodził herbatę Magdy’).

Różne jest także miejsce zaimka w zależności od tego, czy zastępuje on tylko podmiot czasownika *il faut*, czy także podmiot zdania podrzędnego:

Il me faut sucrer le thé (pol. ‘Ja muszę posłodzić herbatę’)

Il faut me sucrer le thé (pol. ‘Trzeba, żeby ktoś posłodził mi herbatę’).

Powyższe przykłady pokazują, że gwarantem jednoznaczności może być szyk składników zdania, charakterystyczny dla języków analitycznych.

Wykładniki predykatów meteorologicznych – stanowią one dość jednorodną grupę wyrażen predykatywnych, które w większości języków funkcjonują jako „nieosobowe”. Zdania z wykładnikami predykatów meteorologicznych pozbawione językowego wykładnika podmiotu rzeczywistego orzekają o rzeczywistości pozajęzykowej, która pozostaje „niezapośredniczona” żadnym wyrażeniem językowym (por. *perception directe* [w:] Rousseau, 1998: 494; a także: *prédication virtuelle* [w:] Rémi-Giraud, 1991: 173; *prédication intrinsèquement impersonnelle* [w:] Danlos, 2005: 3). Zdaniem Wilkonina (1999: 83) formy takie pełnią funkcję opisowo-narracyjną. Swego rodzaju „podmiotem”, dla tego typu orzeczeń jest dane zjawisko pogodowe lub astronomiczne, którego świadkiem jest użytkownik języka. W języku polskim niemal zawsze mamy do czynienia z analitycznymi wyrażeniami predykatywnymi, którym często odpowiadają syntetyczne (wyrażone czasownikiem) francuskie wyrażenia aktualizowane zaimkiem nieosobowym *il*: *Pada deszcz* (fr. *Il pleut*), *Pada śnieg* (fr. *Il neige*) (zob. także: *Rzeczownik jako wykładnik predykcji w niniejszym opracowaniu*).

(b) Konstrukcje bezpodmiotowe z czasownikami prymarnie osobowymi

W obrębie tej klasy wyodrębniliśmy konstrukcje zleksykalizowane (np. *Chcieć to móc* vs. *Vouloir c'est pouvoir*) i swobodne (np. *Pije się kawki* vs. *On boit des cafés*). Konstrukcje zleksykalizowane bez wskazanego podmiotu zmierzają do osiągnięcia statusu przysłów albo już nimi są, jak w przypadku *Chcieć to móc* (fr. *Vouloir c'est pouvoir*). Niekiedy, pomimo rozpoznawalnych wartości liczby i osoby, czasownik należy interpretować nieosobowo: *Prawdy nie dojdiesz, Wszystkim nie dogodzisz*. Podobne zjawisko można zaobserwować we francuskim przysłowiu: *Qui voudra, pourra* (pol. 'Kto chce, ten może').

Bezpodmiotowość jest w takich przypadkach wyrażeniem uniwersalności orzekanej treści. Warto zauważyć powszechność tak zbudowanych przysłów w innych językach (np. *Tarde venientes, male sedentes, Tarde venientibus ossa*). Predykatywność jest w takich przypadkach własnością całych wyrażen, które ze składniowego i semantycznego punktu widzenia stanowią integralną całość.

Zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim, konstrukcje swobodne (niezleksykalizowane) mają za punkt wyjścia zdania podmiotowe (osobowe). Na przykład: *Sprzedaje się wiele książek anglojęzycznych w Poznaniu* (< *Wiele książek anglojęzycznych jest sprzedawanych w Poznaniu*), a także *Il se vend beaucoup de livres anglais à Paris* (< *Beaucoup de livres anglais sont vendus à Paris*). W konstrukcjach takich, zwanych *bezosobnikami* (konstrukcjami nieagentywnymi), zaimek *się* (fr. *se*) jest wykładnikiem podmiotu uniwersalnego (*się* = 'ja | ty | on | my | wy | ludzie...').

Jednak, w języku polskim, porządek *V się Inf* może być wariantem innego szyku: *V Inf-się*, jak w przykładach: *Trzeba się wziąć w garść* (tzn. *Trzeba wziąć się w garść*), *Można się zaharować na śmierć* (tzn. *Można zaharować się na śmierć*), *Powinno się udać* (tzn. *Powinno udać się*) (por. Grzegorzyczkowa,

2006: 217). W tych konstrukcjach zaimek *się* przynależy do bezokolicznika; interpretacja całości pozostaje jednak taka, jak w przykładach wcześniejszych: zdanie orzeka o niewskazanych bezpośrednio uczestnikach sytuacji komunikacyjnej.

Ze względu na anonimowość podmiotu, formy tego rodzaju przeważają w tekstach naukowych i urzędowych, gdyż „*likwiduj[ą] niepożądany subiektywizm 1 os. lp., wyraża[ją] obiektywizm badań i różnych czynności przeprowadzanych w ich toku, a także – obiektywizm sądów interpretacyjnych*” (Wilkoń, 1999: 83). Na przykład: *Podkreśla się rolę użycia w opisie znaczeń jednostek językowych, Formy tego typu uznaje się za idiomatyczne, Niniejszym zaświadcza się zgodność danych z faktami rzeczywistymi.*

Konstrukcje nieosobowe omawianego typu charakterystyczne są dla czasowników predykatywnych nazywających zachowania słowne (*verba dicendi*), w przypadku których brak podmiotu wskazuje na *communis opinio* (Wilkoń, 1999: 85). Na przykład: *Mówi się o rychłym przyjeździe prezydenta Egiptu do Polski.*

Konstrukcje nieosobowe w języku polskim mogą być ponadto wyrażone końcówkami *-no*, *-to*, *-ło* w czasie przeszłym, np. *Mówiono o rychłym przyjeździe prezydenta Egiptu do Polski, Przed chwilą rozpoczęto wyprzedaż używanych mebli, Nie przyszło się na czas, to i nie ma miejsc.* W tych zdaniach, podmiot, mimo że nieokreślony, ma naturę osobową (Saloni, 1976: 130).

Omówione dotychczas konstrukcje są nacechowane stylistycznie: brak wykładnika podmiotu koncentruje uwagę użytkowników języka (nadawcy i odbiorcy) na zdarzeniu samym w sobie. Celem komunikatów jest bowiem powiadomienie o zaistnieniu zjawiska bez potrzeby uściślenia, kto jest jego wykonawcą. Istotne jest to, że samo zdarzenie ma miejsce. Wybór struktury syntaktycznej do realizacji zamierzonej treści zależy może od uzusu, kontekstu, rejestru. Spośród francuskich aktualizatorów konstrukcji nieosobowych (tj. *on*, *il*, *ça*), zaimek *il* będzie częstszy w eleganckiej i literackiej

odmianie języka, zaimek *ça* wystąpi częściej w mowie potocznej.

3.1.4. *Aspekt w języku polskim i francuskim a predykcja czasownikowa*

Najistotniejszą kategorią gramatyczną różniącą czasownik w języku polskim i francuskim oraz mającą wpływ na kształt leksykalny czasownika w języku polskim jest *aspekt*.

W zależności od tego, czy orzekany stan rzeczy pojmowany jest jako *dokonany*, czy też *niedokonany*, język polski w odróżnieniu od języka francuskiego dysponuje wariantywnymi formami jednego czasownika. Na przykład: *pisać* vs. *napisać* (fr. *écrire*), *dokładać* vs. *dolożyć* (fr. *ajouter*), *przybywać* vs. *przybyć* (fr. *arriver*).

Nie zawsze jednak derywacja jest na tyle regularna, by uznać derywat za wariant aspektowy, jak w przypadku: *wiedzieć* vs. *dowiedzieć się*, *tkwić* vs. *utkwić*, *wierzyć* vs. *uwierzyć*. Chociaż niezaprzeczalne jest podobieństwo form, ani *utkwić*, ani *dowiedzieć się*, ani *uwierzyć* choć dokonane, nie wyrażają zakończenia stanów wyrażonych formami *tkwić*, *wiedzieć*, *wierzyć* (por. też: *savoir* ‘wiedzieć’, ale: *apprendre* ‘dowiedzieć się’).

Również czasowniki *przeżyć*, *dożyć*, choć dokonane, nie są dokonanymi wariantami czasownika prostego *żyć*. Tworzą one natomiast pary aspektowe z wariantami niedokonanymi w postaci czasowników sufiksalnych: *przeżywać*, *dożywać*.

Pojęcie *pary aspektowej* może dotyczyć czasowników, w których różnice na poziomie aspektu wyrażone są za pomocą morfemów i alternacji (np. *dolożyć* vs. *dokładać*), albo w postaci form supletywnych (np. *brać* vs. *wziąć*, *iść* vs. *pójść*). W przypadku występujących w języku polskim par aspektowych czasowników, oba warianty są równorzędne względem nadrzędnego predykatu, którego są językowymi realizacjami. Wybór jednego z nich do wyrażenia treści na poziomie wyrażenia zdaniowego pozwala ująć orzekaną akcję (czyt.

proces, stan, czynność) z punktu widzenia jej trwania lub ukończenia.

Nie ma pełnej zgody wśród językoznawców co do wykładników dokonaności, dlatego pojęcie pary aspektowej nie zawsze jest rozumiane w taki sam sposób. Szczególnie zaś podzielone są zdania co do statusu gramatycznego kategorii aspektu ze względu na szereg nieregularności związanych z jego formalnymi wykładnikami. Tradycyjne gramatyki opisowe przyjmują, że wykładnikami aspektu są zarówno przyrostki, jak i przedrostki, bowiem zarówno jedne, jak i drugie pozwalają ujmować orzeczną czynność z perspektywy jej trwania albo ukończenia, np. *pisać* vs. *napisać*, *znajdować* vs. *znaleźć*. Jednak sposoby tworzenia form dokonanych są bardzo nieregularne. Na przykład, można zaobserwować, że morfem *-ną-* uczestniczy w tworzeniu form dokonanych (np. *dotknąć* vs. *dotykać*, *krzyknąć* vs. *krzyczeć*, *liznąć* vs. *lizać*, *walnąć* vs. *walić*), ale interpretacja dokonana nie jest możliwa w przypadku wielu czasowników zawierających cząstkę *-ną-*. Na przykład: *sunąć* i *chudnąć* uzyskują aspekt dokonany po przyłączeniu prefiksów, por. *sunąć* vs. (*odsunąć* | *przesunąć* | *podsunąć* | *wysunąć* | *zasunąć* | *wsunąć* | *usunąć* | *zasunąć* | *obsunąć* | *zsunąć* | *posunąć*) (zob. Nagórko, 1998: 138-139). Każda z wymienionych form posiada ponadto odpowiednik niedokonany, kolejno: *odsuwać*, *przesuwać*, *podsuwać*, *wysuwać*, *zasuwać*, *wsuwać*, *usuwać*, *zasuwać*, *obsuwać*, *zsuwać*, *posuwać* – wszystkie nacechowane są habitualnie (por. Bańko, 2004: 165). Według zwolenników radykalnego podejścia, wykładnikami aspektu w języku polskim są jedynie morfemy sufiksalne (ew. infiksy), zaś prefiksy służą wyrażeniu rodzajów czynności (*Aktionsart* – zob. dalej), czyli sposobów przebiegu czynności (por. *morfemy słotwórcze typu semantycznego a morfemy słotwórcze typu syntaktycznego* [w:] Giermak-Zielińska, 1979: 10; zob. także: Nagórko, 1998: 138 i *EJO*, 2003).

Mimo, że język polski uchodzi za *język aspektualny* (Polański, 2003), to znaczy taki, w którym występują tzw.

morfemy aspektualne, zdarza się, iż czasowniki nie posiadają formalnych wykładników aspektu, za to są nacechowane aspektowo ze względu na samo znaczenie leksykalne wyrażone danym czasownikiem. Wyodrębnia się klasę czasowników jednoaspektowych dokonanych (*perfectiva tantum*), na przykład *utkwic*, i jednoaspektowych niedokonanych (*imperfectiva tantum*), na przykład *śmieć*, *tkwić*, *żyć*.

Kolejną klasę stanowią *czasowniki dwuaspektowe*, to znaczy takie, które w zależności od interpretacji są dokonane lub niedokonane. I tak na przykład, w przypadku czasownika *abdykować*, interpretacja dokonana uzasadniona jest znaczeniem rdzenia (*abdykacja* ma charakter semelfaktywny), interpretację niedokonaną natomiast usprawiedliwia obecność morfemu *-owa-*, który jest na ogół wykładnikiem niedokonałości.

W przypadku czasowników niedokonanych, obserwuje się tendencję do używania ich w konstrukcjach z niewypełnioną drugą pozycją argumentową (np. *Módl się i pracuj*), co sprzyja wyrażaniu własności generycznych i/lub habitualnych orzekanych stanów rzeczy (Żmigrodzki, 2000: 150). W języku francuskim, gdzie brak rozróżnienia na czasowniki dokonane i niedokonane, wystarczy pominąć wykładnik argumentu prawostronnego, aby uzyskać tzw. *emploi absolu*, czyli konstrukcję generyczną.

Ze względu na istnienie czasowników jednoaspektowych, a także czasowników o rozbudowanym paradygmacie aspektowym: *jeść* vs. *zjeść* vs. *jadać* vs. *zjadać*, uzasadnione jest traktować każdą z tych form za odrębny leksem, a co za tym idzie za odrębny wykładnik predykcji (Saloni, 1976: 82). Dokładna odpowiedniość *czasownik dokonany* – *czasownik niedokonany* występuje w znikomej liczbie przypadków. Jeśli chodzi o język francuski, dokonaność (fr. *perfectivité*) i niedokonaność (fr. *imperfectivité*) wyrażane są, z jednej strony, przy użyciu końcówek fleksyjnych czasów gramatycznych, przesz-

łego niedokonanego *imparfait* i zaprzeszłego (a więc dokonanego) *passé simple*³⁵, z drugiej strony bywają utożsamiane z nacechowaniem aspektowym form leksykalnych (por. opozycja *aspect accompli* vs. *inaccompli* [w:] Bednarczuk, 2002: 49). Ponieważ jednak końcówki czasów *imparfait* i *passé simple* należą do paradygmatu odmiany wszystkich czasowników francuskich, niektórzy badacze uznają, że to język francuski posiada gramatyczną kategorię aspektu, zaś języki słowiańskie są jej pozbawione – nie wszystkie bowiem czasowniki polskie posiadają wariantywne formy dokonane i niedokonane (Karolak, 2001).

Aspekt, który jest własnością pojęć szczegółowych i który przejawia się na poziomie rdzeni leksykalnych (in. semantemów) to *aspekt leksykalny* (tzw. *rodzaj czynności*; niem. *Aktionsart*; fr. *mode d'action*) obecny zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim (Wilmet, 1978: 51-66; Pottier, 1980: 239-241; Bednarczuk, 2002: 57; Polański, 2003). Wykładnikami rodzaju czynności są prefiksy (stąd mowa, na przykład, o *funkcji rodzajowo-aspektowej* przedrostków w języku polskim aktualizowanej, na przykład, w przykładach: *dobiegnać* vs. *biegnąć*, *przepisać* vs. *pisać* (zob. Giermak-Zielińska, 1979: 12, 16 i 17; Bednarczuk, 2002: 57). Funkcję rodzajowo-aspektową posiadają również sufiksy, na przykład w wyrazach francuskich: *fouillonner* (pol. ‘przeszukiwać’) vs. *fouiller* (pol. ‘szukać’). Jeśli chodzi o język francuski, informacja o rodzaju czynności zawarta jest jednak głównie w rdzeniu leksykalnym. Na przykład, czasowniki *entrer* (pol. *wejść* vs. *wchodzić*), *sortir* (pol. *wyść* vs. *wychodzić*), *atteindre* (pol. *osiągnąć* vs. *osiągać*) uznaje się w języku francuskim za dokonane z punktu widzenia aktualizowanego znaczenia, zaś *dormir* (pol. *spać*), *marcher* (pol. *maszerować*), *travailler* (pol. *pracować*) za niedokonane. Tym samym, pojęcie aspektu może

³⁵ Opozycja *dokonaność* vs. *niedokonaność* nie jest jednak przełożeniem na język polski opozycji *perfektywność* vs. *imperfektywność*. Ta ostatnia bowiem jest opozycją temporalną, a zatem wyrażaną za pomocą czasów gramatycznych.

być rozszerzone na inne części mowy, na przykład rzeczowniki abstrakcyjne (pośród niedokonanych znalazłyby się: *miłość*, *wiara*, *choroba*; pośród dokonanych natomiast: *strzał*, *wybuch*) (por. Tomaszewicz, 1994: 219).

Opis rodzajów czynności spowodował, że utrwaliła się w literaturze przedmiotu bogata terminologia dotycząca tego zjawiska. Mówi się o aspekcie duratywnym (fr. *aspect duratif* lub *continuatif* lub *linéaire*), iteratywnym (fr. *aspect itératif* lub *fréquentatif* lub *répétitif*), semelfaktywnym (fr. *aspect sémelfactif* lub *momentané* lub *ponctuel*), inchoatywnym (fr. *aspect inchoatif* lub *ingressif*), progresywnym (fr. *aspect progressif* lub *évolutif*), terminatywnym (fr. *aspect terminatif* lub *égressif* lub *limitatif* lub *résultatif* lub *effectif*), wreszcie o aspekcie intensywnym (fr. *aspect intensif*; por. *verba intensiva*, Polański, 2003) i deminutywnym (fr. *aspect diminutif*; por. *verba deminutiva*), będącym raczej podtypem aspektu intensywnego, wszak także koncentrującym się na nasileniu wykonywanej czynności lub odbywanego stanu, a nawet o aspekcie kauzatywnym (fr. *aspect causatif*; zob. Kaliska, 2009: 89-96). Rodzaj czynności może więc być także rozumiany jako pewien sposób perspektywizacji czynności, procesu lub stanu.

Aparat pojęciowy *lexique-grammaire*, o czasownikach wskazujących na inchoatywność, progresywność, duratywność, terminatywność i punktualność procesu, podaje, że są to tzw. *operators aspektualne* (fr. *opérateurs aspectuels*), które uściślają informacje na temat etapu lub sposobu wykonywania czynności, dokonywania się procesu, trwania stanu. Są to na przykład takie czasowniki, jak: *terminer* (pol. *zakończyć*), *commencer* (pol. *rozpocząć*), *refaire* (pol. *powtórzyć*), *durer* (pol. *trwać*), itd., które *explicite* wskazują na etap przebiegu czynności, procesu lub stanu. Treści tego rodzaju mogą też być inkorporowanym składnikiem treści czasownika predykatywnego, jak w przypadku *exploser* (pol. *ekspłodować*), który jest semelfaktywny ze względu na znaczenie. Ponadto, wykładnikami rodzajów czynności w języku francuskim bywają

również: prefiks *re-*, jako wykładnik powtarzalności (iteratywności) oraz sufiksy *-ailler*, *-iller*, *-ouiller*, *-eler*, *-iner*, *-iter*, które w zależności od kontekstu wskazują na iteratywność, dystrybucyjność, intensywność akcji (czynności, stanu, procesu). Powstałe przy ich udziale czasowniki zachowują charakter predykatywny dodatkowo wzbogacony o informacje o sposobie przebiegu akcji (zob. Kaliska, 2006 i 2007).

Innym sposobem na wyrażenie trwania czynności w czasie i jej wysokiej intensywności jest reduplikacja formy predykatywnej w tzw. *orzeczeniach podwojonych* (zwanych także *mnożonymi* lub *szeregowymi*)³⁶, spotykana w odmianie mówionej języka, a więc inaczej, niż ma to miejsce w niektórych językach (np. w języku malgaskim albo malajskim), gdzie reduplikacja jest regularnym wykładnikiem rodzaju czynności, wyrażając trwanie, powtarzalność, czy też wysoką intensywność procesu. W języku polskim zjawisko to dotyczy głównie czasowników w tzw. *reduplikacjach spójnikowych* i *bezsójnikowych* (np. *placze i placze*, *idzie idzie*, *szczeko i szczeko*) (zob. Bartmiński, 1978: 170). W języku francuskim, podwojenie formy predykatywnej czasownikowej (np. *chercher chercher* ‘szukać szukać’), jak i innych form predykatywnych (np. przymiotnikowej w wyrażeniu *petit petit* ‘bardzo mały’) pojawia się okazjonalnie i służy wskazaniu wysokiej intensywności procesu lub cechy. W przypadku orzeczeń podwojonych złożonych z czasownika *wziąć* albo *iść* i innego czasownika (np. *wziął zrobił*, *wziął się i poszedł*, *idź zobacz*, *idź przynieś*, *weź przeczytaj*), czyli tzw. *geminacji* w języku polskim, czasowniki *wziąć* i *iść* pełnią rolę morfemów wskazujących na inchoatywny rodzaj czynności treści wyrażonej drugim czasownikiem (Bartmiński, 1978: 171). Dodajmy, że, orzeczenia podwojone, pomimo nieciągłej

³⁶ Określenie *szeregowy* bywa także stosowane w odniesieniu do konstrukcji wieloczłonowych powiązanych spójnikiem, w których poszczególne człony (niekoniecznie czasownikowe) są zazwyczaj wykładnikami odrębnych predykatów: *Odczuwam miłość i nienawiść zarazem*, *Promieniowała radością i szczęściem* (zob. Żmigrodzki, 2000: 106-108).

budowy, stanowią integralną całość: zarówno morfologicznie ze względu na nieprzemienność elementów składowych (por. *wziął zrobił* vs. **zrobił wziął*), fonetycznie ze względu na całość prozodyczną, jak i składniowo, gdyż całe wyrażenie jest wykładnikiem predykatu i jako całość charakteryzuje się pewnymi wymogami implikacyjnymi (Bartmiński, 1978: 165).

3.1.5. Afiksacja czasownikowa a struktura argumentowa predykatu

Pierwotnie, prefiksy, dla których źródłem są przyimki o prymarnej funkcji lokatywnej, wyrażają czasowe i/lub przestrzenne aspekty oznaczanej czynności. Na przykład: *zszyć* ‘szyć *x* z *y*-em’, *naszyć* ‘szyć *x* na *y*-u’, *podszyć* ‘szyć *x* pod *y*-em’, *doszyć* ‘szyć *x* do *y*-a’, *wszyć* ‘szyć *x*-a w *y*-a, *obszyć* ‘szyć na około *x*-a’. Ponadto występują w języku polskim izolowane *przedłożyć* oraz *przedsiebrać* (Perlin, 2005: 49).

Często trudno o interpretację czasową i/lub przestrzenną wyrażanej przedrostkiem treści, ponieważ uległa leksykalizacji. Porównajmy: *przeszyć* / *przeszywać* (tzn. ‘szyjąc, przeciągnąć (przeciągać) nici przez tkaninę’ wg *USJP*), *przesłuchać* / *przesłuchiwać* (tzn. ‘posłuchać (słuchać) czegoś od początku do końca’ wg *USJP*), *przewidzieć* / *przewidywać* (tzn. ‘przeczuć (przeczuwać), co będzie, co może nastąpić’ wg *USJP*), itd. O regularnościach w aktualizowanych znaczeniach można mówić w przypadku czasowników znaczeniowo pokrewnych, np. *przelecieć* vs. *przejechać* vs. *przejść* vs. *przebyć* vs. *przepłynąć*, a także *dosolić* vs. *dosłodzić* vs. *dopowiedzieć* vs. *dolożyć*, ale nie w przypadku *przewidzieć* vs. *przesłuchać* (Perlin, 2005: 49).

Mimo, że w wielu przypadkach związek znaczeniowy między przedrostkiem i przyimkiem uległ zatarciu, zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim występują czasowniki predykatywne, których struktura derywacyjna oraz kształt struktury predykatywno-argumentowej wykazują

regularności, na podstawie których można dokonać próby klasyfikacji predykatów czasownikowych zawierających w swej strukturze dany przedrostek. W zależności od znaczenia jakie konotuje morfem przedrostkowy, zmieniają się właściwości syntaktyczne czasowników, właściwości wynikające bezpośrednio z semantycznych implikacji motywowanych budową słowotwórczą, jak na przykład: *upić kawę* i *dopić kawę*, w których przedrostek *u-* wyraża 'odjęcie części od całości' i wpływa na wybór dopełniacza, a przedrostek *do-* wyraża terminatywność i wpływa na wybór biernika. Podobnie funkcjonują w języku polskim inne czasowniki o takiej strukturze: *ukroić ciasta*, *ułamać chleba*, *ugryźć jabłka*, oraz *doczytać artykuł*, *dopalić papierosa*, *dogotować zupę* (zob. także: Kreisberg, 1997: 56-57; Topolińska, 1999: 64).

W zależności od pełnionej funkcji, przedrostek w różny sposób wpływa na aktualizację struktury argumentowej, np. przedrostek *do-* może być także wykładnikiem partytywności i wówczas konotuje dopełniacz, tzw. *Genetivus partitivus*, jak w przykładach: *dorobić kopert*, *dosypać cukru*, *dosuszyć śliwek*, *dorobić zupy*.

Charakterystyczne jest także użycie czasowników predykatywnych z przedrostkami *po-* i *na-* o funkcji dystrybucyjnej, których argument przyjmuje postać rzeczownika w liczbie mnogiej (lub *signularia tantum*), jak w przypadku połączeń: *porozrzucać zabawki*, *poukladać zabawki*, *powynosić meble*, *porozsypywać sól*, *porozlewać mleko*, a także *nasuszyć śliwek*, *nawycinać drzew*, *nanosić węgla* (Szupryczyńska, 1973: 66), dla których brak dokładnych odpowiedników w języku francuskim, np. *poukladać zabawki* vs. *ranger les jouets*; *porozlewać mleko* vs. *verser du lait*. Wynika to z faktu, że prefiksacja odgrywa w języku francuskim dużo mniejszą rolę w wyrażaniu rodzajów czynności. Treści te wyrażane są najczęściej przy użyciu rozbudowanych struktur leksykalno-składniowych. Porównajmy: *doczytać artykuł* vs. *finir la lecture de l'article*. Innym razem, niuanse wyrażone prefiksem i konotowaną formą

przypadkową nie znajdują bezpośredniego odbicia w odpowiedniku francuskim, np. *dogotować ziemniaków* vs. *nagotować ziemniaków* vs. *pogotować ziemniaki* a wyrażenie: *cuire des pommes de terre*; a także: *spełnić* vs. *dopełnić* vs. *wypełnić* a francuskie *accomplir* (zob. Giermak-Zielińska, 2000: 62 i 75). W przypadku wielu form prefiksalnych trudno dokonać klasyfikacji semantyczno-strukturalnej lub też nie przekłada się ona na funkcjonowanie tych form w dyskursie. Jest tak, na przykład, w przypadku czasowników *zagotować* i *ugotować*, które wydawać by się mogło są równorzędnymi wariantami dokonanyimi czasownika *gotować*, a jednak konteksty ich użycia różnią się, por. *ugotować zupę* i *zagotować wodę* (za: Tomaszewicz, 1994: 220).

W języku francuskim możliwa jest klasyfikacja semantyczno-składniowa niektórych form prefiksalnych, jak na przykład w przypadku form z przedrostkiem *a-*, który wyraża osiągnięcie styczności przez dwie płaszczyzny, wyrażone argumentami *N1* i *N2*, np. *ajuster un tuyau à un robinet* (pol. ‘dobrać rurkę do kranu’), *adjoindre un bataillon à un autre* (pol. ‘połączyć jeden batalion z drugim’), *adosser un malade à un oreiller* (pol. ‘oprzeć chorego o poduszkę’). Te argumenty mogą też być zastąpione jednym rzeczownikiem w liczbie mnogiej, np. *abouter deux fils* (pol. ‘połączyć dwie nitki’), *aboucher deux vaisseaux* (pol. ‘zcumować dwa statki’), *accoupler deux roues* (pol. ‘dobrać dwa koła’), *amarrer des caisses* (pol. ‘związać razem skrzynki’). Bogactwo form prefiksalnych języka polskiego powoduje, iż bez trudu można odnaleźć ekwiwalent tego morfemu i jest nim przedrostek *do-* w wyrażeniach: *dobrać ubranie do wzrostu*, *dopasować meble do koloru ścian*, *dostosować program do potrzeb widzów*.

Podobnie jak źródłowy przyimek *à*, tak i przedrostek *a-* może, obok opisanego znaczenia, aktualizować także i inne, np. ‘osiągnięcie jakiegoś celu’. Na przykład: *adoucir l'eau* (pol. ‘zmiękczyć wodę’), *atténuer la douleur* (pol. ‘złagodzić ból’), *amoindrir les coûts* (pol. ‘zmniejszyć koszty’), *approfondir un*

puits (pol. ‘pogłębić studnię’), *alourdir le cageot* (pol. ‘obciążyć’), *allonger une jupe* (pol. ‘wydłużyć spódniczkę’), *attendrir quelqu’un* (pol. ‘rozczulić kogoś’). Co ciekawe, jego odpowiednikiem, przynajmniej w niektórych użyciach, znów będzie przedrostek *do-*. Porównajmy: *dobić do brzegu* (fr. *arriver*), *dolecieć na księżyc* (fr. *alunir*).

Analiza czasowników prefiksalnych potwierdza ponadto, zarówno w języku polskim (Szupryczyńska, 1973: 69-70), jak i w języku francuskim (Rousseau, 1998: 502), korelację między przedrostkowością a przechodniością (w języku polskim: *przybiernikowością bezprzyimkową*), czego ilustracją są następujące pary wyrażen: *jechać do kogo* vs. *najechać kogo*, *iść do kogo* vs. *najść kogo*, *szczekać na kogo* vs. *obszczeakać kogo*, *lecieć przez co* vs. *przelecieć co*, a także: *veiller sur Ni* vs. *surveiller Ni* (pol. ‘czuwać nad czym’), które ze względu na tę samą walencję można uznać za wykładniki tego samego predykatu logicznego.

W odróżnieniu od języka polskiego charakteryzującego się bogactwem form prefiksalnych (np. *łamać* vs. *odłamać* / *przełamać* / *połamać* / *wyłamać* / *ułamać* / *złamać*), język francuski jest w tym zakresie uboższy, choć to nie oznacza, że nie ma w nim zdolności do wyrażania różnych rodzajów czynności poprzez użycie form afiksalnych. Przyrostki wyrażające iteratywno-multiplikatywny charakter orzekanej czynności są w języku francuskim bardzo różnorodne. Na przykład: *-ouiller* (np. *brédouiller* ‘mamrotać’), *-ailler* (np. *écrivaitiller* ‘pisywać’)³⁷, *-iller* (np. *sautiller* ‘podskakiwać’), *-onner* (np. *chantonner* ‘podśpiewywać’), *-oter* (np. *mangeoter* ‘pojadać’), *-eter* (np. *claqueter* ‘potrzaskiwać’), *-eler* (np. *sauteler* ‘podskakiwać’), *-uler* (np. *trémuler* ‘dygotać’), *-iner* (np. *tapiner* ‘popukiwać’). Podobny sens można odnaleźć w języku polskim pod postacią dystrybutywnego przyrostka *po-* i

³⁷ Morfem *-ailler* ma swój odpowiednik w derywacji rzeczownikowej w postaci morfemu *-aille*, którego etymon łaciński to wykładnika kolektywności *-alia* (por. *Trésor de la Langue Française*, dalej: TLF).

nacechowanego iteratywnie sufiksu *-(o|y|i)wa-*, który dodatkowo przyczynia się do ekspresywnego wzbogacenia derywatów. Wzbogacenie treści jest jeszcze większe w przypadku formacji wieloprzedrostkowych takich, jak: *poobcierać*, *ponawypisywać*, *ponawykrzykiwać*. Podobnym zjawiskiem w języku francuskim jest przyłączenie do rdzenia leksykalnego dwóch sufiksów prymarnie wyrażających iteratywność. W takich przypadkach język polski dysponuje najczęściej jednym wariantem i jest to wariant prefiksalny, jak w przypadku: *mordillonner* (pol. *pogryzać*), *sautillonner* (pol. *podskakiwać*), *nasillonner* (pol. ‘mówić przez nos’). W każdym z wymienionych przypadków, wartość semantyczna jest niejako iloczynem takich wartości jak: iteratywność, deminutywność, zwielokrotnienie (por. Aït-Hamou, 1979). Dowodem nacechowania ekspresywnego tego rodzaju form w języku francuskim jest współwystępowanie w systemie często dwóch czasowników sufiksalnych, których reguły łączliwości nie różnią się, co pozwala sądzić, iż w którymś momencie nacechowanie ekspresywne jednego uległo zatarciu, a to stało się powodem stworzenia nowej, barwniejszej jednostki leksykalnej, zdolnej spełnić wymogi nałożone przez kontekst sytuacyjny i intencję użytkownika języka. Na przykład: *sauteler* vs. *sautiller* (pol. *podskakiwać*), *trottiner* vs. *trotiller* (pol. *dreptać*), *pleuviner* vs. *pleuvoter* (pol. *siąpić*). Wydaje się, że w przytoczonych użyciach mamy do czynienia z rzadko spotykanym w języku zjawiskiem synonimii absolutnej (por. Baldinger, 1997 – na temat synonimii absolutnej w slangu).

Ważną rolę w interpretacji znaczenia predykatu (np. pod kątem intensywności, stopnia powtarzalności czynności) odgrywa forma podstawowa (baza derywacyjna) i kontekst użycia. W czasownikach *chopiner* (pol. *chlać*) i *boulotter* (pol. *źreć*) sufiksy prymarnie deminutywne są wykładnikami dużej intensywności. Tego rodzaju użycia występujące w języku potocznym są uwarunkowane kontekstowo. Niewątpliwie, derywacja czasownikowa przy użyciu morfemów o funkcji iteratywno-multiplikatywnej jest w języku francuskim bardzo produktywna, czego dowodem są następujące derywaty:

persiller (pol. ‘pokrywać drobnymi punkcikami przypominającymi siekaną nać pietruszki’) < *persil* (pol. ‘nać pietruszki’) i *-iller*, *pommeler* (pol. ‘(o niebie) pokrywać się chmurami’ < *pomme* (pol. *jabłko*) i *-eler*, *duveter* (pol. ‘pokryć się piórami lub włosami’) < *duvet* (pol. *kęпка piór*) i *-eter*. Istotnym czynnikiem w konstruowaniu znaczenia tego rodzaju czasowników jest „emocjonalne nacechowanie wyrazu fundującego” (zob. Grabias, 1978: 100).

Badania potwierdzają tendencję do gromadzenia w obrębie jednego zdania wielu środków językowych mających na celu wyrażenie powtarzalności czynności (trwania procesu), np. *criailler comme une folle* (pol. *krzyczeć jak szalona*), *claqueter de manière répétée* (pol. *potrzaskiwać w kółko*). Konstrukcje tego typu są redundantne (zob. *redondance sémique* [w:] Mejri, 1994: 112), ale dzięki temu – bardziej ekspresywne.

Można natomiast zaobserwować pewne ograniczenia w łączliwości czasowników iteratywno-multiplikatywnych z wykładnikami semelfaktywności. Ani w języku francuskim, ani w języku polskim czasowniki predykatywne zawierające w swej strukturze morfemy iteratywne nie mogą występować z wykładnikami aspektu semelfaktywnego, np. **Maria czytywała gazetę dziadkowi (raz | w godzinę | dzisiaj*. Podobnie, *verba semelfactiva* nie łączą się z wykładnikami powtarzalności: **Utknęliśmy na dworcu (co godzinę | raz w tygodniu | co jakiś czas | często)* (por. Wróblewska-Wiater, 1983: 35).

W języku polskim i francuskim, przyrostki mogą być również wykładnikami kauzacji w tzw. *kauzatywach strukturalno-znaczeniowych*³⁸. Niektóre z nich są powszechne w wielu

³⁸ W grupie kauzatywów strukturalno-znaczeniowych znajdują się również konstrukcje z wyrażeniami typu *w taki sposób, że* (por. fr. *de manière que, de façon à*) oraz czasowniki kauzatywne typu *powodować, wywoływać* (fr. *causer, provoquer*). Przeciwnieństwem takich kauzatywów są kauzatywa *realno-znaczeniowe*, np. *zabić, uczyć, żywić*, a we francuskim: *médailleur, enseigner*,

językach i dlatego nazywane są *internacjonalizmami*. Należą do nich: *-fier* (pol. *-fikować*), *-iser* (pol. *-(i|y)zować*) w następujących przykładowych czasownikach: *palataliser* (pol. *palatalizować*), *tyranniser* (pol. *tyranizować*), *fortifier* (pol. *fortyfikować*), *codifier* (pol. *kodyfikować*) (Nagórko, 1998: 172; Huot, 2001: 80; Jadacka, 2005: 119). Morfologiczne wykładniki kauzacji w języku francuskim są witalne i produktywne (fr. *suffixe vital* vs. *suffixe productif*, zob. Temple, 1996). TLF podaje wiele interesujących *hapaxów* (tj. użyć jednostkowych) powstałych na bazie wymienionych sufiksów, np. *gidiser* (pol. ‘sprawić, że tekst będzie przypominał teksty napisane przez André Gide’a’), *lundiser* (pol. dosł. „uponiedziałkować”, czyli ‘uczynić coś typowym dla poniedziałków’), *tantaliser* (pol. ‘skazać na męki tantalowe, nękać’). Obydwa człony derywatu, rdzeń i sufiks, są strukturalnymi wskaźnikami dwóch elementów relacji kauzatywnej (przyczyny i skutku), której uczestnikami są zawsze dwa obiekty. Porównajmy:

x – fertiliser – y tzn. ‘*x* robi *coś* *y*-owi w konsekwencji czego *y* jest żyzny’, por. pol. *Użyźniać*

x – fortifier – y tzn. ‘*x* robi *coś* *y*-owi w konsekwencji czego *y* jest mocny’, por. pol. *umocnić*).

Czasownikowe kauzatywa są wewnętrznie złożonymi znakami orzekania, których struktura semantyczna zawiera nie jeden, a dwa predykaty logiczne. To złożone znaczenie widać, na przykład, w analitycznej konstrukcji z rzeczownikiem lub przymiotnikiem, jak w przypadku: *fertiliser* (pol. *użyźniać*) vs. *causer la fertilité* (pol. *powodować żyzność*) vs. *rendre fertile* (pol. *czynić żyznym*). Podobną zależność wykazują czasowniki zakończone na *-fier*, w których sufiks „wymienny jest” z *faire* w analitycznej konstrukcji kauzatywnej *faire – V_{inf}*. Porównajmy: *fortifier* vs. *faire devenir fort*.

courtauder (por. Jespersen, 1967: 409; Kaliska, 2009: 89-96; zob. także: *verbes à causation intégrée* [w:] Mathieu, 1999: 46).

Kauzatywną funkcję w języku francuskim pełni ponadto morfem *-ir* w odprzymiotnikowych czasownikach predykatywnych, np. *jaunir* (pol. (po)żółcić), *rougir* (pol. (za|po)czerwienić), *verdir* (pol. (za)zielenić), *noircir* (pol. (po)czernić), *blanchir* (pol. (za)bielić). Te same formy predykatywne mogą jednak wyrażać progresywność w strukturach jednoargumentowych, np. *Le soir, le ciel rougissait incroyablement fort* (pol. ‘Wieczorem niebo robiło się niewiarygodnie czerwone’).

Kauzatywność jest jeszcze jedną z funkcji pełnionych przez polskie przedrostki: *u-* (np. *użyźnić* | *użyźniać* < *żyzny*), *za-* (np. *zadziwić* | *zadziwiać* < *dziwny*), *o-* (np. *ochłodzić* | *ochładzać* < *chlód*), *roz-* (np. *rozzłościć* < *złość*). Ze względu na jednoczesny udział przedrostków i przyrostków w powstawaniu tego rodzaju czasowników, można sądzić, że chodzi o derywację *cyrkumfiksálną*, której istotą jest to, że nigdy nie ma ona czasownika za bazę derywacyjną, a formant ma strukturę nieciągłą (zob. Nagórko, 1998: 179). Zdaniem innych badaczy, chodzi o derywację *prefiksálno-paradygmatyczną* lub o *derywację prefiksálno-sufiksálną* (Sękowska, 1999: 172; Jadacka, 2005: 119; zob. także: *derywacja strukturalno-derywatywna* [w:] Giermak-Zielińska, 1979: 16). Ponieważ przyrostek służy wyrażeniu kategorii aspektu, a nie kategorii kauzacji, wydaje się, że słuszniej jest mówić w tym przypadku o derywacji *prefiksálno-paradygmatycznej*.

Kolejnym typem morfemu, który ma wpływ na aktualizację znaczenia jednostki czasownikowej jest morfem *się* (fr. *se*), klasyfikowany niekiedy jako *postfiks*. Jego obecność może zmienić istotnie znaczenie czasownika, o czym świadczą konteksty użyć takich form, jak *udać* vs. *udawać* (pol. ‘stworzyć pozór czegoś’) w konstrukcji $N_0 - V_{pred} - N_1(Acc)$ i *udać się* / *udawać się* (pol. ‘pójść / pojechać dokądś’) w konstrukcji $N_0 - V_{pred} się - N_1(Loc)$ (por. Szupryczyńska, 1973: 92-99). Innym przykładem tej opozycji są czasowniki: *przeprowadzić* vs. *przeprowadzać* (np. analizę tekstu) i *przeprowadzić się* vs. *przeprowadzać się* (np. z Winograd na

Miłostowo), których znaczenie i status warunkowane są obecnością (lub brakiem) w strukturze morfemu *się*. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z czasownikiem podporowym (por. fr. *faire une analyse*), w drugim zaś z czasownikiem predykatywnym (por. fr. *déménager*). Również francuski czasownik *s'absorber* (pol. 'zniknąć') ma inne znaczenie, niż pokrewny *absorber* (pol. 'pochłaniać'). Przytoczone przykłady pokazują, że formy zawierające morfem *się* (fr. *se*) i formy nie zawierające tego morfemu w strukturze aktualizują za każdym razem dwa różne predykaty logiczne (dwa różne znaczenia).

W innych użyciach morfem *się*, i analogicznie morfem *se* w języku francuskim, powodują jedynie zmianę w sposobie rekcji czasownika. Porównajmy: *zapięła broszkę* vs. *zapięła się broszką*, *wykazał odwagę* vs. *wykazał się odwagą*, *trzymał poręcz* vs. *trzymał się poręczą*, *rozeznac sytuację* vs. *rozeznac się w sytuacji*, *otrzepuje piasek* vs. *otrzepuje się z piasku* (zob. Szupryczyńska, 1973: 97-98). W wymienionych przypadkach, morfem *się* pełni funkcję *zaimka zwrotnego*, a przytoczone czasowniki należą do klasy czasowników *zwrotno-przechodnich*. Podobne zjawisko występuje także w języku francuskim. Tu, wskaźnikiem zmian w rekcji czasownika może być pojawienie *się*, bądź wymiana przyimka. Porównajmy: *décider de partir* vs. *se décider à partir* (pol. 'zdecydować się na wyjazd').

Zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim wiele predykatów czasownikowych posiada swoje warianty w postaci czasowników *V-się*, z którymi pozostają one w relacji konwersji. Na przykład: *Syn denerwuje ojca* vs. *Ojciec denerwuje się z powodu syna* (fr. *Le fils énerve le père* vs. *Le père s'énerve à cause du fils*). Wybór formy predykatywnej pozwala ująć orzeczną akcję (proces, stan, czynność) z punktu widzenia wykonawcy czynności (*Agensa*) albo drugiego uczestnika relacji (*Benefactivusa* lub *Experientera*). Wiele predykatów funkcjonuje w podobny sposób w języku polskim i francuskim, jak na przykład:

rozwodnić vs. rozwodnić się (fr. *liquéfier vs. se liquéfier*), *palatalizować vs. palatalizować się* (fr. *palataliser vs. se palataliser*), *zapełnić vs. zapełnić się* (fr. *remplir vs. se remplir*), *otwierać vs. otwierać się* (fr. *ouvrir vs. s'ouvrir*), *zamknąć vs. zamknąć się* (fr. *fermer vs. se fermer*), *dziwić vs. dziwić się* (fr. *étonner vs. s'étonner*), *myć vs. myć się* (fr. *laver vs. se laver*) (zob. Szupryczyńska, 1973: 96-97; Bescherelle, 1997; Grzegorzczkowska, 2006: 217).

Niektóre z tych czasowników uznaje się za *zwrotno-przechodnie*. Na przykład, zaimek zwrotny *się* przy czasowniku *myć* może być zastąpiony przez formę *siebie* (analogicznie do opozycji jaka zachodzi w przypadku zaimków osobowych *mnie vs. mię, ciebie vs. cię, jego vs. go, jemu vs. mu*), co świadczyłoby o tym, że zaimek jest wykładnikiem argumentu, a nie formantem słowotwórczym, jak np. w czasowniku *uśmiechać się* (zob. Szupryczyńska, 1973: 18; por. Nagórko, 2005: 155). Reasumując, zaimek *się* może być wykładnikiem *medium*, czyli strony zwrotnej czasownika (por. *EJO*, 2003), albo morfemem słowotwórczym (jak w wyrazach: *uśmiechać się, śmiać się, ocknąć się*).

W języku polskim, morfem *się* może być (wraz z przedrostkiem) wykładnikiem terminatywnego rodzaju czynności, np. *dokopać się ziemniaków* w opozycji do *dokopać ziemniaków* (zob. Szupryczyńska, 1973: 97). W języku francuskim, treść wyrażona tym morfemem posiada wykładnik w postaci złożonej składniowo konstrukcji *finir par V_{inf}* (np. *finir par trouver des pommes de terre*).

3.2. Rzeczownik jako wykładnik predykcji

3.2.1. Rzeczownik abstrakcyjny w funkcji predykatywnej

W tradycji gramatycznej, rzeczownik jest najczęściej definiowany jako leksem, którego prymarną funkcją jest *nazywanie rzeczy*. Dlatego rzeczowniki to, przede wszystkim, formalno-powierzchniowe przejawy argumentów. W tej części pracy skupimy się jednak na rzeczownikach, które mogą pełnić

funkcję predykatu w zdaniu, jak w przypadku rzeczownika *odwaga* (fr. *courage*) w zdaniu *Max miał odwagę sprzeciwić się ojcu* (por. fr. *Max a eu le courage de s'opposer à son père*), czyli na rzeczownikach abstrakcyjnych. W tego typu użyciach, rzeczowniki abstrakcyjne są ośrodkami struktur predykatywno-argumentowych, tzn. wyznaczają liczbę i naturę wyrażen argumentowych.

Cała klasa rzeczowników jest klasą heterogeniczną z semantycznego punktu widzenia, a rzeczowniki abstrakcyjne stanowią tylko jej część. Przedmiotem naszej analizy są właśnie *abstracta* (*nazwy oderwane*), choć w niektórych użyciach funkcję predykatu mogą pełnić także rzeczowniki konkretne i imiona własne. Porównajmy: *Czyżby ten mężczyzna był Napoleonem Bonapartem?* (fr. *Est-ce possible que cet homme soit Napoléon Bonaparte?*), albo: *Drugiego Sokratesa z niego raczej nie będzie!*³⁹. Tak samo, rzeczowniki prymarnie abstrakcyjne mogą wystąpić w funkcji referencyjnej, jako wykładniki argumentów: *W salonie były same piękności*, a także: *Une beauté achevée est entrée dans la salle*. Bardzo często, rzeczowniki konkretne uzyskują znaczenia abstrakcyjne na drodze elizji innego elementu: *Spóźniłem się z powodu pociągu* (fr. *Je suis en retard à cause du train*), gdzie rzeczowniki *pociąg* i *train* są ośrodkami konstrukcji propozycjonalnych zredukowanych (por. Topolińska, 1978: 55).

Kształt wykładnika predykatu logicznego jest uwarunkowany leksykalno-gramatycznymi regułami wewnątrzjęzykowymi. Możliwość konceptualizacji zjawisk w postaci danej struktury gramatycznej, na przykład formy rzeczownikowej równoległej do istniejącego w systemie czasownika, jest przejawem bogactwa (złożoności) systemu językowego. Na przykład, predykat [RADOŚĆ] ma zarówno w języku francuskim, jak i w

³⁹ Szczególnie imiona własne (*indywidualnych nazwy własne*) takie, jak: *Sokrates*, *Max* itp. mają funkcję ściśle referencyjną: służą wskazaniu konkretnych ludzi, którzy mogą być uczestnikami zdarzeń. Rzeczowniki tego typu bardzo rzadko występują w funkcji predykatywnej: „*O Sokratesie można orzekać, ale Sokratesa o czymś orzekać się nie da*” (zob. Kotarbiński, 1990 (1929): 40).

języku polskim, wykładnik czasownikowy (por. *réjouir* vs. *radować się*) i równoległy wykładnik rzeczownikowy (*joie* vs. *radość*). Jednocześnie, różnorodność wykładników predykcji świadczy o zdolnościach poznawczych człowieka, których przejawem jest język: „*Nominalizacje są odbiciem pewnych procesów poznawczych i zdolności umysłu, które pozwalają konceptualizować zdarzenia i sytuacje, jako przedmioty mentalne*” (G. Vetulani, 2000: 91; zob. także: Benetti i Corminboeuf, 2004).

Przede wszystkim można dopatrywać się „substancjalizacji” pewnych treści wówczas, gdy dane zjawisko nie posiada wykładnika czasownikowego w systemie. Jest tak w przypadku predykatu [NADZIEJA] i predykatu [KŁĘSKA], aktualizowanych w strukturach: *mieć nadzieję* i *ponieść klęskę*. Użycie wykładnika rzeczownikowego w połączeniu z czasownikiem pozwala wyrazić także dodatkowe treści, jak w przykładach: *avoir l'espoir*, vs. *caresser* (pol. dosł. ‘pieścić’) *l'espoir*. Analiza semantyczna uwzględniająca kognitywne aspekty „ujęzykowania” treści mogłaby wykazać istotne cechy rzeczownikowej, a zatem „substancjalnej” konceptualizacji uczucia, które towarzyszy osobie oczekującej spełnienia czegoś przez nią pożądanego.

Z jednej strony rzeczownik predykatywny pozwala wyabstrahować zjawisko z ram czasoprzestrzennych, z którymi jego przebieg jest ściśle związany, z drugiej strony – nazywając – konkretyzuje to, co ma naturę abstrakcyjną, nadając tym samym „temu, co oderwane” swoistą autonomię:

„*Oderwanie [...] stanowi operację tworzącą idealnie autonomiczny przedmiot z własności, która w realnej rzeczywistości przedmiotem nie jest.*” (EJO, 2003)

Zarówno w jednym, jak i w drugim języku istnieje grupa predykatów mających za wykładniki jedynie wyrażenia rzeczownikowe: *zgłaszać obiekcje*, *ponieść porażkę*, *éprouver de la rancune* (pol. *żywić uraz do kogo*), *avoir le trac* (pol. *mieć tremę*).

3.2.2. *Formy predykcji rzeczownikowej w języku polskim i francuskim*

Od typu semantycznego reprezentowanego przez daną jednostkę leksykalną zależą jej własności składniowe. Prymarną funkcją rzeczownika predykatywnego jest funkcja orzeczenia (np. *Max ma tremę przed wystąpieniem publicznym*, *Max a le trac devant le public*) lub argumentu nie przedmiotowego, który sam stanowi centrum predykcji drugiego rzędu (np. *Nagły wyjazd Maxa przynębił matkę*, *Le départ inattendu de Max a attristé sa mère*). Jako wykładnik orzeczenia w konkretnej realizacji językowej, rzeczownik predykatywny (N_{pred}) współwystępuje zawsze z czasownikiem podporowym (V_{sup}), z którym współtworzy *analizym* o funkcji predykatywnej. Będąc orzeczeniem, wyrażenie predykatywne z rzeczownikowym ośrodkiem predykcji pełni funkcję tradycyjnie przypisywaną *verbum finitum*.

Rzeczownikowe wykładniki predykcji jako elementy występujące w strukturze ze specyficznym czasownikiem (podporowym) stanowią od dłuższego czasu przedmiot analiz polskich językoznawców. Najczęściej konstrukcje $V_{sup} N_{pred}$ traktuje się jako nieciągłe wykładniki predykcji, równoległe do syntetycznych wyrażen predykatywnych o postaci czasownika (por. *oddać skok* vs. *skoczyć*). W tradycji gramatycznej języka polskiego tego typu związki wyrazowe określa się mianem *orzeczeń peryfrastycznych* (Lewicki, 2003 (1976), Bogusławski, 1978), *predykatów złożonych* (Anusiewicz, 1978; Topolińska, 1984; Grzegorzczkova, 1984; Dyszak, 1992). Mówi się także o *konstrukcjach werbo-nominalnych* (Żmigrodzki, 2000), *kolokacjach werbo-nominalnych* lub *analizymach* (Jędrzejko, 1987 i 1993), a także o *predykatkach frazeologicznych* (Lewicki, Pajdzińska, Rejakowa, 1987). W ostatnich latach zintensyfikowane prace nad rzeczownikiem predykatywnym prowadziły, między innymi, Jędrzejko (2002) i G. Vetulani (2000 i 2012; zob. także: G. Vetulani, Z. Vetulani i T. Obrębski, 2006 i 2007).

3.2.2.1. Predykatywna funkcja rzeczownika w orzeczeniu imiennym

Orzeczenie imienne tworzone przy użyciu czasownika podporowego *być* (fr. *être*) i czasowników wyrażających różne jego *modi essendi* (tj. *pozostawać / pozostać* i *zostawać / zostać*; fr. *demeurer, rester, devenir*) służy aktualizacji dwóch typów predykcji, których wykładnikami są rzeczowniki popospolite: /1/ *egzystencjalnej* w przypadku predykatów jedno-argumentowych: *Max est enseignant* (pol. *Max jest nauczycielem*), *Marie est marocaine* (pol. *Maria jest Marokanką*); /2/ *relacyjnej* w przypadku predykatów dwu-argumentowych: *Jan jest bratem Maxa* (por. fr. *Jean est le frère de Max*), *Jan jest członkiem stowarzyszenia AA* (fr. *Jean est membre de l'association AA*). O funkcji predykatywnej rzeczownika może świadczyć niemożliwość jego elidowania: **Jan jest, *Maria jest*, i analogicznie w języku francuskim: **Jean est*. Natomiast istnieje możliwość elidowania czasownika w tego rodzaju konstrukcjach, np. *Jan nauczycielem fizyki. Maria córką Jana. Jean – membre de l'association AA*. Wyrażenia tego typu należą do klasy równoważników zdań, czyli *nie-zdań* (Saloni, 1976: 76). Człon predykatywny może być elidowany w tekście dialogowym, np. *Jestem* w odpowiedzi na pytanie takie, jak: *Jesteś aktorką?* W języku francuskim całkowita elipsa członu predykatywnego nie może mieć miejsca: *Tu es actrice? – Je le suis*, w którym zaimek *le* jest pozostałością po rzeczowniku predykatywnym i wskazuje na niepełność znaczeniową czasownika *être* (pol. *być*).

W zasadzie każdy rzeczownik może zostać użyty w funkcji predykatywnej w orzeczeniu imiennym; jednak nie każdy rzeczownik współwystąpi z każdym z wymienionych wcześniej czasowników.

Obok wymienionych przykładów predykcji imiennej, obecnej zarówno w języku polskim, jak i francuskim, na uwagę zasługuje, występująca w języku polskim, możliwość aglutynacji morfemów gramatycznych informujących o osobie, liczbie i

czasie teraźniejszym, tj. $-(e)m$, $-(e)s$, $-(e)śmy$, $-(e)ście$, do, między innymi, rzeczowników predykatywnych. własność. Porównajmy: *świniam* (= *jestem świnią*), *świniaś* (= *jesteś świnią*), *świnieśmy* (= *jesteśmy świniami*), *świnieście* (= *jesteście świniami*) (przykład za: Saloni, 1976: 77; por. Wiśniewski, 1994: 49). Możliwa jest również „koniugacja” przy użyciu wymienionych partykuł innych części mowy: *głupiś* (= *jesteś głupi*), *na pewno głupi* (= *na pewno jesteś głupi*), *wszyscyście winni* (= *wszyscy jesteście winni*), *winniście wszyscy* (= *wszyscy jesteście winni*). W rezultacie można by mówić o odmianie rzeczowników polskich przez osobę, liczbę i czas (por. Wiśniewski, 1994: 50) albo, jak podaje Saloni (1976: 77), o skróconych formach odmiany czasownika *być*, który miałby w takim rozumieniu dwa paradygmaty odmiany – pełny (*jestem, jesteś, jest, jesteśmy, jesteście, są*) i skrócony w postaci wymienionych części. Podkreślimy, że nie wszystkie formy rzeczownikowe (predykaty) przyjmą w sposób regularny wymienione partykuły. Niepoprawne są, na przykład, formy: **aktorkaś*, **czytelnicyscie*, **naukowieceś*.

3.2.2.2. Wyrażenie predykatywne $V_{sup} N_{pred}$

Jak już zostało powiedziane, podstawową rolą składniową rzeczownika abstrakcyjnego jest pełnienie funkcji orzeczenia w zdaniu prostym, jak ma to miejsce w zdaniu: *Anna żywi nadzieję, że wyjedzie do Afryki* (fr. *Anne caresse l'espoir qu'elle partira en Afrique*). Niektórzy badacze skłonni są mówić raczej o orzeczeniu złożonym (por. *verbes composés* [w:] Blanco, 2002: 61). Do zapisu wyrażenia predykatywnego złożonego z czasownika podporowego i rzeczownika predykatywnego użyjemy symboliki pochodzącej z leksykonów gramatycznych: $V_{sup} N_{pred}^{40}$.

⁴⁰ Inny zapis spotykany w polskiej literaturze przedmiotu to: $PRED > [V_{fin} \text{ synsem} + NOMc \text{ pred}]$, gdzie: V oznacza czasownik synsemantyczny, inaczej werbalizator, NOM to rzeczownik predykatywny, zaś c to forma przypadku (Jędrzejko, 1993).

Szczegółowy przegląd struktur zdaniowych z rzeczownikowymi wykładnikami orzeczeń pozwala dostrzec szereg ograniczeń leksykalno-syntaktycznych, które wynikają z własności semantycznych predykatu logicznego i przyczyniają się do jakościowego wzbogacenia struktury. Pełny schemat wyrażenia predykatywnego z rzeczownikiem jako elementem głównym wyglądałby następująco:

$V_{sup} (Prep | E) (Predet | E) (Det | E) N_{pred} (Mod | E)$

gdzie: V_{sup} to czasownik podporowy, $(Prep | E)$ to przyimek lub jego brak (E), $(Det | E)$ to determinant (np. *ten, mój* itp.), $(Predet | E)$ to predeterminant (np. *każdy, wszyscy* itp.) lub jego brak, N_{pred} to rzeczownik predykatywny, $(Mod | E)$ to obligatoryjny modyfikator (np. przymiotnik) lub jego brak w strukturze elementarnej. Każdy z wymienionych elementów może być istotny dla ostatecznej interpretacji wyrażenia zdaniowego zawierającego wykładnik danego predykatu (G. Vetulani, 2000: 32).

W obu językach rzeczownik predykatywny występuje po czasowniku podporowym. W języku polskim charakteryzującym się swobodnym szykiem składników zdania stosunkowo rzadko stosuje się odwrócenie porządku elementów, mimo że możliwość taka istnieje.

3.2.2.2.1. Aktualizacja rzeczownika predykatywnego w strukturze zdaniowej

W aktualizacji rzeczownika predykatywnego zasadniczą rolę odgrywają następujące elementy:

Przyimek i/lub przypadek

W języku polskim rzeczownik predykatywny może przyjąć różne formy fleksyjne, na przykład: biernika (*mieć chandrę*), dopełniacza (*narobić harmidru*), celownika (*ulec okluzji*), narzędnika (*wybuchnąć śmiechem*), miejscownika (*mieć w*

poważaniu). W języku francuskim, w którym brak jest deklinacji przypadkowej, przyimek lub jego brak (*E*) jest istotnym elementem struktury predykatywnej. Porównajmy: *avoir envie* (pol. *mieć ochotę*), *être en vie* (pol. *być przy życiu*), *tomber en désuétude* (pol. *stać się przestarzałym*). W przypadku niektórych polskich czasowników prefiksalnych, można powiedzieć, że to czasownik (a ściślej prefiks) narzuca formę przypadku następującemu po nim rzeczownikowi. Na przykład: *narobić hałasu* → *na-V N(Gen)*, *dłożyć starań* → *do-V Npred(Gen)*, w których forma dopełniacza uwarunkowana jest obecnością przedrostków *na-* i *do-*. W przypadku zaś konstrukcji przyimkowych można zaobserwować różnorodność przyimków w kolokacjach z tym samym czasownikiem podporowym: *être en vie* vs. *être de bonne humeur*, *być przy życiu* vs. *być w dobrym humorze* vs. *być na usługach* vs. *być u schyłku*. Przyimek w tego rodzaju konstrukcjach nie jest tylko elementem funkcyjnym, ale semantycznie aktywnym.

Przyimek i przypadek mogą mieć wartość dystynktywną. Zdarza się, iż jedna forma rzeczownikowa odpowiada więcej niż jednemu znaczeniu a przyimek (lub jego brak w strukturze użycia) pozwala te znaczenia odróżnić. Można to zaobserwować w przypadku wyrażen: *zwrócić uwagę na coś*, co znaczy *'zauważyć, zainteresować się czymś'* i *zwrócić uwagę czyjś*, gdzie chodzi o użycie kauzatywne, a nie podporowe czasownika *zwrócić*.

Kategoria liczby

Obok przyimkowego lub bezprzyimkowego funkcjonowania rzeczownika predykatywnego w strukturze, a także jego formy deklinacyjnej w języku polskim, istotną rolę w identyfikacji znaczenia danej formy rzeczownikowej (predykatu) mogą odegrać w obu językach gramatyczne kategorie liczby i rodzaju. Ograniczenia co do liczby i rodzaju mogą zależeć od semantycznych implikacji predykatu albo od konwencji

językowej – w zasadzie trudno jest ustalić bezpośrednią przyczynę dla danej formy. Niektóre rzeczowniki predykatywne występują, na przykład, tylko w liczbie mnogiej. Porównajmy w języku polskim: *mieć halucynacje, mieć omamy, mieć zwiady, mieć urojenia, być w tarapatach, załatwiać sprawunki, mieć skrupuły, odbyć sianokosy, mieć porachunki, stroić fochy, robić dąsy, urządzić brewerie, mieć chimery, ogłosić zaręczyny, urządzić oczepiny, urządzić otrzęsiny, robić chrzciny* itd., oraz w języku francuskim: *avoir des visions, avoir des hallucinations, faire des caprices, faire des foucades, dire des balivernes, faire des chinoiseries, avoir des lubies, dire des sornettes, faire des épousailles, dire des cancans*.

W innych przypadkach rzeczowniki predykatywne występują w liczbie pojedynczej, jak w wyrażeniu *wieść żywot* (ten sam rzeczownik w liczbie mnogiej uzyskuje znaczenie konkretne, por. *Żywoty Świętych*). Podobne zjawisko można zaobserwować w przypadku opozycji wyrażenia *być w opalach* i rzeczownika konkretnego *opal*. Wiele rzeczowników predykatywnych nie posiada liczby mnogiej: *żyćwić pogardę, mieć w poważaniu, czuć respekt, mieć poczucie dostojęstwa*. Podobnie w języku francuskim: *avoir du mépris, avoir de la déférence, avoir de l'estime*. Jednak z gramatycznego punktu widzenia możliwość utworzenia liczby mnogiej istnieje; czasami może spowodować zmianę znaczenia, jak w przykładach: *darzyć miłością* (= kochać) i *wszystkie jego miłości* (= osoby, które kocha). Niekiedy użycie formy predykatywnej w danej liczbie gramatycznej jest po prostu preferowane, jak w przypadku wielu rzeczowników predykatywnych, które sytuują się na granicy między abstrakcyjnością a konkretnością: *androny, banialuki, brednie* to opowieści wyssane z palca, *brewerie, fanaberie* to zwiariowane pomysły, *przywidzenia* to wrażenia wzrokowe.

Na ogół ograniczenia co do liczby gramatycznej rzeczownika predykatywnego idą w parze z ograniczeniami na poziomie determinacji. Tytułem ilustracji przedstawiamy poniżej kilka przykładów z języka francuskiego i polskiego, w

którym można zaobserwować opisane zjawiska. Porównajmy w języku francuskim:

hommage

lp.: *rendre hommage* – à *N1* → ‘składać (złożyć) hołd’

lm.: *présenter ses hommages* – à *N1* → ‘składać (złożyć) wyrazy szacunku’

connaissance

lp.: *perdre connaissance* → ‘zemdleć’

lp.: *perdre (sa | la | *E) connaissance de N1* → ‘utracić znajomość, np. polskiego’

lm.: *perdre ses connaissances (MOD | E)* → ‘utracić znajomości (koneksje)’

wyrzut

lp.: *robić wyrzut N1* → ‘rzucić, np. oszczepem, dyskiem, itd.’

lm.: *robić wyrzuty N1 z powodu N2* → ‘mieć do kogoś pretensje z powodu czegoś’

szacunek

lp.: (*mieć | czuć | żywić*) *szacunek do N1* → ‘poważać kogoś’

lm.: (*robić | przeprowadzać | poczynić*) *szacunki N1* → ‘przeprowadzać wycenę czegoś’

sąd

lp.: (*wydawać | głosić | formułować | budować | wygłaszać*) *sądy MOD* → ‘wygłaszać opinie’

lm.: (*czynić | odprawiać | przeprowadzać | sprawować*) *sąd nad N1* → ‘sądzić kogoś’

stosunek

lp.: (*mieć | posiadać | wyrazić*) *stosunek MOD do N2* → ‘mieć pewien pogląd na coś’

lp.: *odbyć stosunek z N1* → ‘odbyć stosunek seksualny z kimś’

lm.: (*mieć | nawiązać | posiadać | wchodzić w | utrzymywać | wejść w | zachowywać*) *stosunki MOD z N1* → ‘być w relacji z kimś, mieć powiązania z kimś’

Fakt, że implikacje semantyczne predykatu logicznego idą w parze z własnościami składniowymi jednostek leksykalnych widać ponadto w strukturach, w których czasowniki podporowe przybierają przedrostki dystrybutywne typu *na-* i *po-*. Takie czasowniki narzucają wtedy formę liczby mnogiej rzeczownikowi predykatywnemu, który może zostać zinterpretowany jako policzalny, jak, na przykład, w przypadku wyrażzeń takich, jak: *narobić świństw, narobić błędów, porobić błędy, powypisywać głupstwa*. Nie oznacza to jednak, iż dany predykat rzeczownikowy (np. *świństwo*) nie może wystąpić w liczbie mnogiej z jakimś innym czasownikiem podporowym. Poprawnymi konstrukcjami w języku polskim są zarówno *narobić świństw*, jak i *robić świństwa*, ale także formy liczby pojedynczej *zrobić (komuś) świństwo*.

Determinacja

W języku francuskim, wybór rodzajnika (określonego, nieokreślonego lub częściowego) może stanowić istotny czynnik w identyfikacji znaczenia formy predykatywnej rzeczownika. Na przykład, zastosowanie rodzajnika częściowego w wyrażeniu *avoir du caractère* pozwala odróżnić znaczenie (tj. ‘mieć charakter (o ludziach)’) od znaczenia ‘mieć jakiś (np. interesujący) charakter’, również aktualizowanego tą formą rzeczownikową, ale przy użyciu rodzajnika nieokreślonego: *avoir un caractère*.

W języku francuskim, wybór rodzajnika może zależeć od czasownika podporowego współwystępującego z danym rzeczownikiem predykatywnym, jak ma to miejsce w przypadku wyrażenia *redonner le conseil à N1* (pol. *udzielić komuś rady*), w którym chodzi o *powtórne* udzielenie rady (przedrostek *re-* wyraża powtórzenie czynności), a repetycja wymaga rodzajnika określonego. Podobne ograniczenia w wyborze rodzajnika możemy zaobserwować w przypadku użycia czasownika *multiplier* (pol. *mnożyć, zwielokrotniać*), który temu samemu rzeczownikowi narzuci liczbę mnogą: *multiplier*

les conseils (pol. ‘udzielać wielokrotnie rad’). W tym i podobnych przypadkach wybór rodzajnika określonego zależy od zabarwienia rodzajowo-aspektowego czasownika podporowego (por. G. Vetulani, 2000).

Ogólnie rzecz biorąc, rzeczowniki predykatywne mogą występować w dyskursie w konstrukcjach z rodzajnikiem, jak i bez, a struktura użycia (z rodzajnikiem lub bez) niesie za sobą pewne ograniczenia interpretacyjne. Na przykład, rzeczownik predykatywny *temps* może wystąpić zarówno z rodzajnikiem określonym (*avoir le temps*), jak i częstkowym (*avoir du temps*) i obu przykładom odpowiada w języku polskim wyrażenie *mieć czas*. Różnica polega w sposobie funkcjonowania tych wyrażen w języku francuskim. W przypadku wyrażenia *avoir le temps* argument wprowadzony musi być przymikiem *de*, zaś w przypadku wyrażenia *avoir du temps*, ten sam argument wprowadzony zostaje przymikiem *pour*. Porównajmy: *Max a le temps de lire un bouquin le soir* vs. *Max a du temps pour lire un bouquin le soir* (pol. ‘Max ma czas na czytanie wieczorem’). Podobnie rzeczownik predykatywny *allusion* (pol. *aluzja*) może wystąpić bez rodzajnika (*faire allusion*), z rodzajnikiem nieokreślonym w liczbie mnogiej (*faire des allusions*), jak i pojedynczej (*faire une allusion*). W przypadku zastosowania pierwszej konstrukcji, rzeczownik predykatywny nie może przyjąć żadnego dodatkowego określenia zaś wyrażenie drugiego argumentu w strukturze powierzchniowej zdania jest konieczne; w drugim przypadku argument może zostać pominięty, zaś w trzecim przypadku zachodzi możliwość zastosowania modyfikatora. Porównajmy: *Max fait allusion (*Mod| E) (à leur maladresse | *E)* vs. *Max fait des allusions (à leur maladresse| E)* vs. *Max fait une allusion (indirecte | E) à leur maladresse*.

Wydaje się, że skutkiem wewnątrzsystemowych uwarunkowań jest konieczność użycia modyfikatora w przypadku, gdy rzeczownik predykatywny pojawia się z rodzajnikiem nieokreślonym. Wtedy implikacje semantyczne predykatu rozkładają się na ciąg elementów z którymi on współwystępuje

(Buvet, 2002: 105). Potwierdzają to następujące przykłady: *avoir une envie (Mod | *E) de N1* (pol. ‘mieć, np. wielką, ochotę na coś’), *avoir une (Mod | *E) nostalgie de N1* (pol. ‘odczuwać tęsknotę za czymś’), *avoir un (*E | profond) respect de N1* (pol. ‘mieć, np. głęboki, szacunek dla kogoś’). Wymóg ten przestaje obowiązywać z chwilą zastosowania innego rodzajnika (por. *avoir envie de N1, avoir la nostalgie de N1, avoir le respect de N1*).

Rolę podobną do tej pełnionej przez rodzajnik francuski, odgrywa tzw. *predeterminant* (z fr. *prédeterminant*). Mianem tym określa się zaimki *nieokreślone*, takie jak *tout, toute, tous* i *toutes* (w języku polskim: *każdy, żaden, wielu*). Na przykład, w języku francuskim zachodzi konieczność użycia zaimka przymiotnego nieokreślonego w wyrażeniu z rzeczownikiem *estime* (pol. *szacunek*): *perdre (tout | *E) estime pour N1*, ale w języku polskim nie ma takiej konieczności: *stracić (cały | E) szacunek*. Niektóre rzeczowniki predykatywne w ogóle nie dopuszczają dodatkowych określeń (np. *perdre (E | *toute | *sa | *la | *cette) connaissance* (por. pol. *stracić (E | *całą | *swoją | *tę) przytomność*)) (zob. M. Gross, 1977: 111-112).

Dostrzegalne podobieństwa między językiem polskim i francuskim muszą wynikać z implikacji semantycznych aktualizowanego predykatu logicznego, natomiast istniejące różnice z wewnątrzsystemowych reguł leksykalno-składniowych, właściwych danemu systemowi językowemu.

Rola modyfikatora

Jednym z czynników, od którego zależy poprawność struktury zdaniowej opartej na rzeczowniku predykatywnym jest obecność w tej strukturze (obok rzeczownika predykatywnego) tzw. *obligatoryjnego modyfikatora* (fr. *modifieur obligatoire*). Oznacza to, że aktualizacja niektórych rzeczowników predykatywnych wymaga, by zostały one użyte wraz z modyfikatorem. Modyfikator może przyjąć postać przymiotnika, np. *Max ma manichejską wizję świata* (fr. *Max a une vision manichéenne du monde*, por. Giry-Schneider, 1996: 20), przydawki rzeczownej,

zdania względnego lub apozycji, przy czym w przypadku modyfikatora o postaci przydawki rzeczownej zachodzi konieczność odróżnienia funkcji modyfikatora od funkcji argumentu. Na przykład, w wyrażeniu *Max ma manichejską wizję świata* rzeczownik *świat* jest wyrażeniem argumentowym, a nie obligatoryjnym modyfikatorem. Niepełne znaczeniowo są zdania, w których rzeczownik *wizja* pozbawiony jest implikowanego wyrażenia określającego, jak i argumentu. Porównajmy: **Luc ma manichejską wizję* i **Luc ma wizję świata*.

Istotną rolę w podejmowaniu tego typu rozstrzygnięć odgrywa znaczenie. Porównajmy dwa przykłady: *Luc avait la franchise chancelante* (pol. ‘Szczerość Luca pozostawia do życzenia’) i *Luc a eu la franchise de dire la vérité* (pol. ‘Luc zdobył się na szczerość i powiedział prawdę’) (przykł. za: Buvet, 2002: 99). W zdaniu pierwszym mamy do czynienia z rzeczownikiem predykatywnym określonym przymiotnikiem *chancelante* (pol. ‘chwiejna (o szczerości)’), w drugim zdaniu – z rzeczownikiem predykatywnym i implikowanym argumentem nieprzedmiotowym *dire la vérité* (pol. ‘powiedzieć prawdę’).

Wątpliwości może budzić przykład: *Wczoraj w nocy miałem wizję*, w którym brak modyfikatora. Zdanie to wyraża inną treść, a mianowicie: ‘doznać olśnienia, osiąść wiedzę, wyobrażenie o tym, jak coś powinno wyglądać’. Zdanie to jest pełne semantycznie, ale z pragmatycznego punktu widzenia, brakuje w nim szczegółowej informacji co do rodzaju widzianego w wyobraźni obrazu. Informacja ta najprawdopodobniej pojawi się w kolejnym zdaniu, np. *Mam wizję, już wiem, jak powinno wyglądać przyjęcie na część jubilatów!*. Jeszcze innym wyrażeniem predykatywnym jest *mieć wizje*, w którym rzeczownik występuje w liczbie mnogiej i nie wymaga dodatkowego modyfikatora, np. *Od dłuższego czasu nie sypiam, mam wizje*, gdzie wyrażenie predykatywne *mieć wizje* znaczy ‘widzieć rzeczy, których nie ma; miewać przywidzenia, majaczyć’.

Konstrukcje, w których obecność modyfikatora jest obowiązkowa są swoistym przejawem predykcji nieciągłej, w której predykat aktualizowany jest przez rzeczownik

predykatywny i jego modyfikator. Zjawisko predykcji nieciągłej występuje zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim i dotyczy przede wszystkim predykatów nazywających zachowania, odczucia, sposób bycia. Termin „modyfikator” nie do końca wydaje się adekwatny do funkcji, jaką w istocie odgrywa przymiotnik w tego rodzaju wyrażeniach. Żmigrodzki (2000: 58 i 118-132) mówi po prostu o przymiotnikowym wykładniku predykcji w przypadku wyrażenia takiego, jak: *mieć charakter nowatorski* i uważa, że ciąg *mieć charakter* to swoiste wyrażenie podporowe. Podejście to jest tym bardziej uzasadnione, że przymiotnik w wyrażeniach typu *mieć charakter Mod* można traktować jako *przydawkę orzekającą o dopełnieniu*.

Poniżej prezentujemy kilka przykładowych wyrażen predykatywnych, które przyjmują w dyskursie obligatoryjny modyfikator. Okazuje się, iż najczęstszymi formami czasownikowymi dla rzeczowników predykatywnych współwystępujących z obligatoryjnym modyfikatorem są *mieć* i *być* w języku polskim oraz *avoir* i *être* w języku francuskim. Porównajmy:

Vsup Npred Mod	
JĘZYK POLSKI	JĘZYK FRANCUSKI
mieć nieodpowiednie zachowanie	avoir un comportement malséant
mieć dziwne postępowanie	être d'une conduite bizarre
przyjąć zaskakującą postawę wobec...	adopter une attitude surprenante à l'égard de...
mieć fascynującą osobowość	avoir une personnalité fascinante
mieć dobry charakter	avoir un bon caractère
mieć niemiłe odczucie	avoir une impression désagréable
działać w ciekawym sposób	agir de (une E) façon curieuse
mieć bystry umysł	être d'un esprit perspicace
wieść spokojny żywot	mener une vie tranquille

mieć doskonały wzrok	avoir une vue parfaite
mieć dobry słuch	avoir une ouïe excellente
mieć interesujące zapatrywania	présenter des idées intéressantes
być doskonałego zdrowia	être d'une santé parfaite
być w odległości 3 km	être à une distance de 3 km de Paris
mieć długość 1 m mieć 1 m długości	avoir un mètre de longueur
mieć grubość 4 mm	avoir une épaisseur de 4 mm
osiągnąć wysokość 4 metrów	atteindre la hauteur de 4 m
być koloru niebieskiego	être de couleur bleue

W większości przytoczonych przykładów chodzi o *izoleksykalizmy*, czyli o ekwiwalentne jednostki wyrazowe charakteryzujące się takimi samymi własnościami leksykalno-składniowymi. W obu językach bowiem, zachowania, odczucia, wrażenia, światopoglądy nie istnieją w oderwaniu od „cech”, które wyznaczają ich tożsamość. Podobnie, żaden obiekt nie ma długości (szerokości, grubości, itd.) po prostu, ale ma długość określoną odpowiednimi parametrami.

3.2.2.2. Wybór czasownika podporowego

Ze względu na niemożność wyrażania przez predykat rzeczownikowy przebiegów czasowych, rzeczownik predykatywny współwystępuje z czasownikiem zwanym *podporowym* (fr. *verbe support*). W tym kontekście mówi się nawet o „koniugacji” nominalnej przy udziale czasownika (Daladier, 1996: 35-53; por. G. Vetulani, 1995: 27 i 85-86; zob. także: Ibrahim, 2002b). Termin *verbe support* w języku francuskim został użyty przez Daladier (1978)⁴¹, po czym na stałe wszedł

⁴¹ Czasowniki podporowe (*verbes supports*) były przedmiotem rozprawy doktorskiej Daladier: *Quelques problèmes d'analyse d'un type de*

do nomenklatury *lexique-grammaire*. Wcześniej o zjawisku predykcji analitycznej przy udziale czasownika posiłkowego pisał Harris (1976), który mówił o „czasownikach operujących na nominalizacjach” (ang. „*verbs operators on nominalized verbs*”), albo o *pre-verbs* (fr. *pré-verbs*, zob. Harris, 2007 (1988) wg tłum. Ibrahima). W związkach wyrazowych typu: *have a look* (pol. ‘szukać’), *have a walk* (pol. ‘spacerować’), *make a trip* (pol. ‘urządzić wycieczkę’) rzeczownik, a dokładnie rzeczownik odsłowny (*a look, a trip, a walk*), jest elementem konstytutywnym, decydującym o znaczeniu i strukturze zdania, stąd oznaczanie symbolem *V-n* (czyt. *nominalized verb*). Dlatego mówimy o synonimii syntaktycznej między zdaniami *He had a walk all day* i *He walked all day* (za: Ibrahim, 1996: 4; por. Laporte, 2005: 259). Element centralny predykcji wyrażony jest rzeczownikiem, który z formalnego punktu widzenia nie różni się niczym od tradycyjnego dopełnienia bliższego – tak, jak on podlega rekcji czasownikowej (por. Saloni, 1976: 41).

Czasownik „odmieniający” predykat niebędący czasownikiem jest pozbawiony swojego pełnego (podstawowego) znaczenia (por. fr. *verbe lexicalement décoloré* [w:] Daladier, 1998: 147; G. Vetulani, 1995: 86; zob. także: *auxiliation des noms d'action* [w:] Daladier, 1999; zob. także: Lamiroy, 1994 i 1998). Analiza wyrażen predykatywnych analitycznych w języku francuskim i angielskim wykazała, iż do „analizowania” predykatów szczególnie nadają się czasowniki takie, jak: *faire* (por. ang. *make* – ‘robić’), *prendre* (por. ang. *take* – ‘brać’), *avoir* (por. ang. *have* – ‘mieć’), *être* (por. ang. *be* – ‘być’). Takie czasowniki to *czasowniki podporowe* (fr. *verbe support*; por. *auxiliaire lexical* [w:] Giermak-Zielińska, 2000: 59; *support verb; light verb* [w:] Jespersen, 1967).

W polskim językoznawstwie terminologia nie jest ujednoczona. Mówi się o *werbalizatorze* (Bogusławski, 1978;

Jędrzejko 1988; Żmigrodzki, 2000), *czasownika synseman-tycznym* (Topolińska, 1984), a niekiedy o *formancie frazeologicznym* (ze względu na możliwość grupowania analizyzmów, *frazeologizmów analitycznych*, w rodziny frazeologiczne – zob. Lewicki, 2003: 248), także o *czasowniku operatorowym* lub *operatorze* (Jędrzejko, 1998; Żmigrodzki, 2000), wreszcie o *czasowniku podporowym* (G. Vetulani, 2000 i 2012).

Mimo niejednolitej terminologii, autorzy różnych opracowań podkreślają *niepełność* predykatywną czasownika współwystępującego z rzeczownikowym wykładnikiem predykcji. Czasowniki podporowe „w użyciu z rzeczownikami predykatywnymi *desemantyzują się*”, innymi słowy „*wyzywiają się ważnej części swojego znaczenia leksykalnego*” (G. Vetulani, 2000: 27), a co za tym idzie tracą „moc predykatywną” (por. fr. *verbe prédicativement vide* [w:] G. Gross, 1992: 254-255; *capacité prédicative* [w:] Lamiroy, 1998: 289)⁴². Jednocześnie, rzeczownik w pozycji dopełnienia nie jest wyrażeniem argumentowym. Żmigrodzki (2000: 16) ilustruje to zjawisko, „*brak[iem] możliwości rozbicia konstrukcji na zdanie złożone*”, jak w przykładzie: *brałem udział* vs. **brałem to, co jest udziałem w przedstawieniu*.

Funkcja czasownika podporowego jest gramatyczna, ponieważ polega ona na aktualizacji predykatu wyrażonego rzeczownikiem przy jednoczesnym wyrażeniu informacji o czasie, osobie, liczbie, itd.

Funkcja, jaką pełnią czasowniki podporowe, pozwala traktować je, lub przynajmniej te spośród nich, które

⁴² Por. „Si nous disons qu’un verbe est prédicativement vide, cela veut dire que ce verbe ne peut pas constituer l’élément autour duquel sont construits les arguments mais cela ne signifie pas qu’il soit sémantiquement dénoué de toute signification.” (G. Gross, 1992: 254-255). A także: „Le fait qu’un verbe se vide de son sens et de ses capacités morphosyntaxiques implique à son tour qu’il perde de sa capacité prédicative.” (Lamiroy, 1998: 289). Por. definicję *verbe support* Ibrahima (1999: 91): „Tout terme plus ou moins délexicalisé ou désémantisé, effaçable au cours d’une restructuration, qui s’associe dans un énoncé à un terme avec lequel il entretient une relation d’appropriation”.

pozbawione zostały swojej prymarnej funkcji znaczeniowej, jako częściowo lub prawie całkowicie zgramatyzalizowane jednostki słownika. Już określenia *czasownik synsemantyczny* i *werbalizator* wskazują na to, iż mamy do czynienia ze swoistymi morfemami gramatycznymi⁴³, lub przynajmniej „formantami słowotwórczymi” (Żmigrodzki, 2000: 49).

Zmiana statusu z leksykalnego na gramatyczny wiąże się ze stopniowym zanikiem motywacji danej formy językowej i jednoczesnym zwiększeniem jej funkcjonalności, czyli wyspecjalizowaniem danej formy do pełnienia określonych funkcji gramatycznych. Ta charakterystyka dotyczy jednakże tych czasowników podporowych, których prymarne znaczenie zanikło niemalże całkowicie (por. *ponieść klęskę*, *pleść głupoty* i *avoir faim*).

Systematyczna analiza łączliwości rzeczowników predykatywnych z czasownikami podporowymi w języku francuskim wykazała w pierwszej fazie badań, iż rzeczowniki te łączą się najczęściej z formami neutralnymi typu *être* (pol. ‘być’), *faire* (pol. ‘robić’), *avoir* (pol. ‘mieć’), *donner* (pol. ‘dać’). Czasowniki te współwystępują z wykładnikami czynności, procesów, uczuć, stanów wyznaczając *genus proximum* predykatu i umożliwiając klasyfikację rzeczowników predykatywnych według *semów gatunkowych* (por. Jędrzejko, 2002: 32; por. Giermak-Zielińska, 2000: 64).

Wybór czasownika podporowego (obok predykatu rzeczownikowego) w dużej mierze uwarunkowany historycznie. Polański (1980) pisze, iż trudno wyjaśnić dlaczego rzeczownik predykatywny *klęska* łączy się z czasownikiem *ponieść*, *zwycięstwo* z czasownikiem *odnieść*, a *doświadczenia* z *przeprzawadzić*. W wyniku konwencji językowej utrwaliły się w języku

⁴³ Por. „Parmi tous les mots d’une certaine espèce, marqués d’une certaine empreinte grammaticale, il en est un qui est peu à peu tiré hors de pair. Il devient l’exposant par excellence de la notion grammaticale dont il porte la marque. Mais en même temps il perd sa valeur individuelle et n’est plus qu’un instrument grammatical, un des rouages de la phrase” (Bréal, 1982 (1897): 13; por. Lamiroy, 1998: 287).

polskim takie zwroty (kolokacje werbo-nominalne), jak: (*podnosić / podnieść*) *alarm*, (*snuć intrygę*), (*zadawać / zadać*) *gwalt*, (*ucinać / uciąć*) *pogawędkę*, (*składać / złożyć*) *hold*, (*okrywać / okryć*) *się hańbą*. Porównajmy:

„*L'association des supports aux noyaux nominaux est filtrée par la grammaire et l'histoire de la construction du sens. La nature et le degré d'appropriation du support du noyau nominal dépend en effet de la manière avec laquelle chaque grammaire lexicalise et grammaticalise le cinétisme nécessaire à l'actualisation du noyau nominal.*” (Ibrahim, 2004: 51).

Prace nad rzeczownikami predykatywnymi języka francuskiego (m. in. Boons, Guillet, Leclère, 1976; Giry-Schneider, 1978 i 1987; G. Gross, 1989; Daladier, 1996; Vivès, 1998 i 2001; Danlos, 1986 i 2004), a także badania G. Vetulani (2000 i 2012) nad rzeczownikami predykatywnymi języka polskiego wykazały, że współwystępujące z nimi czasowniki podporowe umożliwiają poprawne odczytanie aktualizowanego znaczenia. I tak, rzeczownik *service* aktualizuje inne znaczenie w zależności od konstrukcji, w której się pojawi. Zarówno wybór czasownika podporowego, jak i przyimka, wreszcie cechy semantyczne argumentu, pozwalają rozpoznać o jaki sens chodzi. Porównajmy: *Luc fait le service* (pol. ‘Luc odbywa służbę’), *Luc est de service* (pol. ‘Luc jest na służbie’), *Le joueur a un bon service* (pol. ‘Ten gracz ma dobry serwis’), *L’ascenseur est en service* (pol. ‘Winda działa’), *Luc est au service de Max* (pol. ‘Luc jest na usługach Maxa’) (G. Vetulani, 2000).

Podobnie w języku polskim, rzeczownik predykatywny *spadek* jest wykładnikiem innego znaczenia w zależności od tego z jakim czasownikiem podporowym współwystępuje. Porównajmy:

(*mieć* | *notować* | *odczuwać* | *odnotować* | *odnotowywać* | *przeżywać* | *wykazywać* | *zanotować*) *spadek* znaczy ‘mieć obniżony stan czegoś, cechować się obniżeniem czegoś’

vs.

(*dostać* | *otrzymać* | *odziedziczyć*) w *spadku* znaczy ‘dziedziczyć dobra materialne, prawa lub obowiązki po osobie zmarłej’.

W dalszej części pracy omówimy poszczególne strukturyzacje treści oraz typy czasowników podporowych, które niejednokrotnie dzięki zachowaniu swojego prymarnego znaczenia nadają wyrażeniu predykatywnemu swoiste zabarwienie, a tym samym współuczestniczą w „odtworzeniu” zdarzenia zachodzącego w rzeczywistości pozajęzykowej.

Czasownik podporowy podstawowy

Można zaobserwować pewne podobieństwa w zakresie łączliwości rzeczowników predykatywnych z czasownikami podporowymi. Na przykład, francuski czasownik *faire* (pol. ‘robić’) częściej współwystępuje z tymi wyrażeniami predykatywnymi, które nazywają procesy, zdarzenia, czynności, np. *faire du sport* ‘uprawiać sport’. Czasowniki *avoir* (pol. ‘mieć’) i *être* (pol. ‘być’) łączą się z nazwami stanów, własności i uczuć, np. *avoir faim* vs. *być głodnym*, *être de mauvaise humeur* vs. *być w złym nastroju*. Czasowniki *prendre* (pol. *brać*) i *mettre* (pol. *kłaść*) z kolei wchodzą w relację z wykładnikami zdarzeń i czynności wyrażając w większości przypadków aspekt inchoatywny albo semelfaktywny, np. *prendre la fuite* (pol. ‘rzucić się do ucieczki’), *prendre du poids* (pol. ‘przytyć’, *mettre fin* ‘położyć kres’), *prendre fin* (pol. ‘dobiec końca’). Wynika z tego, że czasownik występujący w funkcji czasownika podporowego zachowuje jakąś część swojego znaczenia lub przejmuje jedną z cech znaczeniowych predykatu, a mianowicie tę która wyraża *genus proximum* treści orzekanej:

„Najczęstsze werbalizatory [...] wyciągają na powierzchnię ogólnokategorialny składnik treści globalnej (sem gatunkowy, określający *genus proximum* predykatu jako czynność, stan, itd.)” (Jędrzejko, 2002: 32).

Ibrahim pisze o *composante cinétique du terme prédicatif*:

„Le support manifeste grâce à une signification rémanente héritée de son emploi [...] la composante cinétique du terme qu'il actualise.” (Ibrahim, 1997: 378-379).

W języku francuskim najczęstszymi czasownikami podporowymi są: *faire* (pol. *robić*), *avoir* (pol. *mieć*), *être* (pol. *być*), *prendre* (pol. *brać*), *mettre* (pol. *kłaść*), *donner* (pol. *dawać*). Ze względu na wysoką częstotliwość występowania w konstrukcjach z rzeczownikami predykatywnymi określa się je jako *verbes supports standard* (także: *verbes supports neutres* lub *génériques*, pol. *czasowniki podporowe podstawowe*, zwane także *neutralnymi* [w:] G. Vetulani, 2000: 52).

Dużo trudniej jest ustalić listę „podstawowych” czasowników podporowych języka polskiego. Próbę słownika i klasyfikacji tzw. *czasowników operatorowych* przedstawia Żmigrodzki (2000: 184-218), który pisze o „*czasownik[ach] tworząc[y]ch formy bazowe analizów*”. Jego słownik zawiera wyrażenia: *mieć, (z)robić, czuć / odczuwać, dokonać / dokonywać*.

Inaczej niż język francuski, język polski charakteryzuje się tendencją do używania przy predykcji rzeczownikowym czasowników niepustych semantycznie, a – często – stylistycznie nacechowanych. W tego rodzaju połączeniach czasownik odgrywa ważną rolę w aktualizacji znaczenia. W pewnym sensie, predykcja jest rozłożona w tego typu wyrażeniach na dwa elementy, rzeczownikowy i czasownikowy (por. *prédication distribuée* [w:] Ibrahim, 2004: 30).

Porównajmy francuskie wyrażenia z wymienionymi czasownikami i ich różnorodne odpowiedniki w wyrażeniach polskich:

Vsup: faire (pol. robić) – czynności: *faire du sport* vs. uprawiać sport, *faire de la chimie* vs. studiować chemię, *faire le choix* vs. dokonać wyboru, *faire un trajet* vs. pokonywać drogę, *faire un calcul* vs. przeprowadzać obliczenia, *faire des reproches* vs. czynić wyrzuty, *faire la charité* vs. okazywać miłosierdzie, *faire des compliments* vs. prawić komplementy, *faire un mouvement* vs. wykonać ruch, *faire du mal* vs. sprawiać ból, *faire attention* vs. zwracać uwagę, *faire plaisir* vs. sprawiać przyjemność, *faire l'amour* vs. uprawiać miłość, *faire son travail* vs. wykonywać swoją pracę.

Analiza łączliwości rzeczowników predykatywnych w języku polskim na podstawie danych zgromadzonych w *Słowniku syntaktycznym rzeczowników predykatywnych* (G. Vetulani, 2000) wykazała, że czasownik *robić* – odpowiednik najpopularniejszego francuskiego czasownika podporowego *faire* – niemal nie został zarejestrowany w *Słowniku*.

Vsup: prendre (pol. brać) – czynności, stany: *prendre en considération* vs. brać pod uwagę, *prendre l'avantage* vs. czerpać korzyść, *prendre un essor* vs. przeżywać rozkwit, *prendre soin* vs. otoczyć opieką, *prendre le pouvoir* vs. objąć władzę, *prendre la fuite* vs. rzucić się do ucieczki;

Vsup: donner (pol. dawać) – czynności: *donner une réponse* vs. udzielać odpowiedzi, *donner sa vie* vs. oddać życie, *donner une réception* vs. wydawać przyjęcie, *donner un spectacle* vs. wystawiać spektakl, *donner des renseignements* vs. udzielać wskazówek, *donner des ordres* vs. wydawać rozkazy, *donner une conférence* vs. wystąpić z referatem, *donner la permission* vs. udzielić pozwolenia, *donner l'alarme* vs. podnosić alarm, *donner des consolations* vs. dodawać otuchy, *donner envie* vs. wzbudzać ochotę, *donner des forces* vs. dodawać sił, *donner la mort* vs. zadać śmierć.

W przypadku kolokacji werbo-nominalnych z czasownikami *avoir*, *être* oraz *avoir* i *être* można mówić o *izoleksykalizmach*, co oznacza, że zarówno język polski, jak i język francuski wyrażają w podobny sposób tę samą treść, posługując się ekwiwalentnymi jednostkami leksykalnymi tworzącymi związki wyrazowe według tego samego schematu strukturalnego. Porównajmy: *avoir des soucis* vs. *mieć zmartwienia*, *avoir le trac* vs. *mieć treść*, *avoir raison* vs. *mieć rację*, *avoir du courage* vs. *mieć odwagę*, *avoir du tempérament* vs. *mieć temperament*, *avoir l'influence (sur)* vs. *mieć wpływ (na)*. A także: *être en forme* vs. *być w formie*, *être en vie* vs. *być przy życiu*, *être en alerte* vs. *być w pogotowiu*.

Wyrażenia analityczne są zjawiskiem powszechnym w obu językach. O ile jednak w języku francuskim kolokacje werbo-nominalne spotyka się w każdym typie dyskursu, o tyle w języku polskim wyrażenia predykatywne z rzeczownikowym wykładnikiem predykcji są charakterystyczne raczej dla pewnych jego typów. Stylistyczne nacechowanie czasownika podporowego czyni z niego element charakterystyczny w składni predykatywno-argumentowej. W języku francuskim konstrukcje analityczne oparte są częściej na czasownikach neutralnych, a to sprzyja ich leksykalnemu „odbarwieniu” (por. fr. *verbe lexicalement décoloré* [w:] Daladier, 1998: 147).

Rozszerzenia stylistyczne czasownika podporowego

Pośród czasowników podporowych pojawiają się często w dyskursie czasowniki nacechowane stylistycznie. Według terminologii francuskiej są to tzw. *rozszerzenia* czasownika podporowego (fr. *extensions du verbe support*), które „przyczyniają się do jakościowego wzbogacenia analitycznego zwrotu” (G. Vetulani, 2000: 27). Wybór czasownika podporowego zależy w dużej mierze od rejestru użycia oraz intencji użytkownika języka. Okazuje się, że pewne formy czasownikowe

są charakterystyczne dla pewnych typów dyskursu, na przykład, naukowego: *effectuer une analyse* vs. *przeprowadzić analizę*, ale nie „zrobić analizę”, choć w języku francuskim taka możliwość zachodzi: *faire une analyse*. A także, urzędowego: *administrer le baptême* vs. *donner le baptême*, i analogicznie w języku polskim: *udzielić chrztu* vs. *dać chrzest*. Podobnie różnią się od siebie stylistycznie wykładniki: *podpisać dokument* i *sygnować dokument*.

O ile francuski dyskurs mówiony charakteryzuje się przede wszystkim użyciem form standardowych, o tyle w języku polskim rzadko można znaleźć formę neutralną, używa się natomiast form, których francuskie odpowiedniki określilibyśmy mianem wariantów stylistycznych (G. Vetulani, 2000: 51-54). Zamiast czasownika *robić*, w języku polskim spotyka się formy *dokonywać*, *wykonywać*, *przeprowadzać*, *prowadzić*, których francuskie odpowiedniki *effectuer* i *exercer* występują rzadko w odmianie ustnej języka. Podobnie jest w przypadku aktualizacji rzeczownikowych wykładników nazw uczuć. Użytkownik języka polskiego wybierze częściej formy *czuć*, *odczuwać*, *uczuć*, *żyć*, niż użytkownik języka francuskiego, dla którego formy *éprouver*, *ressentir* i *sentir* są stylistycznie nacechowane: (*czuć* | *odczuwać*) (*ból* | *gniew* | *radość* | *awersję* | *wdzięczność* | *wstręt* | *satysfakcję* | *miłość* | *trwogę* | *zadowolenie* | *obawę* | *niechęć* | *zaufanie* | *pogardę* | *nadzieję* | *niesmak* | *niepokój* | *trwogę* | ...).

Niektóre aktualizatory czasownikowe są bardzo nacechowane stylistycznie. Ich rola polega na maksymalizacji uczuć w celu „wiernego” odtworzenia przeżywanego stanu, a następnie wywołanie odpowiedniego wrażenia na odbiorcy komunikatu. Porównajmy w języku polskim: ((*za*)*pałać* | (*roz*)*gorzeć* | (*za*)*płonąć* | *emanować*) (*gniewem* | *nienawiścią* | *złością* | *miłością* | *ciekawością* | *entuzjazmem* | *niechęcią* | *żądzą zemsty* | *entuzjazmem*); (*popadać* | *popaść*) w (*fascynację* | *histerię* | *zachwyty* | *smutek* | *depresję* | *zniechęcenie* | *niepokój* | *rozpacz* | *ekstazę* | *euforię* | *irytację* | *marazm* | *obsesję*); oraz w języku

francuskim: (*crever de* | *mourir de* | *brûler de* | *exploser de*) (*amour* | *haine*), *nourrir* (*une rancune* | *un amour* | *une haine*).

W wielu przypadkach mamy do czynienia ze zwrotami całkowicie utrwalonymi. Na przykład: *trząść się ze strachu*, (*s*)*palić się ze wstydu*, (*z*)*zielenieć* (*z wściekłości* | *ze złości*), (*za*)*rumienić się ze wstydu*, (*za*)*czerwienieć się ze wstydu* w języku polskim, a także *nager dans le bonheur*, *vouer de l'admiration*, *témoigner de l'antipathie*, *s'assoupir d'ennui*, *goûter un bonheur*, *crever d'orgueil*, *suffoquer de joie*, *bouillonner d'impatience* w języku francuskim.

Przytoczone predykaty uczuć stanowią grupę szczególną, niezwykle bogatą, jeśli chodzi o sposoby językowego wyrażania emocji. Nie stanowią one jednak jedyne zasobu „nieobojętnych stylistycznie” złożonych znaków wyrażania. Zachodzi pytanie, czy w przypadku tych połączeń wyrazowych, a także innych, jak: *platać figle*, *splamić się zbrodnią*, *palnąć głupstwo*, *pleść bzdury*, *obsypywać obelgami*, *machnąć fikołką*, *strzelić byka*, nie należałoby mówić o „wariantach stylistycznych” w odniesieniu do całego połączenia wyrazowego – wszak użyty czasownik nie jest werbalizatorem pozbawionym zabarwienia semantycznego, ale aktywnie uczestniczy w aktualizacji „reprezentacji” orzekanego stanu rzeczy, wyrażonego (*explicite*) rzeczownikiem predykatywnym. Stąd określenie *kolokacja werbo-nominalna* na oznaczenie tych swoistych *zintegrowanych znaków orzekania* o wysokim stopniu utrwalenia (Jędrzejko, 2002: 8; G. Vetulani, 2000: 71).

Przegląd materiału językowego wskazuje na wysoki stopień metaforyzacji użyć z wykładnikami uczuć. Łączliwość z takimi czasownikami, jak *kipieć*, *wrzeć*, *iskrzyć*, *ziać*, *płonąć*, *wić się*, czy *brûler*, *irradier*, *rayonner*, *exploser* jest językowym obrazem natężenia uczuć i gwałtownych sposobów ich uzewnętrzniania przez podmiot doznający (por. Nowakowska-Kempna, 1986: 223; zob. także Pilecka, 2010). Dodajmy, że w przypadku wykładników bólu, cierpienia fizycznego, częste są w obu językach formy *predykcji zdarzeniowej*, z użyciem tzw.

czasowników podporowych zdarzeniowych (fr. *verbes supports d'occurrence*), np. *ból* (*przeszywa* | *dokucza* | *skręca* | *przejmuje* | *nie ustaje* | *drepczy* | *chwytą*), a także: *la colère* (*consomme* | *accable* | *dévore* | *étouffe* | *inonde* | *opresse* | *transperce*) (zob. Mathieu, 1999: 41-51; Nowakowska-Kempna, 1986).

Czasownik podporowy złożony

Złożonym czasownikiem podporowym nazywamy „konstrukcję analityczną lub wyrażenie frazeologiczne przyjmujące na siebie funkcję supportu” (G. Vetulani, 2000: 44; por. „z wielokrotniony” człon czasownikowy [w:] Żmigrodzki, 2000: 100; a także: 91-99 i 118-136). Przykładem może być wyrażenie *brać udział w*, a w języku francuskim: *prendre part à*. Cała konstrukcja wzbogacona jest semantycznie za sprawą dodatkowych elementów nacechowanych predykatywnie, a świadczy o tym transformacja, którą ilustrują następujące przykłady:

[*być w pełni*]Vsup [*rozwoju*]Npred

vs.

[*rozвивać się*]Vpred [*w pełni*]MODAdv

Jako całość, konstrukcja taka może stanowić wariantywną konstrukcję stylistyczną i może służyć tym samym za odpowiednik treści aktualizowanej przez mniej rozbudowane wykładniki tego samego predykatu logicznego, jak na przykład: *być w stanie spoczynku* vs. *spoczywać*, *być na etapie analizy* vs. *analizować*, *być w trakcie obliczeń* vs. *obliczać*, *przechodzić w stan śpiączki* vs. *zapadać w śpiączkę*.

Z pragmatycznego punktu widzenia, przytoczone wyrażenia nie zawsze są równorzędne. Trudno uznać za „równorzędne” następujące wyrażenia: *nie szczędzić słów obrazy* i *obrażać*, *gryźć usta z wściekłości* i *być wściekłym*. Podobnie w

języku francuskim nie można mówić o swobodnej wymienności wyrażen: *être au comble de la joie* i *se réjouir* (dosł. pol. ‘doznać nadmiaru radości’ vs. ‘rozradować się’), *être la proie de la colère* i *tomber en colère* (dosł. pol. ‘być ofiarą gniewu’ vs. ‘wpaść w gniew’), *être esclave de sa jalousie* i *éprouver de la jalousie* (pol. ‘być niewolnikiem zazdrości’ vs. ‘odczuwać zazdrość’).

Dla niektórych rzeczowników predykatywnych, złożone wyrażenie podporowe jest jedynym sposobem aktualizacji: *być w relacji starszeństwa, dokonać aktu apostazji*.

Ze względu na stylistyczne nacechowanie rozbudowanych znaków orzekania (form analitycznych z predykatem rzeczownikowym), są one dominujące, gdy mowa na przykład o uczuciach. Porównajmy następujące przykłady zaczerpnięte z języka polskiego i z języka francuskiego:

być pogrążonym w smutku vs. *être plongé dans une tristesse*, *poczuć ucisk zazdrości* vs. *être étreint par une jalousie*, *być oniemiałym ze zdziwienia* vs. *être muet d'étonnement*, *doznać uczucia rozkoszy* vs. *être transporté par la jouissance*, *być w stanie euforii* vs. *être dans un état d'euphorie*, *mieć wybuch gniewu* vs. *avoir une explosion de colère*, *dostać ataku szału* vs. *avoir un accès de colère*.

Ponadto istnieje jeszcze dodatkowo możliwość wzbogacenia związku werbo-nominalnego poprzez przyjęcie nie jednego a więcej wyrażen określających, jak w przypadku: *doznać uczucia niepojętej rozkoszy*, itp. Z tego powodu tego typu zwroty mogą być atrakcyjne dla pewnych typów dyskursu, na przykład, dyskursu literackiego.

Aspekt gramatyczny i rodzaj czynności a wybór czasownika podporowego

W wielu zwrotach werbo-nominalnych nie obserwuje się ograniczeń co do aspektu gramatycznego na poziomie czasownika podporowego. Oba warianty są akceptowalne w przypadku wyrażen: *wykonywać* vs. *wykonać arabeskę, przeprowadzać* vs.

przeprowadzić analizę, dokonywać vs. dokonać transakcji, zgłaszać vs. zgłosić obiekcje, składać vs. złożyć propozycję. Predykat może jednak narzucać ograniczenia dotyczące formy czasownika podporowego, precyzując tym samym semantyczne własności orzekanego stanu rzeczy. I tak, rzeczownik predykatywny *waga* wystąpi z czasownikiem niedokonanym *przywiązywać* (por. **przywiązać wagę do czegoś*), a rzeczowniki *sport* i *radość* z czasownikami niedokonanymi *uprawiać* i *rozpierać*, mimo że w obu przypadkach formy dokonane istnieją, jednak stosowane są w innych kontekstach (por. **uprawić sport vs. uprawić glebę, *radość rozparła vs. Max rozparł się w fotelu*).

Można zaobserwować pewne regularności na poziomie łączliwości form niedokonanych czasownika podporowego z rzeczownikami predykatywnymi użytymi w liczbie mnogiej. Porównajmy następujące przykłady: *machać fikołki vs. *machać fikołka, pleść androny vs. *pleść androna*. W takich przypadkach forma niedokonana czasownika oraz liczba mnoga rzeczownika pełnią funkcję rodzajową, tzn. służą wyrażeniu aspektu leksykalnego iteratywnego.

Zwróćmy także uwagę na trudność wydobycia z materiału językowego tego, co nazywamy *parami aspektowymi* czasownika. Czasownik niedokonany *snuć* nie ma wariantu dokonanego, choć znaczenie aktualizowane tym czasownikiem ma pokrewny odpowiednik dokonany w postaci *wysnuć*, ten zaś tworzy parę aspektową z *wysnuwać*. Mimo istnienia tych spokrewnionych form, rzeczownik predykatywny *intryga* łączy się jedynie z czasownikiem *snuć*. Porównajmy: *snuć intrygę vs. *wysnuć intrygę vs. *wysnuwać intrygę*.

W języku polskim, spośród dostępnych form przedrostkowych czasownika, niekiedy jedna, innym razem więcej form może występować z danym rzeczownikiem predykatywnym. Język polski obfituje w formy przedrostkowe wyrażające oprócz szeregu niuansów aspektowych także aspekt gramatyczny (dokonany albo niedokonany).

Szczegółowa analiza kolokacji werbo-nominalnych pod względem łączliwości rzeczownika predykatywnego z *czasownikiem aspektowym* (czy też rodzajowo-aspektowym) zapewne pozwoliłaby wykryć pewne ogólne reguły istniejące wewnątrz tego typu kolokacji, gdyż po wstępnej analizie widać już, na przykład, iż rzeczowniki predykatywne semelfaktywne łączą się z czasownikami podporowymi semelfaktywnymi. Na przykład: *doznać wstrząsu* vs. *?doznawać wstrząsu*. Połączenie czasownika o zabarwieniu iteratywnym (tj. *doznawać*) z rzeczownikiem semelfaktywnym w liczbie pojedynczej (tj. *wstrząs*) jest poprawne, jeżeli całości towarzyszy wyrażenie temporalne wskazujące szczegółowo na powtarzalność stanu w określonych momentach na osi czasu, np. *Max doznawał wstrząsu (ilekroć | za każdym razem, kiedy)... następowało takie a takie zdarzenie*.

W przypadku rzeczowników predykatywnych aspektowo neutralnych, łączliwość z czasownikami podporowymi nacechowanymi aspektowo i rodzajowo (fr. *extensions aspectuelles*) zależy od aktualizowanego znaczenia. Na przykład, rzeczowniki predykatywne *wzrok* i *regard* mogą łączyć się zarówno z czasownikami nacechowanymi semelfaktywnie (por. *porazić wzrokiem* vs. *foudroyer du regard*), progresywnie (por. *śledzić wzrokiem* vs. *suivre du regard* i *promener le regard*) i intensywnie (*wbijać wzrok* vs. *fouiller du regard*). Dodatkowo, znane są połączenia w języku polskim z czasownikami terminatywnymi (np. *zdyć wzrok*) i inchoatywnie (np. *obejmować* vs. *objąć spojrzeniem*).

Analiza połączeń $V_{sup} N_{pred}$ w zakresie rodzaju czynności pozwoliła wyodrębnić:

1. Podstawowe rozszerzenia aspektowe czasownika podporowego mogące współwystąpić praktycznie z każdym rzeczownikiem predykatywnym. Na przykład: *zaczynać, rozpoczynać, kończyć, zakończyć, ukończyć, skończyć* w języku polskim, i *commencer, entamer, finir, terminer, achever* w języku francuskim. Spośród wymienionych, czasownik

ukończyć jest prawdopodobnie najbardziej nacechowany, stąd niektóre połączenia wydają się wątpliwe: *ukończyć pracę* vs. **ukończyć wykład* vs. **ukończyć rozmowę*. Wiele rzeczowników łączy się niemal z wszystkimi przytoczonymi wariantami: (*zaczynać* | *rozpoczynać* | *kończyć* | *skończyć* | *zakończyć*) (*operację* | *wykład* | *rozmowę* | *dyskusję*). Analogicznie w języku francuskim: (*commencer* | *entamer* | *finir* | *terminer*) (*le travail* | *le voyage* | *l'écriture* | *la lecture* | *la discussion*).

2. Nacechowane stylistycznie rozszerzenia aspektowe współwystępujące tylko z wyrażeniami predykatywnymi określonego typu semantycznego, a zatem zawierające *genus proximum* predykatu logicznego, np. (*za*)*chować* (*urazę* | *sentymet* | *żal* | *gniew* | *zawód*) na oznaczenie aspektu duratywnego; *wpaść w* (*depresję* | *marazm* | *chorobę* | *ekstazę*) i *wdać się w* (*spór* | *kłótnię* | *bójkę*) na oznaczenie aspektu inchoatywnego; *popadać w* (*nieufność* | *euforię* | *przygnębienie* | *rozpacz* | *melancholię* | *smutek*) na oznaczenie aspektu progresywnego.

3. Czasowniki aspektowe współwystępujące tylko z określonymi rzeczownikami predykatywnymi, z którymi tworzą one syntagmy skonwencjonalizowane. Na przykład, wyrażenia *przechowywać w pamięci* vs. *ulecieć z pamięci* vs. *zapaść w pamięci* i *zapisać się w pamięci* zawierają, kolejno, wykładniki aspektu duratywnego, aspektu terminatywnego i aspektu inchoatywnego. Specyficznym rozszerzeniem aspektowym czasownika podporowego w języku francuskim jest *couper* (dosł. pol. 'przeciąć'), który aktualizuje rzeczowniki: *parole* i *voix* w wyrażeniach *couper la parole* (pol. *odebrać prawo głosu*), *couper la voix* (pol. *odebrać mowę* – np. ze zdziwienia).

Konwersy relacji

Orzekanie o danej sytuacji pozajęzykowej może dokonywać się zarówno z punktu widzenia osoby, która doświadcza danego stanu rzeczy, np. *Pacjent wykazuje objawy wypalenia zawodowego*, jak i osoby (zjawiska), która(e) ów stan rzeczy prowokuje, np. *Ta sytuacja wywołała objawy wypalenia zawodowego*, a także z „punktu widzenia” samego zdarzenia, np. *Pierwsze objawy wypalenia zawodowego pojawiły się trzy*

lata temu. Możliwości perspektywizacji zdarzeń za pośrednictwem czasowników podporowych dotyczą (naturalnie) predykatów dwu- i wieloargumentowych, które orzekają o sytuacjach złożonych, jak: *wykazywać objawy* vs. *wywoływać objawy* vs. *objawiać się*, a także *przedstawiać obiekcje* vs. *wzbudzać obiekcje*. Podmiotem dla tych wyrażeni predykatywnych nie będzie ten sam argument *No*, mimo że z semantycznego punktu widzenia wyrażenia te aktualizują jeden predykat logiczny.

Również czasowniki predykatywne mogą wchodzić w relację konwersji, czy to z innym czasownikiem, czy to z wyrażeniem predykatywnym złożonym, np. *wyjść za mąż* vs. *ożenić się*, *wywierać wpływ* vs. *być pod wpływem*.

W przypadku rzeczowników predykatywnych, rolę czasownika podporowego jest wskazanie, między innymi, „kierunku predykcji”. Porównajmy: *poddać egzaminowi* vs. *podlegać egzaminowi*, *prowadzić ewangelizację* vs. *podlegać ewangelizacji*, *dać reprimendę* vs. *otrzymać reprimendę*, *ściągać haracz* vs. *placić haracz*. A także: *exercer l'influence* vs. *être sous l'influence*, *donner la réponse* vs. *recevoir la réponse*, *faire une opération chirurgicale* vs. *subir une opération chirurgicale*.

Biegunki relacji konwersji są wyznaczone przez rolę semantyczne argumentów: argumentu zajmującego pozycję podmiotu, zazwyczaj wykonawcy czynności, tzw. *Agensa*, i argumentu zajmującego pozycję dopełnienia, którego odniesieniem jest obiekt podlegający wpływowi wykonywanej czynności (por. *Benefactivus*, *Patiens*). Typową formą wyrażenia obu zjawisk w języku jest strona czynna i strona bierna, np. *Komisja poddała egzaminowi około stu pięćdziesięciu stażystów* vs. *Okolo stu pięćdziesięciu stażystów zostało poddanych egzaminowi*.

Dodatkowym sposobem na wyrażenie „kierunku predykcji” jest użycie odpowiedniego czasownika podporowego. Najczęstsze czasowniki, które na pozycji podmiotu wymagają wykładnika wykonawcy czynności to: *robić* (*zrobić*),

wykonywać (wykonać), przeprowadzać (przeprowadzić), dokonywać (dokonać), stosować (zastosować), poddawać (poddąć). Zaś *podlegać* i *ulegać* (*ulec*) mogą pojawić się wtedy, gdy czynność lub proces ujęte są z perspektywy obiektu.

Relację konwersji można zobrazować następującym schematem z użyciem znaku alternatywy:

$$(x \rightarrow \text{PROCES} \rightarrow y \mid y \leftarrow \text{PROCES} \leftarrow x)$$

Argumenty x i y – w zależności od zajmowanej pozycji składniowej – to N_0 (jako podmiot), N_1 (jako dopełnienie). Łączliwość z wymienionymi czasownikami charakterystyczna jest dla rzeczowników nazywających procesy (np. *ekspatriacja*, *eutanazja*, *ewaluacja*, *fermentacja*, *filtracja*, *hipnoza*, *hydroterapia*, *indoktrynacja*, *nefrostomia*, *wiwisekcja*), w tym: internacjonalizów zakończonych na: $-(i|y)zacja$ (np. *pasteryzacja*, *hospitalizacja*, *feudalizacja*, *beletryzacja*, *militaryzacja*, *miniaturyzacja*, *nacjonalizacja*, *klerykalizacja*, *grafityzacja*, *depenalizacja*) i $-(i|y)fikacja$ (np. *elektryfikacja*, *identyfikacja*, *nostryfikacja*, *ekstensyfikacja*, *reifikacja*, *nullifikacja*, *nostryfikacja*, *elektryfikacja*, *gazyfikacja*).

Konwersy relacji języka francuskiego były przedmiotem rozprawy G. Grossa (1989), który, dla oznaczenia czasowników podporowych wchodzących w relację konwersji, użył terminu: *verbes supports converses* (por. G. Vetulani, 2000).

Czasownik podporowy w funkcji klasyfikatora leksykalnego

Analiza rzeczownikowych wykładników predykcji pozwala na pogrupowanie ich w klasy jednostek ze względu na aktualizowany *genus proximum* predykatu, czyli, na przykład, ze względu na: stany, czynności, procesy, uczucia, itd. Wewnątrz tych klas można wyodrębnić bardziej szczegółowe podklasy predykatów, których wspólną cechą jest łączliwość z odpowiednim typem leksykalnym czasownika podporowego (fr. *verbe support approprié*). Na przykład:

pisac → TEKST

(TEKST = *opowiadanie* | *rozprawkę* | *esej* | *dysertację* | *streszczenie* | *raport* | *recenzję* | *artykuł* | *referat* | *powieść* | *sztukę* | *wiersz*)

écrire → TEKST

(TEXTE = *dissertation* | *essai* | *résumé* | *article* | *poème* | *roman* | *pièce (de théâtre)* | *compte-rendu*)

Towarzyszący wymienionym rzeczownikom czasownik *pisać* aktualizuje znaczenie: ‘tworzyć, układać coś na piśmie’ (USJP). Jest to znaczenie inne od tego aktualizowanego w połączeniach: *pisać* (*długopisem* | *ołówkiem* | *piórem* | *starannie* | *wyraźnie* | *kaligraficznie*). Tu, czasownik *pisać* użyty jest predykatywnie i aktualizuje znaczenie: ‘kreślić na papierze lub innym materiale znaki graficzne (litery, cyfry itp.) ręcznie lub odbijać je za pomocą maszyny w celu wyrażenia czegoś’ (USJP). Również rzeczowniki *opowiadanie*, *dysertacja*, itd. należy rozumieć abstrakcyjnie. Nie nazywają one konkretnych tekstów, ale procesy tworzenia tekstów o określonych cechach gatunkowych. O ile w przykładzie: *Jan pożyczył mi opowiadanie Tomasza Manna*, rzeczownik *opowiadanie* jest wykładnikiem argumentu i ma odniesienie konkretne, o tyle rzeczownik *opowiadanie* w przykładzie *Max długo pisał opowiadanie nawiązujące do jego pobytu w Szwajcarii* jest rzeczownikiem abstrakcyjnym. Również *tekst*, rzeczownik pozostający w relacji hiperonimii z wymienionymi rzeczownikami, wyznacza klasę rzeczowników nazywających „tekst w procesie tworzenia” i tym samym pełni funkcję *klasyfikatora leksykalnego* (fr. *nom prédicatif classifieur* [w:] G. Vetulani, 2000: 78).

Funkcję klasyfikatorów pełnią rzeczowniki nazywające czynności, na przykład: *sport*, *sztuka*, *nauka*, *taniec*, *prześięstwo*. Hiponimy tych rzeczowników współwystępują z określonymi czasownikami podporowymi. Porównajmy:

uprawiać → SPORT

(SPORT = *sporty walki* | *pływanie* | *gimnastyka* | *koszykówka* | *siatkówka* | *narciarstwo* | *łyżwiarstwo* | *jazda konna* | *wspinaczka alpejska* | *tenis*)

pratiquer → SPORT

(SPORT = *sports de combat* | *natation* | *gymnastique* | *basketball* | *valleyball* | *ski* | *patinage* | *équitation* | *alpinisme* | *tennis*)

Nie zawsze rzeczowniki z danej klasy będą się swobodnie łączyć z najbardziej ogólnym, neutralnym czasownikiem podporowym w funkcji klasyfikatora. Dobór czasownika zależy może od szczegółowych cech semantycznych zawartych w znaczeniu danego rzeczownika. Jak wykazała Pajdzińska (1988; zob. także: G. Vetulani, 2000: 85-87), rzeczowniki należące do klasy TEKST MÓWIONY nie zawsze będą łączyć się z czasownikiem *mówić*. Na przykład: *odmawiać modlitwę*, *rzucić obelgi*, *wygłosić przemówienie*, *gadać brednie*, *pleść banialuki*, *wygadywać bzdury*, *roznosić plotki*, *przycoczyć anegdotę*, *opowiedzieć dowcip*, *opowiedzieć bajkę*. Czasowniki użyte w przytoczonych przykładach są ponadto znacznie bardziej nacechowane, a w niektórych przypadkach można mówić o skonwencjonalizowanych wyrażeniach werbonominalnych. Podobnie w języku francuskim, jak pokazała analiza przeprowadzona przez Giry-Schneider (1994), nazwy zachowań słownych niekoniecznie współwystępują z czasownikiem *parler* (pol. 'mówić'): *jeter des invectives*, *prononcer un discours*, *raconter des bêtises*, *raconter des cancans*, *citer une anecdote*, *raconter une blague*.

G. Vetulani (2000: 77-78) wyodrębnia także mniej jednolite semantycznie klasy rzeczowników predykatywnych, jak na przykład:

wpaść w → TRUDNA SYTUACJA

(TRUDNA SYTUACJA = *depresja* | *tarapaty* | *kłopoty* | *szal* | *choroba*);

popelnić → NIEZRĘCZONŚĆ

(NIEZRĘCZONŚĆ = niezręczność | nietakt | błąd | gafę | nieprzyzwoitość | grzech | niedyskrecję | nielojalność)

Ponadto, inna jest łączliwość rzeczownikowych wykładników emocji negatywnych i pozytywnych. Rzeczowniki predykatywne typu *oburzenie, wściekłość, nienawiść, złość, agresja, furia, gniew* łączą się z czasownikami *wrzeć, gotować się, trząść się, kipieć, (za)drzeć, drgać, (za)palić się, eksplodować, (za)iskrzyć, tchnąć, ziać, zionąć, (wy)buchać, (za)ryczeć, nacierać, dusić (w sobie)*, natomiast rzeczowniki predykatywne nazywające uczucia pozytywne, jak: *entuzjazm, radość, zaufanie, czułość, szczęście, uciecha* łączą się z czasownikiem *tryskać*. Także w języku francuskim możemy zaobserwować, iż wykładniki negatywnych emocji, jak: *rage, colère, fureur, peur, crainte, angoisse, inquiétude* łączą się z określonym typem czasownika podporowego: *fulminer, déborder de, bouillonner de, étouffer de, hurler de, tressauter de, trembler de*. A rzeczowniki takie, jak: *joie, bonheur, exaltation, euphorie, amour* współwystępują z formami *éclater, rayonner, crier, pleurer, sauter, irradier, bondir, caresser* (zob. G. Gross, 1994: 18; Giry-Schneider, 1994: 5).

Czasownik podporowy zdarzeniowy

W przypadku użycia czasownika podporowego *zdarzeniowego* (fr. *verbe support d'occurrence*), rzeczownikowy wykładnik predykcji występuje na pozycji podmiotu (por. M. Gross, 1996). Tego typu konstrukcje określane są w polskojęzycznej literaturze przedmiotu *analizytmami nieosobowymi* (Żmigrodzki, 2000: 156). Na przykład: *Wypadek (miał miejsce | zdarzył się) na drodze nr 43 A*. Analogicznie w języku francuskim: *L'accident (a eu lieu | s'est produit) sur la départementale 43 A*.

Omawiane typy struktur charakterystyczne są dla predykcji o zdarzeniach, zjawiskach, które zachodzą w przyrodzie

niejako samoistnie. Ten typ struktury umożliwia ponadto orzekanie o zdarzeniach z perspektywy obserwatora. Porównajmy kilka przykładów zaczerpniętych z języka polskiego i francuskiego: *zaszło nieporozumienie* vs. *il y a eu un malentendu*, *zaszły zmiany* vs. *des changements ont pris lieu*, *ból przeszywa* vs. *la douleur transperce*, *ból nasila się* vs. *le mal s'aggrave*, *szron osiadł (na drzewach)* vs. *le givre couche (sur des arbres)*, *zazdrość (go) zżera* vs. *la jalousie (le) ravage*, *radość (go) rozpiera* vs. *la joie emplit (le coeur)*, *gniew wzbiera (we mnie)* vs. *la colère (me) transperce*, *nasuwa się sugestia* vs. *une suggestion vient à l'esprit*, *wieje smutkiem* vs. *la tristesse plane (sur)*, *czas płynie* vs. *le temps coule*, *nastala zima* vs. *l'hiver est venu*, *śledztwo jest w toku* vs. *l'enquête est en place*, *chodzą plotki* vs. *il y a des rumeurs* (por. M. Gross, 1975: 161; Lamiroy, 1998: 290).

W wielu przypadkach predykcja zdarzeniowa służy aktualizacji wykładników doznań fizycznych (zob. Dyszak, 1992) oraz stanów psychicznych. Predykcja zdarzeniowa przy użyciu nacechowanego czasownika podporowego wzbogaca komunikat działając „obrazotwórczo”, jak w przypadku predykatów *ból* i *colère* w następujących wyrażeniach: *ból* (*przeszywa* | *chwytą* | *ogarnia* | *dokucza* | *narasta* | *wzmaga się* | *skręca* | *przejmuje* | *nie ustaje* | *dręczy* | *potęguje się* | *dokucza* | *nie ustępuje* | *ustąpił*), a także: *la colère* (*consomme* | *accable* | *dévore* | *étouffe* | *inonde* | *opresse* | *transperce* | *afflige* | *pèse* | *augmente* | *tourmente*). Powstałe przy udziale zaprezentowanych czasowników wyrażenia tworzą często związki wyrazowe frazeologiczne.

Ten typ predykcji charakterystyczny jest zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim, dla wykładników predykatów meteorologicznych. Na przykład: *la pluie tombe* vs. *deszcz pada*, *la neige tombe* vs. *śnieg (pada | prószy)*, *le soleil brille* vs. *słońce świeci*, *le jour (se lève naît | paraît | point)* vs. *dzień wstaje*, *la nuit tombe* vs. *zapada noc*, *le soir descend* vs. *zapada zmierzch*, *le jour baisse*, które w języku polskim ma

odpowiednik w postaci rozbudowanego wyrażenia: *dzień chyli się ku końcowi*.

O predykatywnym charakterze rzeczowników, które z syntaktycznego punktu widzenia zajmują pozycję podmiotu, świadczy możliwość (w przypadku niektórych wyrażen) ujęcia tej samej treści w postaci syntetycznych czasownikowych nieosobowych wykładników predykcji: *zmierzcha, dnieje, rozwidnia się, ściemnia się* (zob. Kaliska, 2011). W innych użyciach, te same czasowniki zachowują pełny paradygmat odmiany, dlatego możliwe są użycia także w liczbie mnogiej, jak i w pozostałych osobach, np. *Lampy świecą* (w trzeciej osobie liczby mnogiej), *Wstaliśmy, by zadać pytanie*, oraz *Nous sommes descendus l'escalier* (w pierwszej osobie liczby mnogiej), *Je me lève à 4h du matin* (w pierwszej osobie liczby pojedynczej), itd.

Podobną różnorodność można zaobserwować w przypadku niektórych czasowników aktualizujących wykładniki zjawisk meteorologicznych. Zachowując pełny paradygmat odmiany, czasowniki te zachowują również pełnoznaczność i aktualizują znaczenia inne od tych aktualizowanych w strukturach nieosobowych: *Ojej, zacięłaś się nożem!, Chłopczy lali wodę do miski*.

Czasownik *kausatywny*

Causativum jest kategorią słowotwórczą czasownika wyrażającą powodowanie wykonania jakiejś czynności, zajścia jakiegoś procesu, przyjęcia jakiegoś stanu (zob. EJO, 2003). Kategoria ta obejmuje między innymi czasowniki typu *powodować* i *causer*, które same nie wyrażają nic ponad „powodowanie” czynności, stanu i procesu wskazanego rzeczownikiem predykatywnym. Czasowniki kausatywne nie są typowymi czasownikami podporowymi, choć pełnią funkcję „weralizatorów” względem rzeczownikowego wykładnika predykcji prymarnie nieimplikującego przebiegów czasowych. Struktura $V_{caus} N_{pred}$ jest strukturą predykatywnie złożoną, ponieważ zawiera informacje o przyczynie i o skutku.

Rzeczownik predykatywny jest wykładnikiem skutku i jest argumentem zdarzeniowym czasownika kauzatywnego, zaś argument zajmujący pozycję podmiotu nie należy do struktury argumentowej predykatu, np. *Strażnik wywołał kłótnię między dwoma złodziejami vs. Pokłócili się dwaj złodzieje*. Przyczyna zdarzenia ma w tym wypadku charakter drugorzędny i może, choć nie musi, zostać wyrażona: *Złodzieje pokłócili się przez strażnika*. Dodajmy, że czynnik sprawczy, zdarzeniowy, może – jak w przytoczonym przykładzie – zostać wyrażony rzeczownikiem konkretnym: *strażnik*.

Do podstawowych czasowników kauzatywnych języka polskiego należą: *powodować* (np. *zadyszkę*), *determinować* (np. *kierunek rozwoju*), *warunkować* (np. *wzrost gospodarczy*), *provokować* (np. *zamieszki*), *wywoływać* (np. *zgorzenie*), *doprowadzać do* (np. *wściekłości*), *motywować do* (np. *zmiany zachowania*), *skutkować* (np. *odpowiedzialnością karną*), *rodzić* (np. *agresję*), *implikować* (np. *popelnienie błędu*), *budzić* (np. *niesmak*). W języku francuskim będą to: *causer* (np. *un malheur*), *déterminer* (np. *une insurrection*), *conditionner* (np. *un phénomène*), *provoquer* (np. *une maladie*), *déclencher* (np. *une révolution*), *entraîner* (np. *des déchéances*), *occasionner* (np. *des dégâts*), *motiver* (np. *un choix*), *produire* (np. *un effet*), *engendrer* (np. *la mélancolie*), *susciter* (np. *des doutes*).

Łączliwość z przytoczonymi czasownikami ograniczona jest regułami leksykalno-składniowymi oraz konwencją językową. Większość wymienionych czasowników, w tym najbardziej, wydawać by się mogło, neutralny czasownik kauzatywny w języku francuski *causer*, współwystępuje raczej z wykładnikami negatywnych zdarzeń. Na przykład: *causer* (*un malheur* | *des dégâts* | *un dommage* | *du chagrin* | *une querelle* | *des troubles* | *des maladies graves*), gdzie mowa o powodowaniu nieszczęścia, szkód, wzbudzaniu żalu, wywołowaniu kłótni, sprowadzaniu kłopotów i chorób.

Użycie poszczególnych jednostek może być warunkowane czynnikami stylistycznymi. Na przykład, francuski czasownik *occasionner* dominuje w dyskursie administracyjnym,

déterminer, impliquer i conditionner – w dyskursie naukowym, zaś *engendrer i susciter* aktualizują głównie wykładniki uczuć.

Niektóre połączenia uległy całkowitej leksykalizacji i zaliczane są do frazeologizmów. Na przykład: *paczyć charakter, zwodzić na manowce, rozpętać wojnę, wprawiać w ruch, nadawać rozgłos, napawać nadzieją, zadawać cierpienie, przysporzyć kłopotów, odcisnąć piętno*.

3.3. Przymiotnik jako wykładnik predykcji

3.3.1. Predykcja a atrybucja – rozstrzygnięcia termino-logiczne

Wyodrębniona na podstawie kryteriów morfologicznych klasa przymiotników (fr. *adjectifs*) jest klasą niejednorodną zarówno pod względem własności składniowych, jak i semantycznych. Z semantycznego punktu widzenia, przymiotniki to wykładniki cech; z syntaktycznego zaś to leksemy „o *prymarnej funkcji członu zależnego grupy imiennej, semantycznie interpretowanej jako funkcja określenia rzeczownika (funkcja atrybutywna)*.” (EJO, 2003). Wspomniane cechy bezspornie przysługują, zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim, tylko pewnej grupie przymiotników określanych z tego względu *przymiotnikami właściwymi* (Karolak, 2001: 42). Do tej klasy przymiotników należą przymiotnikowe liczebniki porządkowe (np. *drugi*; fr. *deuxième*), zaimki przymiotne wskazujące (np. *ten, ta, to, te, ci*; fr. *ce(t), cette, ces*), dzierżawcze (np. *mój, twoja*; fr. *mon, ta*), pytajne (np. *jaki, który*; fr. *quel*) i leksykalne wykładniki cech (fr. *adjectifs qualificatifs*), zarówno tych niezbywalnych (np. *czerwony atrament*; fr. *l'encre rouge*), jak i tych subiektywnie przypisanych przedmiotom (np. *trudne ćwiczenie*; fr. *un exercice difficile*). Przymiotniki mogą być proste i złożone. Przymiotniki złożone są nieciągłe; część z nich nie podlega odmianie przez rodzaj i liczbę. W terminologii francuskiej na oznaczenie takich przymiotników używa się określenia:

adjectivaux. G. Gross (1991) podaje następujące przykłady wyrażen „przymiotnikopodobnych”:

armé de pied en cap, frais et dispos, bon chic bon genre, bas de taille, haut d'épaules, fort en gueule, sur ses gardes, sur la bonne voie, sur mesure, entre deux âges, en mi majeur, en costume d'Adam, de la vieille école, d'âge avancé, dans la force de l'âge, dans le ton.

Analogicznie, w języku polskim, w klasie przymiotników nieciągłych znalazłyby się:

uzbrojony od stóp do głów, zwarty i gotowy, w dobrym stylu, niskiego wzrostu, szeroki w barach, mocny w gębie, na baczności, na dobrej drodze, na miarę, w średnim wieku, w stroju Adama, starej szkoły, w podeszłym wieku, w sile wieku, w dobrym tonie (zob. także: Kaliska, 2015).

Funkcja predykatywna przymiotnika realizowana jest w postaci:

1. **orzeczenia imiennego** (fr. *fonction attributive* lub *fonction attribut*), gdzie przymiotnik użyty jest *orzecznikowo*, np. *Maria jest piękna, inteligentna i bogata* (fr. *Marie est belle, intelligente et riche*);
2. **przydawki orzekającej** zwanej także *okolicznikową*. W lingwistyce francuskiej ze względu na fakt, że przydawka orzekająca odnosić się może zarówno do podmiotu, jak i do dopełnienia czasownika, rozróżnia się: *fonction attributive du sujet* (in. *fonction attribut du sujet*) i *fonction attributive de l'objet* (in. *fonction attribut de l'objet*). Na przykład: *Max wrócił ze szkoły rozdrażniony* i *Max est rentré contrarié de l'école*. W zdaniach tych przymiotnik nie jest elementem implikowanym struktury predykatywno-argumentowej: *Max wrócił (rozdrażniony | E) ze szkoły*; por. fr. *Max est rentré (contrarié | E) de l'école*. Przymiotnik jest tutaj elementem „dodanym”, wyrażającym własność podmiotu, dlatego treść ujęta w zdaniu: *Max wrócił ze szkoły rozdrażniony* może zostać rozdzielona między dwa

zdania, semantycznie prostsze: *Max wrócił ze szkoły* i *Max był rozdrażniony*. Dodatkową ilustracją może być zdanie podrzędnie złożone: *Max był rozdrażniony, gdy wrócił ze szkoły* (por. Szumska, 2006: 23);

3. **przydawki dopowiadającej** w postaci przymiotnikowego określenia predykatywnego w pre- lub postpozycji do członu nominalnego, nierzadko oddzielonego przecinkiem w grafii i pauzą w mowie. Na przykład: *Épuisé, Max s'est couché tôt* (pol. dosł. 'Zmęczony, Max położył się wcześniej spać'). A także: *Ujrzał niebo, błękitne i czyste* – przykład Szumskiej (2004: 23), którego treść w języku francuskim jest aktualizowana w analogiczny sposób: *Il a vu le ciel, bleu et limpide*;

4. **przydawki przyorzecznikowej**, gdzie orzecznik pozostaje „informacyjnie pusty i stanowi tylko formalne oparcie dla określeń”. Na przykład: *Choroba jest przykrą rzeczą* (za: Topolińska, 1984: 332), a także: *Śmiech jest dobrą rzeczą*. W języku francuskim, również spotyka się aktualizacje podobnego typu: *Le rire est une très bonne chose* (pol. 'Śmiech jest bardzo dobrą rzeczą'), *Le SIDA est un phénomène fréquent en Afrique* (pol. 'AIDS jest częstym zjawiskiem w Afryce').

Funkcja atrybutywna przymiotnika w rozumieniu polskich językoznawców to funkcja określenia rzeczownika w grupie imiennej, np. *przestronne mieszkanie* (EJO, 2003). Francuskie określenia *attribut* i *fonction attributive* to nazwy *funkcji predykatywnej*, która w świetle przytoczonej wcześniej składniowej definicji przymiotnika uchodzi za jego funkcję sekundarną. *Atrybucja*, w rozumieniu romańskich językoznawców, to stosunek syntaktyczny zachodzący między grupą imienną użytą w funkcji argumentu (na pozycji podmiotu) a przymiotnikiem użytym w roli orzecznika: *Jan jest chory* (fr. *Jean est malade*) (por. Basset, 1991: 249). Atrybucja jest zatem jedną z możliwych form *predykcji*. Tym samym, atrybucja i predykcja nie stanowią zbiorów rozłącznych: *predykcja* wyznacza zbiór nadrzędny do zbioru określanego mianem *atrybucji*. W odniesieniu do grup imiennych z przymiotnikiem używać będziemy terminu *przydawka przymiotna* (fr. *fonction déterminative* lub *fonction épithète*), nie negując wcale jej atrybutywnego

charakteru w sensie semantycznym – przydawka określając szeroko pojęte „cechy” desygnatu, na który wskazuje określany rzeczownik, wskazuje na jego „atrybuty”. Terminem *atrybucja* określać będziemy relację predykatywną, jaka zachodzi w przypadku *orzeczeń imiennych*.

3.3.2. Rola czasownika podporowego w predykcji przymiotnikowej

Czasowniki *być* i *être* są najczęstszymi aktualizatorami przymiotników predykatywnych w języku polskim, jak i w języku francuskim, np. *Jan jest inteligentny* i *Jean est intelligent*. Możliwe są dwie interpretacje roli pełnionych przez czasownik i przymiotnik. Według pierwszej interpretacji czasownik jest morfemem gramatycznym, zaś przymiotnik jest wykładnikiem predykatu właściwego (por. „*Le verbe être sort affaibli de cette analyse*”). W drugiej interpretacji, czasownik i przymiotnik tworzą razem wykładnik wyrażenia predykatywnego (zob. Rémi-Giraud, 1991: 177).

Funkcją czasownika jest przypisanie konkretnemu obiektowi określonej cechy (fr. *assignation d'une propriété* [w:] Riegel, 1985: 11-12). Z drugiej strony, można pominąć czasownik i wyrazić (niemalże) tę samą treść w formie skondensowanej. Zjawisko to spotykane jest często w nagłówkach prasowych i sloganach reklamowych⁴⁴. Na przykład: *L'équipe de France championne du monde!* (pol. dosł. ‘Francja, zwycięska!’), *Chauds, les marrons!* (pol. *Gorące kasztany!*) (przykł. za: Riegel, 1985: 46-47).

Inne czasowniki aktualizujące przymiotniki predykatywne to warianty aspektowe i rodzajowe. Porównajmy: *wydawać się* vs. *zdawać się* vs. *stawać się* vs. *pozostawać* (por. fr. *sembler* vs. *paraître* vs. *rester* vs. *demeurer*).

⁴⁴ „L’effacement de la copule se rencontre fréquemment dans les titres, les slogans, et d’une façon plus générale, dans les constructions interprétées comme l’expression spontanée d’une émotion ou d’un sentiment.” (Riegel, 1985: 46-47).

3.3.3. *Formy predykcji przymiotnikowej*

Przymiotnik w orzeczeniu imiennym

Orzeczenie imienne jest podstawową formą predykcji przymiotnikowej, np. *Ta powieść jest świetna* (fr. *Ce roman est génial*). Ze względu na możliwość wtrącenia elidowanego, zdaniem niektórych językoznawców, nominalnego członu konstytutywnego, jak w przypadku: *Ta powieść jest świetną powieścią* (fr. *Ce roman est un roman génial*) uważa się, że funkcja predykatywna przymiotnika jest wtórna do funkcji przydawki przyrzeczownikowej (zob. Szumska, 2006: 55).

W języku francuskim, niekiedy trudno jest rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z przymiotnikiem, czy z rzeczownikiem użytym bez rodzajnika – z tego też względu mówi się niekiedy o klasie *noms-adjectifs* (pol. „rzeczowniko-przymiotniki”, zob. Picabia, 1978). Na przykład: *Jean est (un | E) (marxiste | démagogue)* – w tłumaczeniu na język polski użyjemy jednak rzeczowników: *Jan jest (marksistą vs. *marksistowski)* i *Jan jest (demagogiem vs. *demagogiczny)*. Przymiotniki pojawiają się w zdaniach, w których mowa jest bezpośrednio o zachowaniu Jana, jego poglądach, postawie życiowej.

Przymiotniki predykatywne nazywające cechy są z reguły *nieprzechodnie* (fr. *adjectifs intransitifs*). Ich przeciwieństwem są *przymiotniki przechodnie* (fr. *adjectifs transitifs*) o rozbudowanej strukturze walencyjnej, a zatem wymagające przynajmniej jednego argumentu prawostronnego. Przykładem jest przymiotnik *gotów* (fr. *prêt*), który implikuje dwa argumenty: osobowy na pozycji podmiotu i zdarzeniowy na pozycji tradycyjnego dopełnienia: *Jan jest gotów do wyjścia* (por. fr. *Jean est prêt à partir*). Analizy przeprowadzone na materiale języka francuskiego przez Picabię (1978: 88) wykazały, że przymiotniki o rozbudowanej strukturze walencyjnej

stanowią mniejszość w obrębie klasy przymiotników⁴⁵. Autorka opisuje w postaci tablic zaledwie 500 takich jednostek.

Cechy selekcyjne przymiotników są podstawą do wyodrębnienia klasy przymiotników predykatywnych (fr. *adjectifs prédicatifs*) i oddzielenia ich od „wtórnie” predykatywnych przymiotników nazywających cechy (np. *mały, duży, kolorowy*, itd.), których prymarną funkcją jest funkcja określenia w grupie imiennej. W opracowaniach polskich językoznawców można odnaleźć takie rozróżnienia (np. Bańko, 2002: 61). Przymiotniki *predykatywne* są zazwyczaj dwuargumentowe. Na przykład: *Jan był ciekaw (wyników egzaminu | *E)*, *Jan był łaskaw (pomóc biedakowi | *E)*, *Jan był rad (ze spotkania z Marią | *E)*, *Jan jest godzien (pierwszej nagrody | *E)*, *Jan jest winien (tej kłótni | *E)*, *Jan jest świadom (konsekwencji swego czynu | *E)*, *Jan był pewien (słuszności powziętej decyzji | *E)*. W użyciu przyrzeczownikowym, „te same” przymiotniki przybierają nieco inne formy: *ciekawa książka, łaskawy król, wesoły człowiek, godna śmierć, świadomy człowiek*. W języku francuskim, mimo, że forma przymiotnika nie ulega modyfikacji, to zachowuje on cechy selekcyjne, które w strukturze formalno-powierzchniowej są wyrażone za pośrednictwem odpowiednich przyimków: „*On peut poser comme une règle absolue que les compléments d’adjectifs sont toujours introduits par une préposition.*” (Picabia, 1978: 42). Na przykład: *Ils sont unanimes à répondre* (pol. ‘Są zgodni co do odpowiedzi’), *Jean est sûr d’avoir réussi* (pol. ‘Jan jest pewien swojej wygranej’), *Jean est coupable de ce délit* (pol. ‘Jan jest winien tego przestępstwa’), *Jean est curieux de connaître Marie* (pol. ‘Jan jest ciekaw znajomości z Marią’), *Jean est digne du premier prix* (pol. ‘Jan jest godzien pierwszej nagrody’), *Jean est content d’avoir rencontré Marie* (pol. ‘Jan jest rad ze spotkania z Marią’).

⁴⁵ „L’hypothèse selon laquelle les adjectifs peuvent être étudiés comme les verbes est une hypothèse qui se révèle peu opératoire, le nombre des adjectifs ayant un statut verbal étant extrêmement réduit.” (Picabia, 1978: 88).

Obok najczęściej stosowanych, *de* i *à*, przyimkami, przy użyciu których aktualizowane są w dyskursie argumenty prawostronne przymiotników to: *avec*, *en*, *contre*, *devant*, *envers*. Porównując zdania francuskie z ich polskimi odpowiednikami możemy zaobserwować, że w języku polskim argumenty prawostronne mogą również być wprowadzone przyimkami: *Jean est ami avec Paul* vs. *Jan jest zaprzyjaźniony z Pawłem*, *Jean est fort en mathématiques* vs. *Jan jest dobry z matematyki*, *Jean est furieux contre Marie* vs. *Jan jest wściekły na Marię*, *Jean est réticent devant cette solution* vs. *Jan nie jest pewny takiego rozwiązania*, *Jean est aimable envers Marie* vs. *Jan jest uprzejmy dla Marii*. Z uwagi na fakt, iż język polski jest językiem fleksyjnym, forma fleksyjna argumentu na pozycji dopełnienia zazwyczaj jasno wyraża relację, która łączy go argumentem podmiotowym i dlatego, bardzo często, argumenty prawostronne nie są wprowadzane przyimkami. W języku francuskim, takie przypadki są wyjątkowe. Picabia (1978: 88) podaje tylko dwa przymiotniki, których argumenty nie są wprowadzane żadnym przyimkiem. Są to: *censé* i *réputé* w przykładach: *Jean est censé travailler* (pol. ‘Jan powinien pracować’) i *Jean est réputé être un bon travailleur* (pol. ‘Jan ma reputację dobrego pracownika’ (przykł. za: Picabia, 1978: 88).

Cechą charakterystyczną przymiotników predykatywnych jest to, iż zachowują one swój predykatywny charakter również w grupach imiennych. Redukcja struktury propozycjonalnej do postaci grupy imiennej nie pozbawia przymiotnika jego elementów walencyjnych, co możemy zaobserwować w następujących przykładach: *la personne coupable du délit* (pol. *człowiek winny popełnienia przestępstwa*), *la personne curieuse de savoir tout* (pol. *człowiek ciekawy wszystkiego*), *l’homme conscient de ses actions* (pol. *człowiek świadomy swoich działań*).

Zarówno w języku polskim, jak i francuskim, istnieje grupa przymiotników, które nie mogą wystąpić w konstrukcji z czasownikiem *być* (por. „*adjectifs strictement épithétiques*”

[w:] Picabia, 1978: 13). Tego rodzaju przymiotniki zostaną omówione w dalszej części pracy.

Przymiotnik w funkcji przydawki orzekającej

Drugim przejawem funkcji predykatywnej przymiotnika jest *przydawka orzekająca* (fr. *attribut du sujet* albo *attribut de l'objet* w zależności od tego, czy przydawka odnosi się do podmiotu, czy do dopełnienia).

W przypadku, gdy przymiotnik odnosi się do podmiotu, można uznać go za wykładnik okoliczności towarzyszących zdarzeniu (por. *effet d'une expansion de la proposition* [w:] Basset, 1991: 239). Przymiotnik i czasownik stanowią centra dwóch odrębnych struktur predykatywno-argumentowych. Na przykład, zdanie *Jan wrócił ze szkoły wesoły* można by interpretować jako koniunkcję dwóch zdań: *Jan wrócił ze szkoły* i *Jan był wesoły*. Analogicznie w języku francuskim: *Jean est rentré gai de l'école* aktualizuje treść wyrażoną w dwóch zdaniach: *Jean est rentré de l'école* i *Jean était gai* (przykł. za: Riegel, 1985, por. Picabia, 1978; Shapira, 1998).

Podobne zjawisko zachodzi w przypadku, gdy przymiotnik pełni funkcję przydawki orzekającej względem *dopełnienia* czasownika, który pełni funkcję predykatu jądrowego. W tym, jak i w poprzednim typie konstrukcji, przymiotnik jest fakultatywnym elementem struktury zdaniowej (por. Blanche-Benveniste, 1991: 87). Na przykład: *J'ai trouvé la valise sale*, w dosłownym tłumaczeniu na język polski, aktualizuje złożoną treść: 'kiedy znalazłem walizkę, była brudna'. Świadczy o tym możliwość zastąpienia zaimkiem dopełnieniowym samego rzeczownika: *J'ai trouvé la valise sale* vs. *Je l'ai trouvée sale* (pol. 'Znalazłem ją brudną'), gdzie *l'* odsyła do walizki, której szukałem i która okazała się brudna, gdy ją odnalazłem. Możliwa jest też odmienna interpretacja takich zdań. Skoro można zastąpić zaimkiem całą grupę nominalną, interpretacja zgodnie z którą przymiotnik pełni rolę epitetu jest również uzasadniona: *J'ai trouvé la valise sale* vs. *Je l'ai trouvée* (pol.

‘Znalazłem ją’), gdzie *l’* odsyła do brudnej walizki, której szukałem (zob. Blanche-Benveniste, 1998a: 56; a także: Rousseau, 1998: 502).

Oto inny przykład: *Je voudrais acheter un clavier souple* (pol. dosł. ‘Chciałabym kupić klawiaturę membranową’), który można najpierw rozłożyć do postaci: *Je voudrais acheter un clavier qui soit souple* (pol. dosł. ‘Chciałabym kupić klawiaturę, która jest membranowa’), a następnie skondensować do postaci: *J’en voudrais un souple* (pol. dosł. ‘Chciałabym jakąś membranową’).

W języku polskim, istotna dla rozpoznania funkcji przymiotnika może być pozycja zajmowana względem rzeczownika. Na przykład, w zdaniu *Znalazłem brudną walizkę* przymiotnik pełni funkcję askryptywną, określającą.

Przymiotnik w funkcji przydawki orzekającej może być elementem obligatoryjnym struktury zdaniowej, jeśli jest konotowany przez *czasownik atrybutywny*. Na przykład: *trouver* w zdaniu *Jean trouve Anne (très intelligente | *E)*. Analogicznie w języku polskim: *Jan (uważa | ma) Annę (za bardzo inteligentną | *E)*. W przytoczonych przykładach przymiotnik pełni funkcję wykładnika cechy przypisanej obiektowi (na pozycji *N1*) przez ewaluatora (na pozycji *N0*). Choć w tego rodzaju wyrażeniach zdaniowych wykładnikiem predykatu jest czasownik, to między przymiotnikiem i rzeczownikiem, do którego ów przymiotnik się odnosi, również zachodzi relacja predykatywna (por. *l’effet de consubstantialité entre le complément et l’attribut* [w:] Blanche-Benveniste, 1991: 85; zob. także: Riegel, 1991: 106). Dlatego mówi się niekiedy o podwójnej predykcji, albo o predykcji mieszanej (por. *les constructions à attribut de l’objet à double complémentation* albo *constructions amalgamées* [w:] Riegel, 1991: 108-110; a także: *prédication imbriquée* [w:] Rémi-Giraud, 1991: 179). Składnik konstytutywny predykcji przymiotnikowej (re)implikuje argument, który jest jednocześnie implikowany przez czasownik.

Przymiotnik w funkcji przydawki dopowiadającej

Przymiotnik może pełnić funkcję przydawki dopowiadającej w tzw. prepozycji (fr. *épithète détachée*) lub postpozycji (fr. *apposition*) względem rzeczownika. Na przykład: *Épuisé, par une longue marche l'enfant s'est couché tôt* (pol. 'Zmęczone długim marszem dziecko położyło się wcześniej') vs. *L'enfant, épuisé par une longue marche, s'est couché tôt* (pol. 'Dziecko, zmęczone długim marszem, położyło się wcześniej') vs. *L'enfant qui était épuisé par une longue marche s'est couché tôt* (pol. 'Dziecko, które było zmęczone długim marszem, położyło się wcześniej'). Przymiotnik jest tutaj ośrodkiem zredukowanej struktury predykatywno-argumentowej. Szumska (2006: 220-263) mówi w przypadku takich i podobnych konstrukcji o „*propozycjach adiunktywnych*”, a Muller (1998: 361), Wilmet (1998: 610), Neveu (1998: 367) i Blanche-Benveniste (1998b: 43) o „*orzekaniu drugiego rzędu*” (por. fr. *prédication seconde*).

Przymiotnik może ponadto pełnić rolę przydawki dopowiadającej względem dopełnienia. W przypadku języka polskiego, interpretacja takich połączeń może być dyskusyjna. Porównajmy: *Ujrzał niebo, błękitne i czyste*. Tu istotną rolę odgrywa intonacja. Predykatywny charakter użytych przymiotników byłby dużo mniej oczywisty, gdyby nie przecinek albo pauza (por. Szumska, 2006: 23). Zazwyczaj przymiotnik tworzący wraz z rzeczownikiem grupę imienną uchodzi za „*syntagmę zespoloną*” (por. *syntagme nominal inanalysable* [w:] Shapira, 1998: 508). W wyrażeniach takich, jak: *mały piesek, duży pokój, biały obrus*, przymiotniki pełnią funkcje askryptywną (fr. *fonction déterminative*), a wtórnie także referencyjną (fr. *fonction référentielle*).

Swoistość predykcji przymiotnikowej polega na tym, że przymiotnik posiada zdolność do pełnienia właśnie funkcji przydawki, a tym samym do konstytuowania predykcji niezdanotwórczej (por. Szumska, 2006: 19). Z tego względu

uznaje się przymiotniki za *przyłączone wyrażenia predykatywne* (Karolak, 2002: 49-50).

Przymiotnikowe wykładniki predykcji *habitualnej*

Podobnie jak było to w przypadku rzeczownika, zarówno w języku francuskim jak i w języku polskim, wybór przymiotnika może wiązać się z zablokowaniem niektórych pozycji argumentowych (Topolińska, 1984: 149; Szumska, 2006: 75). Najczęściej tylko jeden spośród „głęboko” implikowanych argumentów zostaje zaktualizowany i jest nim argument *No* na pozycji podmiotu, np. *Jan jest skąpy* (analogicznie: *Jean est avare*). Gdy przymiotnik służy wyrażeniu powtarzalności stanów, procesów, czynności, uznaje się go za wykładnika tzw. predykcji *habitualnej*, *iteratywnej*, a także *potencjalnej*, *permanentnej* (Karolak, 1984: 46).

Wybór innego wykładnika niż przymiotnikowy wiąże się zazwyczaj z wypełnieniem wszystkich pozycji argumentowych. Porównajmy: *Jean est tolérant* vs. *Jean tolère (le comportement insupportable de Max | *E)*. Analogicznie w języku polskim: *Jan jest tolerancyjny* vs. *Jan toleruje nieznośne zachowanie Maxa*.

W przypadku niektórych przymiotników brak wypełnionej pozycji argumentowej *N₁* pozwala poprawnie zinterpretować predykat logiczny. Porównajmy: *Jean est propre* (pol. ‘Jan jest czysty’) vs. *Ce tic est propre à Jean* (pol. ‘Ten odruch jest typowy dla Jana’) (por. Picabia, 1978: 60).

Wykładnikami predykcji *habitualnej* są ponadto w obu językach przymiotniki zakończone na *-liwy*, *-(a|y|i)eIny* dla języka polskiego, *-eux*, *-(a|i)ble* dla języka francuskiego. Derywacja tych przymiotników przebiega w obu językach regularnie – bazą derywacyjną jest czasownik przechodni a powstały przymiotnik wyraża własność charakterystyczną określanego obiektu. Na przykład: *lękliwy* (fr. *anxieux*), *bojaźliwy* (fr. *peureux*), *łamlivy* (fr. *cassable*), *czytelny* (fr. *lisible*), *widzialny* (fr. *visible*), *słyszalny* (fr. *audible*), *wrażliwy*

(fr. *sensible*), *dotykalny* (fr. *palpable*), *szkodliwy* (fr. *nuisible*), *divisible* (fr. *podzielny*), *prévisible* (fr. *przewidywalny*). W języku francuskim ten typ derywacji jest bardzo produktywny. I tak: *terrain skiable* to ‘teren, na którym można uprawiać narciarstwo’, *pièce logeable* to ‘pomieszczenie, które nadaje się do zamieszkania’, *terrain constructible* to ‘teren, na którym można wznosić budowle’ (przykł. za: Reigel, 1985: 180).

Przymiotnik wykładnikiem *predykcji kausatywnej*

Pośród przymiotników można wskazać wykładniki kausacji. Jeśli przyjmiemy realnoznaczeniową definicję kausacji, wówczas okaże się, że spora część przymiotników to przymiotniki kausatywne. Na przykład, przymiotnik *interessant* (pol. *interesujący*) może zostać uznany za kausatywny ponieważ, jeśli coś jest *interessante*, to znaczy, że może wywołać czyjeś zainteresowanie. Zastosowanie kryterium strukturalno-znaczeniowego zawęzi klasę kausatywów do *imiesłowów przymiotnikowych* (fr. *participe présent*), które w terminologii francuskiej określa się jako *adjectifs verbaux*, czyli „przymiotniki czasownikowe” (zob. Picabia, 1978; por. Saloni, 1976: 80). Uprzymiotnikowanie form należących prymarnie do paradygmatu czasownika wynika z postępującej leksykalizacji tych form. Na przykład: przymiotnik *outrageant* może być przetłumaczony na język polski jako *obrażający* albo *obraźliwy*. Francuskie przymiotniki imiesłowowe pełnią funkcję predykatywną w orzeczeniu imiennym. Na przykład: *Ce régime est amaigrissant* (pol. ‘Ta dieta jest odchudzająca’), *Cet homme est séduisant* (pol. ‘Ten mężczyzna jest uwodzicielski’), *Un bon repas est réchauffant* (pol. ‘Dobry posiłek jest rozgrzewający’) (zob. Picabia, 1978: 21). Polskie odpowiedniki wymienionych form częściej wystąpią w roli składników syntagm zespolonych, pełniąc funkcję restryktywną: *dieta odchudzająca, uwodzicielskie spojrzenie, maść rozgrzewająca*.

Interpretacja kauzatywna przymiotników jest widoczna w przypadku, gdy znaczenie aktualizowane przymiotnikiem można sparafrazować przy użyciu konstrukcji *faire V_{inf}*. Na przykład: *Ce film fait (crever | marrer | bidonner) Marie* można sparafrazować następująco: *Ce film est (crevant | marrant | bidonnant) pour Marie* (pol. ‘Ten film jest (nudny | śmieszny | dziwaczny) według Marii’) (przykł. za: Picabia, 1978: 22). Możliwość przekształcenia zdania do postaci *faire V_{inf}* jest, zdaniem niektórych językoznawców, przejawem *strony kauzatywnej* (fr. *la voix causative* [w:] Creissels, 1995: 286-287) w języku francuskim (zob. także: Herslund, 1991).

Niekiedy, do przymiotników kauzatywnych zalicza się również przymiotniki konotujące rzeczownikowy wykładnik przyczyny, którą może być emocja będąca reakcją na jakieś zdarzenie (por. fr. „*adjectifs causatifs de sentiment*” [w:] Picabia, 1978: 94-95). Naszym zdaniem słusznie byłoby mówić o złożonych konstrukcjach podporowych, gdyż – dla przykładu – kauzatywna interpretacja przymiotnika *vert* (pol. *zielony*) w wyrażeniu *vert de colère* (pol. *zielony ze złości*) jest dyskusyjna ze względu na aktualizowane znaczenie: figuratywne, metaforyczne, a nie dosłowne.

Wyrażenie (*être | demeurer | devenir | rester*) *vert de colère* można, naszym zdaniem, potraktować jako złożony wykładnik predykcji z rzeczownikiem jako jądrem predykcji i przymiotnikiem *podporowym*. Zarówno język polski, jak i język francuski, obfitują w tego rodzaju wyrażenia ze względu na ich obrazotwórczy charakter. Na przykład: *oniemiały z zachwyty* (fr. (*béat | pantelant | pantois*) *d’admiration*), *blady z przerażenia* (fr. *blême d’inquiétude*), *oszałały z radości* (fr. *fou de joie*), *pijany ze szczęścia* (fr. *ivre | éperdu*) *de bonheur*), *chory ze strachu* (fr. *malade de peur*), *czerwony ze wstydu* (fr. *rouge de honte*).

Inna jest interpretacja funkcji pełnionej przez tego typu przymiotniki, jeśli rzeczownik ma naturę konkretną. Porównajmy:

Jean est rouge de honte[Npred] vs. *Jean est rouge*[Adj] *de peinture*[N1]
Jan jest czerwony ze wstydu[Npred] vs. *Jan jest czerwony*[Adj] *od farby* [N1])

(por. Picabia, 1978: 94-95). Taka interpretacja jest również adekwatna w stosunku do niektórych czasowników, choć tu, na drodze porównania zdań źródłowych z odpowiednikami w drugim języku, można odkryć, iż w którymś z języków dany czasownik może wykazywać łączliwość z rzeczownikami nazywającymi stany emocjonalne. Porównajmy:

Jean grelotte[Vpred] *de froid* vs *Jean frémit de colère*[Npred]
Jan trzęsie się[Vpred] *z zimna* vs. *Jan trzęsie się ze złości*[Npred]

Ostatnim typem konstrukcji kauzatywnych z użyciem przymiotnika jest konstrukcja dwuargumentowa z czasownikiem kauzatywnym *rendre* w języku francuskim (pol. (u)czynić coś (jakim)). W przypadku, gdy przymiotnik jest nazwą barwy, najczęściej w obu językach istnieją wariantywne syntetyczne wykładniki predykcji. Na przykład: *rendre rouge* vs. *rougir* (pol. (za)czerwienić), *rendre vert* vs. *verdir* (pol. (za)zielenić), *rendre jaune* vs. *jaunir* (pol. (po)żółcić), *rendre noir* vs. *noircir* (pol. (po)czernić), *rendre blanc* vs. *blanchir* (pol. (za)bielić). Wymienione czasowniki odpowiadają również konstrukcjom złożonym z przymiotnika i czasownika podporowego *devenir* (pol. sta(wa)ć się). Wówczas, to liczba i natura konotowanych argumentów pozwala poprawnie odczytać znaczenie predykatu. Porównajmy: *Le printemps a verdi les arbres* (pol. ‘Wiosna pokryła drzewa zielenią’) vs. *Les arbres ont verdi* (pol. ‘Drzewa zazieleniły się’).

3.3.4. Funkcja przymiotnika w grupie imiennej

Będąc członem grupy imiennej (np. *l’encre rouge*, *czerwony atrament*), przymiotnik jest składnikiem akcesorycznym

wykładnika argumentu implikowanego przez predykat. Według Port-Royal, przymiotnik wyraża „*przypadłości wskazując podmiot, do którego przypadłości się odnoszą*”. Innymi słowy nazywa *cechy* (fr. *qualités, propriétés* lub *accidents*) obiektu, które pozwalają odróżnić go od innych obiektów. Dlatego o przymiotniku mówiono niekiedy *nom adjectif*, czyli „rzeczownik przymiotny”, zaś jego funkcję określano jako *referencyjną* (fr. *fonction référentielle* vs. *fonction descriptive* [w:] Arnauld i Lancelot, 1991 (1660): 17; Arnauld i Nicole, 1992 (1662): 96; por. Bécherel, 1994: 625-626).

Z taką funkcją przymiotnika mamy niewątpliwie do czynienia, gdy przymiotnik służy identyfikacji przedmiotu (fr. *fonction restrictive*). Niektóre przymiotniki mogą ulec substancywizacji. Zmienia się przy tym wartość ontologiczna ich desygnatów: „*La substantivation de l'adjectif qualifiant s'interprète comme la création d'un concept typant à partir d'une propriété.*” (Riegel, 1985: 192). Na przykład: *ogórkowa* (zupa), *pośpieszny* (pociąg), *krakowska* (kiełbasa), *czysta* (wódka), a także *les blondes* (pol. ‘blondynki’ albo ‘papierosy’), *un frisé* (pol. ‘mężczyzna z lokowanymi włosami’) (por. Jodłowski, 1964: 21-24).

Przymiotnik, który uległ substancywizacji, może samodzielnie pełnić funkcję argumentu w zdaniu. Na przykład: *Wiódł ślepy kulawego, Syty głodnemu nie wierzy, Lepiej z mądrym zgubić się, niż z głupim znaleźć, Głodnemu chleb na myśli.*

W większości przypadków jednak, przymiotnik nie posiada autonomii syntaktycznej – występuje najczęściej w połączeniu z rzeczownikiem tworząc grupę imienną (np. *l'encre rouge, duży dom*) albo w funkcji orzecznikowej z czasownikiem *być* i jego „wariantami” (np. *być młodym, être jeune, devenir jaune*). Istnieją semantyczne przesłanki, by interpretować przymiotnik, także w grupie imiennej, jako wykładnik predykatu. Poniżej scharakteryzujemy argumenty przemawiające za taką interpretacją.

***Dieu invisible a créé le monde visible* – stanowisko Port-Royal**

Według opinii Port-Royal, zdanie *Dieu invisible a créé le monde visible* (pol. ‘Niewidzialny Bóg stworzył widzialny świat’) zawiera w sobie trzy sądy, a zatem trzy struktury predykatywno-argumentowe, z czego dwie uległy zredukowaniu: *Dieu est invisible* – *Dieu a créé le monde* – *Le monde est visible* (Arnauld i Lancelot, 1991 (1660): 40; por. Arnauld i Nicole, 1992: 111). Podobnie można interpretować zdania takie, jak: *Mała dziewczynka sprzedaje róże na Rynku*, w których grupa imienna *N Adj* jest przejawem zredukowanej struktury predykatywno-argumentowej.

„Orzecznikocentryczne” stanowisko generatywistów

Dla przedstawicieli gramatyki generatywno-transformacyjnej, wyrażenia strukturalnie odmienne – grupy imienne (np. *kolorowy ptak*), konstrukcje orzecznikowe (np. *ptak jest kolorowy*) oraz zdania względne (np. *ptak, który jest kolorowy*) – mają wspólną strukturę głęboką. Szumska (2006) określa stanowisko generatywistów jako „orzeczniko-centryczne”. Predykcja w grupie imiennej nie podlega jednak asercji i dopiero użycie czasownika pozwala aktualizować przymiotnikowy wykładnik predykcji: „*Predication [...] is not the same as assertion. In John’s accepting is uncertain, the accept is predicate on John, but not asserted*” (Harris, 2007 (1988)).

Stylistyczna rola adyktywizacji

Podobnie jak w przypadku nominalizacji *właściwych* (rzeczownikowych), redukcja struktury propozycjonalnej do postaci przymiotnika jest zabiegiem stylistycznym. Pozwala ona kondensować treści, jak w przykładzie: *Son éducation faible et son médiocre bon sens nuiront certainement à sa réussite* (pol. ‘Skromna edukacja i mierny zdrowy rozsądek na

pewno mu zaszkodzą w życiu') (przykł. za: Schapira, 1998: 506). Szumska pisze (2006: 81):

„Lokalizacja przymiotnika w pozycji przyrzeczownikowej w sytuacji niemożności lub braku konieczności aktualizacji czasowej treści propozycjonalnej jest niewątpliwie w porównaniu z wypełnieniem pozycji przyłącznikowej ekonomizującym wariantem realizującym strukturę predykatywno-argumentową.”

Wybór struktury może wpłynąć na własności komunikatu. Analizę tych zjawisk przedstawia Szumska (2006), rozróżniając *negabilne* (podlegające negacji) i *nienegabilne* (nie podlegające negacji) warianty połączeń rzeczownika z przymiotnikiem (np. *róże, które były przezroczyście* vs. *przezroczyście róże*).

Interpretacja konstrukcji z imiesłowami

W przypadku imiesłów przymiotnikowych bardziej uzasadnione może wydawać się mówienie o równorzędności semantycznej obu struktur ze względu na towarzyszącą synonimię syntaktyczną wyrażen z czasownikami, które w wyniku „odmiany” przybierają postać grupy imiennej nie zatracając przy tym swojego predykatywnego charakteru (por. Jędrzejko, 1993: 28). Porównajmy strukturę zdań zawierających grupy imienne, w których członem określającym jest imiesłów przymiotnikowy z pokrewnymi konstrukcjami względnymi: *Ludzie podróżujący po świecie są interesujący* vs. *Ludzie, którzy podróżują po świecie są interesujący* (analogicznie: *Les gens voyageant à travers le monde sont intéressants* vs. *Les gens qui voyagent à travers le monde sont intéressants*). Niezależnie od formy fleksyjnej (*voyagent* – trzecia osoba liczby mnogiej; *voyageant* – imiesłów przymiotnikowy), wszystkie argumenty predykatu mają swoje wykładniki w strukturze formalno-powierzchniowej zdania.

Nie sposób nie zauważyć podobieństwa między procesem „adiektywizującej odmiany” czasownika a konstrukcjami z

przydawką przymiotną, np. *ludzie cierpią różne udręki* vs. *ludzie, którzy cierpią różne udręki* vs. *ludzie cierpiący różne udręki* vs. *cierpiący ludzie*, gdzie w ostatnim przypadku można zaobserwować absorpcję argumentu (por. *lexicalisation des participes* [w:] Wróblewska-Wiater, 1983: 24, a także: Jędrzejko, 1993). Pomimo utracenia funkcji predykatywnej na rzecz deskryptywnej, przymiotnik pozostaje wykładnikiem predykatu w strukturze semantycznej. Nie ma natomiast informacji o przebiegach czasowych. Nie ma jasności, czy desygnatem grupy imiennej są *ludzie, którzy cierpią*, *cierpieli*, czy *tacy, którzy będą cierpieć* (por. Riegel, 1985: 20).

3.3.5. Użycia predykatywne przymiotników relacyjnych

Przymiotniki *relacyjne* (fr. *adjectifs relationnels* lub *adjectifs de relation*) pochodzą od rzeczowników i wyrażają relację zachodzącą między przedmiotem wskazanym w rdzeniu przymiotnika relacyjnego a przedmiotem wyrażonym rzeczownikiem określanym w grupie imiennej. Przymiotniki relacyjne wyrażają cechy „zewnątrzne”, niekiedy „okazjonalne”, wynikające ze stosunku jednego obiektu do drugiego, np. *stołówka uniwersytecka* (fr. *cantine universitaire*), *podróż prezydencka* (fr. *voyage présidentiel*), *decyzja rządowa* (fr. *décision gouvernementale*), *rozmowa telefoniczna* (fr. *entretien téléphonique*) (por. opozycja *propriétés intrinsèques* i *propriétés extrinsèques* [w:] Sechehaye, 1950).

Znajomość kontekstu może być istotna dla poprawnego odczytania relacji wiążącej przymiotnik z określanym rzeczownikiem, która – jak pisał Heinz (1988: 210) – jest „*blada*”, „*nieuchwytna*”, „*giętka*”, „*luźna*”. Także Riegel zwraca uwagę na istotną rolę kontekstu:

„*La nature de la relation que l'adjectif relationnel instaure avec son nom tête dépend de multiples facteurs: sémantisme du nom tête et du radical nominal de l'adjectif, mais aussi informations contextuelles et connaissances pragmatiques.*” (Riegel, 1985: 113).

Na przykład, *choroba zawodowa* to choroba wywołana przez warunki pracy w danym zawodzie; *choc électrique* (pol. *wstrząs elektryczny*) to wstrząs wywołany porażeniem prądem, ale *centrale électrique* (pol. *elektrownia*) to zakład rozsyłający prąd, zaś *train électrique* (pol. *pociąg elektryczny*) to pociąg zasilany energią elektryczną (przykład za: Riegel, 1985: 115).

Prymarną funkcją przymiotników relacyjnych jest funkcja członu zależnego w grupie imiennej (por. *adjectifs strictement épithétiques* [w:] Picabia, 1978:13). Tym samym przymiotnik relacyjny pełni głównie funkcję restryktywną (referencyjną), tj. uczestniczy w identyfikacji desygnatu wyrażonego grupą imienną (por. *fonction classificatoire* [w:] Riegel, 1985: 115). W obu językach funkcja restryktywna przejawia się żywo w terminologii naukowej. Na przykład: *kwask chlorowodorowy* (fr. *acide chlorhydrique*), *skała granitowa* (fr. *roche granitique*), *skała magmowa* (fr. *roche magmatique*), *stan kataleptyczny* (fr. *sommeil cataleptique*), *kultura mezolityczna* (fr. *culture mésolithique*), *wyrażenie przysłówkowe* (fr. *locution adverbiale*), *językoznawstwo kognitywne* (fr. *linguistique cognitive*) (por. Picabia, 1978: 136-138). Rzadko, przymiotnik relacyjny może *charakteryzować* rzeczownik, a więc pełnić rolę deskryptywną (opisową), jak w przykładzie: *Qu'est-ce que c'est que cette politique giscardienne !?* (pol. 'Co ma znaczyć ta polityka à la Giscard d'Estaing!?!') (przykł. za: Riegel, 1985). Użyty w przykładzie przymiotnik *giscardienne* nie odsyła do polityki, która była prowadzona przez prezydenta Giscarda d'Estaing, ale charakteryzuje politykę uprawianą przez kogo innego na zasadzie porównania.

Zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim, przymiotniki relacyjne nie mogą wystąpić w funkcji orzecznikowej (por. Picabia, 1978: 12; Riegel, 1985: 113; Nowakowska, 1998: 397). Porównajmy:

choroba zawodowa vs. **ta choroba jest zawodowa*,
une maladie professionnelle vs. **cette maladie est professionnelle*.

Grupy imienne z przymiotnikami relacyjnymi można uznać za redukcje struktur predykatywno-argumentowych. Zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim, przymiotnik wyrażałby część tematyczną zdania, jak w przypadku:

stołówka uniwersytecka vs. [*Ta stołówka*]TEMAT [*należy do uniwersytetu*]REMAT

Niektóre francuskie przymiotniki relacyjne mogą rzadko (por. fr. „*capricieusement*” [w:] Riegel, 1985: 117-118), wystąpić w funkcji predykatywnej. Na przykład, badacz wypowiadający zdanie: *L'analyse que j'ai faite n'est pas musicologique mais philologique* chce powiedzieć, że „*sporządzona przez niego analiza [np. dramatu muzycznego] nie jest [analizą] muzykologiczn[ą], ale [analizą] filologiczn[ą]*”. W przytoczonym przykładzie, człon rzeczownikowy uległ elizji. Użycia predykatywne są szczególnie preferowane w zdaniach kontrastowych. Porównajmy: *To chiński kapelusz? – Ten kapelusz jest chiński, ale tamten pochodzi z Wietnamu*, a także: *Ce ski aurait pu être de compétition et professionnel, finalement il n'est que nautique et d'agrément* (przykł. za: Picabia, 1978: 13).

3.4. Przysłówek jako wykładnik predykcji

3.4.1. *Formalne własności przysłówek w języku polskim i w języku francuskim*

Przysłówki (fr. *adverbe*), zarówno w języku francuskim, jak i w języku polskim, stanowią prawdopodobnie najbardziej niejedolitą grupę wyrażań, tak pod względem budowy, łączliwości z innymi elementami zdania, jak i pod względem semantycznym.

Ze względu na własności morfologiczne przysłówek, można wyróżnić:

- przysłowki proste (niederywowane lub których proces derywacyjny zatarł się na przestrzeni wieków), jak na przykład: *bardzo, jutro, nigdy, dotychczas, teraz*; por. fr. *très, cru* (w: *manger cru*), *demain, jadis, naguère, dorénavant, aussitôt, nuitamment*⁴⁶;
- przysłowki będące derywatami odprzymiotnikowymi, na przykład: *mocno* (< *mocny*), *ładnie* (< *ładny*), *źle* (< *zły*)⁴⁷; por. fr. *joliment* (< *joli*), *impatiemment* (< *impatient*), *énorme* (< *énormément*);
- w języku francuskim: rzadkie derywaty odprzysłówkowe oraz takie, których proces derywacyjny nie jest jasny, na przykład: *quasiment* (< *quasi* – przysł.), *comment* (< *comme* – przysł.);
- przysłowki mające kształt wyrażen przyimkowych, mniej lub bardziej zleksykalizowanych: *z pełnymi ustami, spod oka, na cito, na pamięć, na ukos, po (swojemu | mojemu | naszemu |...), po męsku, do szaleństwa, z kartki, z pamięci, na bosaka*; por. fr. *à bras raccourcis, à l'aube, par coeur, de (son | mon | ton | ...) mieux, de travers, en pleine nuit*. W języku francuskim mogą to być ponadto zleksykalizowane grupy nominalne, np. *le cas échéant*;
- przysłowki o postaci zleksykalizowanych rzeczowników w narzędniku w języku polskim, które wraz z określającymi czasownikami tworzą zazwyczaj wyrażenia zleksykalizowane, np. (*leżeć*) *plackiem, (śmiać się) półgębkiem, (wymknąć się) cichaczem, (biec) truchtem, (iść) piechotą, (wypić) duszkiem, (mówić) pełnym głosem*;
- wyrażenia porównawcze o postaci *jak N*, rzadziej *niczym N*, w języku polskim, np. (*kląć*) *jak szewc, (postąpić) jak Bóg przykazał, (gapić się) jak wół na malowane wrota, (zmienić się) jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki*. W języku francuskim odpowiadają im wyrażenia wprowadzane przyimkiem *comme*, np. *se tortiller comme un ver* (pol. dosł. ‘skręcać się jak glista’ – *wić się*), *parler français comme une vache*

⁴⁶ Forma *nuitamment*, wbrew temu co mogłoby się wydawać, nie jest derywatem odrzeczownikowym (*nuitamment* > *nuit* – *amment*), ale pochodzi od łacińskiego przysłowka *noctanter*, który w starofrancuskim przeszedł w formę *nuitantre*, a dalej w *nuitamment* (M. Gross, 1986).

⁴⁷ O niejasnym statusie przysłówek odprzymiotnikowych: § 4. 1. 2. niniejszego rozdziału.

espagnole (pol. dosł. ‘mówić po francusku jak hiszpańska krowa’ – *mówić niewyraźnie*), *boire comme un trou* (pol. dosł. ‘pić jak dziura’ – *pić dużo i często*), *avancer comme une tortue* (pol. dosł. ‘posuwać się jak żółw’ – *iść bardzo wolno*). Przysłówki tego typu mogą łączyć się z elementami innymi niż czasowniki. Na przykład: *être nu comme un ver* (pol. dosł. ‘być nagim jak glista’ – *być zupełnie nagim*), *être con comme une valise* (pol. dosł. ‘być głupim jak walizka’ – *być bardzo głupim*), *être gros comme une tête d’épingle* (pol. dosł. ‘być dużym jak główka od szpilki’ – *być małym*) (zob. M. Gross, 1986);

- wyrażenia wykrzyknikowe (np. *Quel désastre!*), które podobnie jak niektóre efektory u Jodłowskiego (1974: 112-114), mogą dynamizować treści wyrażone w zdaniu (np. *A lotrze!*);
- a także, w obu językach, zapożyczenia z łaciny, języka włoskiego, ewentualnie innych języków, również z języka francuskiego, gdy mowa o języku polskim. Mimo istniejących w większości przypadków odpowiedników rodzimych, wyrażenia te są wciąż żywe, zwłaszcza w dyskursie naukowym, gdzie niejednokrotnie stanowią one część powszechnie przyjętej terminologii. Na przykład: *a fortiori*, *a priori*, *a posteriori*⁴⁸, *in extenso*, *ex aequo* (por. fr. *à mérite égal*), *gratis* (por. fr. *gratuitement*; por. pol. *za darmo*), *vice versa* (por. pol. *nawzajem*), *incognito*, *in blanco*, *a capella*, *forte*, *piano*, *pianissimo*, *crescendo*, *allegro*, *allegro con fuoco*, *vis-à-vis* (por. pol. *na przeciwko*), *par excellence*, *en face* (por. pol. *na przeciwko*).

Cechą scalającą różnorodne formalnie i semantycznie przysłówki jest ich *nieodmienność*, jeśli pominąć fakt, że niektóre przysłówkowe formacje odprzymiotnikowe, podobnie jak przymiotniki ulegają stopniowaniu, regularnemu albo supletywnemu. Na przykład: *ładnie* – *ładniej* – *najładniej* (por. fr. *joliment* – *plus joliment* – *le plus joliment*), ale: *dobrze* – *lepiej* – *najlepiej* (por. fr. *bien* – *mieux* – *le mieux*). A także: *poprawnie* / *poprawniej* / *najpoprawniej* (por. fr. *correctement*

⁴⁸ Wraz z przytoczonymi *a priori*, *a posteriori* i *a fortiori*, współlistnieją częściowo zasymilowane warianty, kolejno: *à priori*, *à posteriori*, *à fortiori*.

/ *plus correctement* / *le plus correctement*), jak w przykładzie: *Zawsze starałem się mówić jak najpoprawniej* (por. fr. *J'ai toujours essayé de parler le plus correctement possible*).

U Jespersena (1967: 113) nieodmienność jest wspólną cechą przysłówków, przyimków i spójników, a nawet wykrzykników, współtworzących klasę tzw. *Particles* (pol. *partykuły*). Klasa ta skupia leksemy, które nie są ani czasownikami, ani rzeczownikami, ani przymiotnikami, ani zaimkami, i które cechuje nieodmienność (Jespersen, 1967: 113; por. Grzegorzczkowska, 1975: 9). Partykuły, *particulae*, w tradycji łacińskiej uznawano niekiedy za odrębną klasę wyrazów obok klasy *partes orationis* (pol. części mowy)⁴⁹.

Znaczna część przysłówków to derywaty odprzymiotnikowe, tworzone regularnie. Zdaniem niektórych językoznawców (Saloni, 1974) formacje te można traktować jako część paradygmatu przymiotnikowego, jako tzw. zneutralizowane fleksyjnie przymiotniki. Pozostałe przysłówki stanowią w klasyfikacji Saloniego (1974) podgrupę leksemów scharakteryzowanych jako nieodmienne, niesamodzielne składniowo i nie występujące w funkcji łączników, które tworzą wraz z tradycyjnymi partykułami (np. *oby*, *niech*, *tak*) dość heterogeniczną grupę tzw. *partykułoprzysłówków*. Zaron (2005) oddziela natomiast *przysłówki* od *partykuł*, przy czym pośród *partykuł* umieszcza modalizatory typu *przypuszczalnie*, *chyba*, *podobno*.

We francuskiej tradycji lingwistycznej, prototypowymi przysłówkami (fr. „*adverbes par excellence*” [w:] Gary-Prieur, 1982: 14) są tzw. przysłówki sposobu (fr. *adverbes de manière*), zakończone na *-ment* (formy regularnie derywowane od przymiotników). Nie są to jednak jedyne przysłówki, które wyrażają „sposób” wykonywania czynności. Zdaniem Gary-Prieur (1982: 19) dużo bardziej skutecznym kryterium

⁴⁹ Zob. Ksawery F. Malinowski, *Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego z dzisiejszego stanowiska lingwistyki porównawczej napisana*, Poznań 1869 (zob. Jodłowski, 1971: 97).

wyróżniania klasy przysłówków sposobu (przynajmniej tych francuskich) jest możliwość sparafrazowania treści wyrażonej przysłówkiem za pomocą struktury *de manière Adj.* Na przykład: *Max a gentiment répondu à la question de sa mère* (pol. ‘Max uprzejmie odpowiedział na pytanie matki’) vs. *Max a répondu de manière gentille à la question de sa mère* (pol. ‘Max odpowiedział na pytanie matki w uprzejmy sposób’). Jednak nie wszystkie przysłówki sposobu zdają ten test. Na przykład, przysówek *vite* (pol. ‘szybko’) nie posiada odpowiednika przymiotnikowego, którego można by użyć w parafrazie *de manière Adj.* Ponadto, czasami nie można sparafrazować przysłówka, nawet jeśli istnieje odpowiedni przymiotnik: *Max a finalement répondu à la question de sa mère* (pol. ‘Max w końcu odpowiedział na pytanie matki’) vs. **Max a répondu à la question de sa mère de manière finale* (pol. ‘Max odpowiedział matce w sposób końcowy’) (por. Gary-Prieur, 1982: 19 i 21).

W wielu przypadkach czasownik tworzy wraz z przysłówkiem złożony wykładnik predykcji, jak w przypadku wyrażen: *parler sans ambages* (por. pol. *mówić bez ogródek*), *rire sous cape* (por. pol. *śmiać się w kulak*). A także: *mówić prosto z mostu*, *mówić prosto w oczy*, *padać plackiem*, *leżeć plackiem*. W takich wyrażeniach oba elementy, *V_{sup}* i *Adv.*, współuczestniczą w aktualizacji predykatu.

Fakt, iż przysłówki mogą wystąpić w funkcji samodzielnych predykatów (np. *Było pochmurno*) spowodował, iż wyodrębnia się w językoznawstwie klasę tzw. *predykatywów* (EJO, 2003). Składnia i semantyka wybranych przysłówków języka polskiego była przedmiotem opracowań Grzegorzycowej (1975), Grochowskiego (1984, (red.) 2005), Czerepowickiej (2006).

3.4.2. Zakres terminu przysłówek w ujęciu *lexique-grammaire*

Przysłówki języka francuskiego jako wykładniki predykcji zostały opisane w postaci tablic składniowych w Laboratorium LADL w latach 80-tych (zob. M. Gross, 1986 i 1990). Zakres terminu *przysłówek* jest tu poszerzony o wyrażenia pełniące zdaniową funkcję okolicznika (*dopelnienia okolicznikowego*; fr. *complément circonstanciel*; por. M. Gross, 1986: 11). Dlatego analizie poddane zostały zarówno przysłówki właściwe, wyrażenia przyimkowe luźne i stałe, zdania podrzędne okolicznikowe, także operatory modalne – stąd określenie *adverbe généralisé* (pol. ‘przysłówek uogólniony’)⁵⁰.

Jak zauważył M. Gross (1986a: 12), w poniższym przykładzie, różne wyrażenia mogą być wskaźnikami temporalnymi:

- Max est arrivé [nuitamment (przysłówek)*
 vs. *de nuit* (wyrażenie przysłówkowe)
 vs. *dans la nuit* (wyrażenie przyimkowe łączliwe)
 vs. *en pleine nuit* (wyrażenie przyimkowe zleksykalizowane)
 vs. *par une nuit sans lune* (wyrażenie przyimkowe luźne)
 vs. *la nuit (que | où) Luc est parti* (zdanie podrzędne okolicznikowe)]

(odpowiednio w języku polskim: *Max przyjechał (nocą | w nocy | w środku nocy | nocą bezksiężycową | tej samej nocy, której wyjechał Luc)*). M. Gross uznaje powyższe wyrażenia za wariantywne formy jednego przysłówka, predykatu logicznego, który w notacji polskiej składni semantycznej oznaczony byłby [NUIT]⁵¹.

⁵⁰ Wzorując się na analizie M. Grossa, analizy przysłówkowych wykładników predykcji w języku włoskim dokonał De Gioia (2001).

⁵¹ Podobną konstatację przeprowadza De Gioia na materiale języka włoskiego: „*Questi avverbiali* – [arrivere] (nottetempo | di notte | nella nottanta | in piena notte | a notte inoltrata | nel buio della notte | in una notte senza luna | la

Rozszerzenie zakresu pojęcia *przysłówka* wiąże się za zaklasyfikowaniem do klasy przysłówków wyrażen takich jak *en train* (por. pol. *pociągiem*), *dans la cour* (por. pol. w *podwórzu*), *à l'école* (por. pol. w *szkole*), *durant la pause* (por. pol. w *czasie przerwy*), *le Lundi de Pâques* (por. pol. w *Poniedziałek Wielkanocny*), które zarówno w języku polskim jak i w języku francuskim, reprezentują niski bądź żaden stopień leksykalizacji i nie są w związku z tym uznawane przez polskie gramatyki za przysłówki, lecz za wyrażenia przyimkowe pełniące w zdaniu funkcję okolicznika (por. Nagórko, 1998: 292; Grochowski (red.), 2005). Można by zaryzykować stwierdzenie, że każdy rzeczownik może pojawić się w funkcji przysłówka. Dlatego M. Gross wyodrębnił w obrębie adwerbiów dwie duże podklasy: *przysłówki luźne* (fr. *adverbes libres*) i *przysłówki stałe* (fr. *phrases figées*).

Dodajmy, że pomimo silnie utrwalonego podziału na *części mowy* i *części zdania* w polskiej tradycji gramatycznej, propozycje przysłówkowego traktowania wszelkich wyrażen okolicznikowych, obecne są również wśród polskich językoznawców (zob. Zaron, 2005: 54). Ponadto, okoliczniki „proste” (np. wyrażenia przyimkowe) i zdania podrzędne okolicznikowe nie różnią się pod względem funkcji, ale budowy. Podobnie uważa Bednarczuk (2000c: 93), gdy pisze, że zdanie podrzędne tym tylko różni się od innych dopełnień czasownika, że ma formę zdania⁵².

Terminu *przysłówek* używamy także na oznaczenie wyrażen określających rzeczowniki (np. *dużo jabłek* vs. *beaucoup de pommes*). Tego rodzaju wyrażenia zaliczane są niekiedy do klasy *liczebników nieokreślonych* (Nagórko, 1998: 296). W języku francuskim są to tzw. *adverbes de quantité* (pol.

notte in cui saremo partiti) – *sono in realtà tutte realizzazioni di uno stesso avverbio.*” (De Gioia, 2001: 28).

⁵² Zob. „La subordonnée est un membre qui détermine ou complète la principale et qui se distingue des autres membres de celle-ci par sa forme propositionnelle” (Bednarczuk, 2000: 93, zob. także: s. 96; por. Nölke, 1997: 152).

‘przysłowki ilościowe’), które ze względu na pozycję przyrzeczownikową można również traktować jako swoiste determinanty albo kwantyfikatory.

3.4.3. *Wybrane typy predykcji realizowane przy udziale przysłówka*

Funkcja predykatywna przysłówka jest zagadnieniem trudnym do opisu ze względu na złożoność i różnorodność znaczeń i funkcji składniowych tej formy językowej. Poniżej scharakteryzujemy pokrótce najbardziej typowe rodzaje predykcji realizowane przy użyciu przysłówka.

Przysłówek wykładnikiem sposobu wykonywania czynności

Zgodnie z tradycyjnym ujęciem przysłówek „obsługuje” czasownik i jest w związku z tym charakteryzowany jako jego określenie (stąd: *przysłówek*, fr. *adverbe*; por. gr. *epirrhema*). Przysłówek traktowany jest najczęściej jako element fakultatywny, którego rola polega na *modyfikacji* znaczenia wyrażonego czasownikiem (fr. *modifieur adverbial*), wskazując najczęściej na sposób wykonywania czynności (por. fr. *adverbes de manière*). Jako określenie czasownika, przysłówek charakteryzowany jest jako część mowy nieposiadająca własności zdaniotwórczych (zob. Zaron, 2005: 47; Grzegorzczkowska, 1975). Pogląd ten wynika w dużej mierze z faktu, że w przeciwieństwie do czasownika, przysłówek nie może funkcjonować samodzielnie (Bogusławski, 2005: 24). Z punktu widzenia semantycznego, może on jednak pełnić rolę kluczową dla aktualizacji predykatu, jak w wyrażeniu *działać uspokajająco* (np. *To lekarstwo działa uspokajająco*). Orzekany proces znajduje swój wyraz w postaci wyrażenia analitycznego *działać uspokajająco*, któremu odpowiada syntetyczny wykładnik predykcji: *uspokajając* (por. analiza wyrażenia *zachowywać się źle i czuć się niedobrze* [w:] Saloni, 1976: 121).

W gramatyce kategoryjnej, przysłówki to *funktor zdaniotwórczy od jednego argumentu funktorowego* (Ajdukiewicz, 2006 (1935): 222-225). Innymi słowy przysłówki w swej najbardziej tradycyjnej funkcji określenia czasownika jest predykatem, a czasownik (wraz z towarzyszącymi mu wyrażeniami argumentowymi) jest jego argumentem (por. „czasownik [...] wypełnia miejsce walencyjne przysłówka” (Bogusławski, 2005: 24). Podobnie, Saloni (1976: 33), wyjaśniając użyteczność pojęcia konotacji semantycznej w opisie składniowym wyrazów, posługuje się przykładem przysłówka *dobrze*, o którym pisze, że konotuje on czasownik.

Z gramatycznego punktu widzenia, wzajemna łączliwość czasowników z przysłówkami niewątpliwie podlega regułom selekcyjnym obu członów, np. *powiedzieć na głos* vs. **pisać na głos* (por. fr. *dire à haute voix* vs. **écrire à haute voix*), *zaprotestować hałaśliwie* vs. **oglądać hałaśliwie* (por. fr. *protester bruyamment* vs. **regarder bruyamment*). Również Bogusławski (2005: 24) pisze o „współrzędności dwóch predykatów” i „obustronnej implikacji” członów będących w relacji koniunkcji.

Przysłówkowe wykładniki predykcji dają się poklasyfikować według *genus proximum* predykatu wskazanego w czasowniku podporowym. Na przykład: *zachowywać się karygodnie*, *zachowywać się powściągliwie*, *traktować pogardliwie* – to wykładniki zachowań; *działać uspokajająco*, *działać usypiająco*, *działać orzeźwiająco* – to wykładniki oddziaływań.

Funkcja określenia czasownika może być fakultatywna, jak w przykładach: *biegnąć szybko* (por. fr. *courir rapidement*), *jeść wolno* (por. fr. *manger lentement*), *czekać długo* (por. fr. *attendre longtemps*), *świętować hucznie* (por. fr. *fêter solennellement*). W tych przykładach, przysłówki może zostać pominięty: *Max biegnie* (*szybko* | E) vs. *Max court* (*rapidement* | E). Wykładniki przysłówkowe są w wymienionych przykładach wykładnikami predykcji adiunktywnej (fr. *prédication seconde* [w:] Muller, 1998: 361; Wilmet, 1998: 610).

Przysłówek predykatywny w roli operatora modalnego

Polskie i francuskie przysłówki modalne stanowią odrębną klasę predykatów, jednorodną pod względem semantycznym i składniowym, której elementy wyrażają treści modalne lub pełnią funkcję ewaluatorów (wyrażeń oceniających; fr. *compléments adverbiaux évaluatifs* [w:] Bat-Zeev Shyldkrot, 1998: 34). Tego typu predykaty implikują jedynie argumenty propozycjonalne tworząc wraz z ich wykładnikami wyrażenia zdaniowe syntaktycznie złożone – *polipredykatywne* (por. Grochowski, 1984). Stąd określenie *przysłówki zdaniowe* (fr. *adverbes de phrase, adverbess énonciatifs*; zob. Nölke, 1997: 151-167).

Klasa ta obejmuje takie wyrażenia, jak: *oczywiście, prawdopodobnie, jasne, naturalnie* w zdaniach: *Oczywiście, że odwiedziłem wczoraj ciocię Anię* (por. fr. *Bien sûr que j'ai rendu visite à la tante Annie*), *Prawdopodobnie przyjadę pociągiem* (por. fr. *Probablement je viendrai en train*), *Jasne, widziałem Odyseję kosmiczną Kubricka* (por. fr. *Certes, j'ai vu L'Odysée de l'espace de Kubrick*), *Naturalnie, będę jutro u Maxa* (por. fr. *Naturellement, je serai demain chez Max*).

Składnia predykatywno-argumentowa traktuje tego typu przysłówki jako operatory wyznaczające ramę modalną dla, w pewnym sensie, samodzielnej struktury predykatywno-argumentowej: „*Les adverbiaux énonciatifs portent sur le contenu asserté de l'énoncé. Or, un jugement ne peut porter sur un contenu que si celui-ci est préalablement établi et donc asserté*” (Van Raemdonck, 1998: 583). Wyrażenia te znajdują się poza zasięgiem negacji, np. *Szczerze, nie czuję się dzisiaj najlepiej* (por. Van Raemdonck, 1998: 582-583).

Przysłówek predykatywny wykładnikiem argumentu *wbudowanego*

Przysłówki o postaci rzeczownika w narzędniku, czyli przysłówkowe *uzupełnienia instrumentalne*⁵³ (Saloni, 1976: 50), są wykładnikami argumentów *inkorporowanych* (in. *wbudowanych*; fr. *argument incorporé, complément d'objet interne*), które mogą zostać pominięte w strukturze zdania. Na przykład: *szczotkować* (zawsze *szczotką*), *lizać* (zawsze *językiem*), *całować* (zawsze *ustami*), *wąchać* (zawsze *nosem*), *thuc* (zawsze *thuczkiem*), *tupać* (zawsze *nogami*), *gryźć* (zawsze *zębami*), *lizać* (zawsze *językiem*). Jedyna różnica między czasownikiem i przysłówkiem nazywającym narzędzie wykonywania czynności polega na tym, że przysłówek w odróżnieniu od czasownika nie implikuje przebiegów czasowych (por. Riegel, 1999: 45).

Wykładnik narzędzia może zostać wyrażony na powierzchni wtedy, gdy towarzyszy mu określenie pełniące funkcję restryktywną, np. *szczotkować włosy ozdobną szczotką z kości słoniowej* (por. Saloni, 1976: 46; Riegel, 1999: 45; Karolak, 2002: 103-104).

W niektórych przypadkach, dany predykat czasownikowy implikuje całą klasę narzędzi. Porównajmy: *wykreślić* (*cyrklem* | *krzywikiem* | *ołówkiem* | *rapidografem*), *pisać* (*długopisem* | *ołówkiem* | *pisakiem* | *flamastrem* | *atramentem* | *kredką*). Tego typu formy występują także w języku francuskim. Analiza porównawcza pokazuje, że w większości przypadków chodzi o izoleksykalizmy. Porównajmy: *brosser* (*avec brosse*) vs. *szczotkować* (*szczotką*), *ciller* (*avec les cils*) vs. *mrugać* (*powiekami*), *scier* (*à la scie*) vs. *piłować* (*piłą*), *goudronner* (*au*

⁵³ Autor wyróżnia ponadto: uzupełnienia lokatywne (np. *Zaznacz na osi...*), adlatywne (np. *Do podanej jednej strony równania dopisz...*), ablatywne (np. *Wypisz z tablic tabelkę...*), sposobowe (np. *Nakreśl starannie trójkąt...*), instrumentalno-sposobowe (np. *Zilustruj te przykłady wykresami*), a także źródłowe (np. *Z równania otrzymujemy...*) i określenia postaci (np. *Przedział otwarty zapisujemy w postaci...*) (Saloni, 1976: 50).

goudron) vs. *asfaltować (asfaletem)*, *huiler (avec de l'huile)* vs. *naoliwić (oliwą)*.

Niektóre wyrażenia nie posiadają syntetycznych odpowiedników w języku polskim: *curariser (à la curare)* (pol. 'zatruc kurarą'), *clouer (avec un clou)* (pol. 'przygwoździć'), *baguer (avec une bague)* (pol. dosł. 'zapierscionkować'), *sucrer (avec du sucre)* (pol. 'posłodzić cukrem'), *emmieler (avec du miel)* (pol. 'posłodzić miodem').

3.4.4. Wyrażenia *V Adv* zleksykalizowane

Przedmiotem opisu w tej części pracy są wyrażenia przysłówkowe częściowo lub w całości zleksykalizowane. Forma zleksykalizowana charakteryzuje się znikomym bądź zerowym stopniem wymienności elementów składowych (fr. *figement syntaxique*), brakiem przemienności elementów w układzie linearnym, a także ograniczeniami w zakresie łączliwości z innymi elementami. Czasami nie da się wywieść znaczenia wyrażenia, które uległo leksykalizacji, ze znaczeń jego elementów składowych (fr. *sens non compositionnel*) (por. Lewicki, 1987: 9; 2003: 278; G. Gross, 1996; Giernak-Zielińska, 2000: 13; Węgrzynek, 2007: 87-88).

W przypadku wyrażen *V Adv* mamy zazwyczaj do czynienia z przysłówkiem, który łączy się tylko z jednym czasownikiem lub występuje w znikomej liczbie wyrażen, często o określonym profilu semantycznym. Forma przysłówkowa może mieć kształt rzeczownika, na przykład w narzędniku, albo wyrażenia przyimkowego, np. *aller à reculons*, gdzie forma **reculon* nie funkcjonuje poza wskazanym zwrotem, ewentualnie z innymi czasownikami ruchu: *marcher à reculons* (por. pol. *ić rakiem*). Podobnie: *parler sans ambages* zawiera formę liczby mnogiej rzeczownika **ambage*, który nie funkcjonuje poza zwrotem (por. pol. *mówić bez ogródek*). A także: *splywać ciurkiem* zawiera formę narzędnikową rzeczownika **ciurek*, który pojawia się w dyskursie ze wskazanym czasownikiem lub jego synonimem:

plynać, ewentualnie w użyciach metaforycznych: *ogłądać ciurkiem (programy telewizyjne)*, w znaczeniu: ‘ogłądać bez przerwy, jeden za drugim’.

Pośród wyrażen zleksykalizowanych znajdują się ponadto wyrażenia *wziąć (brać) pod lupę, mieć się na bacności, chodzić na czworakach*, które zawierają elementy rzeczownikowe o pełnym paradygmacie odmiany, ale w znaczeniach aktualizowanych w przytoczonych wyrażeniach mogą wystąpić jedynie z podanymi czasownikami.

W tabeli poniżej zawarliśmy informacje o wzajemnych zależnościach między znaczeniem przysłówka a konotowanymi czasownikami, z którymi przysłówek może współwystępować w dyskursie. Analizowane wyrażenia przysłówkowe uszeregowane są w kolejności alfabetycznej, według pierwszych liter członów głównych wyrażenia, zazwyczaj pochodzenia rzeczownikowego (np. *bez ogródek*), rzadziej przymiotnikowego (np. *do sucha, po angielsku*).

Adv	Warianty czasownika
ad acta	odłożyć
po angielsku	wymykać się, wymknąć się, wychodzić, wyjść
na bacności	mieć się
za bezcen	kupić
w bezruchu	być, trwać, zastygnąć
Boleśnie	przeżywać, przeżyć, odczuć
na bieżąco	być
na bosaka	iść, pójść, chodzić, biegać
na boso	iść, pójść, chodzić, biegać
w bród	przejść, przebyć, przeprowadzić się
chórem	mówić, powiedzieć, odzywać się, odezwać się, odpowiadać, odpowiedzieć
chyłkiem	wymykać się, wymknąć się, przemykać, przemknąć, wychodzić, wyjść

cichaczem	wymykać się, wymknąć się, przemykać, przemknąć, wychodzić, wyjść
cichcem	wymykać się, wymknąć się, przemykać, przemknąć, wychodzić, wyjść
ciurkiem	splywać, kapać, lać się
cwałem	biegać, biec, (po)gnać, (po)pędzić, podążać, podążyć
na czatach	stać, stanąć
na czworakach	iść, chodzić
na czworo	złożyć, (po)składać
duszkiem	(wy)pić
galopem	biegać, biec, (po)pędzić, (po)gnać, podążać, podążyć
pełnym głosem	mówić
na głosy	śpiewać, zaśpiewać, odśpiewać
z głowy	mówić, recytować, cytować, wygłaszać, wygłosić
jednym haustem	(wy)pić
z kartki	mówić, recytować, wygłaszać, wygłosić
pod kluczem	trzymać
klusem	biegać, biec, podążać, podążyć
na kotwicy	stać
po kryjomu	wymykać się wymknąć się, przemykać, przemknąć, wychodzić, wyjść
kryminałem	pachnieć, śmierdzieć
w kułak	śmiać się
pod lupę	brać, wziąć
spode łba	patrzeć, spoglądać, spojrzeć, zerkać, zerknąć
do łez	śmiać się
murem	stać, stanąć
do naga	rozbrajać się, rozebrać się
przez nos	mówić

pod nosem	mówić, bąkać, bąknąć, mruczeć, mruknąć, (wy)mamrotać
bez ogródek	mówić
spod oka	patrzeć, spoglądać, spojrzeć
krzywym okiem	patrzeć, spoglądać, spojrzeć, zerkać, zerknąć
okrakiem	(u)siąść, siadać
po omacku	szukać, iść
bez osłonek	mówić
na (r)oścież	otworzyć, być otwartym
na oślep	iść
otworem	stać, stanąć
bez pamięci	zakochać się
w pamięci	(po)liczyć, dodawać, dodać, odejmować, odjąć, (po)mnożyć, (po)dzielić
z pamięci	mówić, (wy)recytować, (za)cytować, wygłaszać, wygłosić
piechotą	iść, pójść
pieszo	iść, pójść
plackiem	leżeć
w popłochu	uciekać, uciec
półgębkiem	mówić, powiedzieć, odpowiadać, odpowiedzieć, bąkać, bąknąć
półgębkiem	jeść
półgębkiem	śmiać, uśmiechać się
półgłosem	mówić
półuchem	słuchać
przejazdem	być, wpaść
przelotem	być, wpaść
w przybliżeniu	podawać, podać, wyznaczać, wyznaczyć
przez przypadek	być
przypadkiem	być
punktualnie	być, przybyć, przyjść, przyjechać, zjawić się

do rozpuku	śmiać się
od rzeczy	mówić, gadać
po sąsiedzku	mieszkać
do sucha	wytrzeć
na sucho	połykać, połknąć, przetykać, przełknąć
do szaleń- stwa	zakochać się
szeptem	mówić
szyfrem	(na)pisać, mówić, powiedzieć, przekazywać, przekazać
truchtem	biegać, biec, podążać, podążyć
jednym uchem	słuchać, przysłuchiwać się
ukradkiem	wymykać się, wymknąć się, przemykać, przemknąć, wychodzić, wyjść
wpław	przepłynąć, przebyć
na zabój	zakochać się
przez zęby	mówić, powiedzieć

3.4.5. Wyrażenia *V Adv* luźne

W wyrażeniach *V Adv* luźnych, czasownik może wyrażać *genus proximum* predykatu. W przypadku wyrażen luźnych jednym z możliwych kryteriów klasyfikacyjnych jest łączliwość z określonym typem semantycznym czasowników.

TYP (1): Wykładniki zachowań i postaw

Zachowania, także te względem kogoś, aktualizowane są w języku francuskim przy udziale czasowników *se comporter*, *se tenir*, *se conduire*, *agir*. Najczęstsze czasowniki podporowe w języku polskim to: *zachowywać się* (*zachować się*), *postępować* (*postąpić*), *(za)reagować*, *(po)traktować* (*kogoś*), *obchodzić / obejść się* (*z kimś*), *przyjmować / przyjąć* (*kogoś*) oraz jednoaspektowe niedokonane czasowniki: *sprawować się*

i *działać*. Wykładniki postaw mogą być również wprowadzone czasownikiem *żyć*. Odpowiednikiem francuskim będzie konstrukcja z czasownikiem *vivre*. W przypadku postaw, mamy do czynienia z predykatami jedno-argumentowymi.

Przysłówkowe wykładniki zachowań pochodzą od przymiotników, np. *bezczelnie* < *bezczelny*, *antagonistycznie* < *antagonistyczny*, *desperacko* < *desperacki*; mogą mieć postać wyrażen przyimkowych, np. *po chamku*, *po dyletancku*, *po desperacku*, *po chrześcijańsku*, *po męsku*, *po barbarzyńsku*. Niekiedy oba warianty morfologiczne aktualizują ten sam predykat, jak w przypadku: *barbarzyńsko* vs. *po barbarzyńsku*, *bohatersko* vs. *po bohatersku*, *chamsko* vs. *po chamsku*, *dżentelmeńsko* vs. *po dżentelmeńsku*. W obu przypadkach można wyrazić treść predykatu w postaci wyrażenia w *sposób Adj*, np. *w chamski sposób*.

W języku francuskim, z morfologicznego punktu widzenia, przysłówki orzekające o typach zachowań są bardziej niejednorodne. W większości przypadków możliwa jest konstrukcja *de manière Adj*, klasyczny przysłówek sposobu zakończony na *-ment*, rzadziej: konstrukcja *avec N*. Tu także możliwe są różne formalizacje dla jednego predykatu logicznego: *gentiment* vs. *de manière gentille* vs. *avec gentillesse*, *doucement* vs. *de manière douce* vs. *avec douceur*, *ambitieuusement* vs. *de manière ambitieuse* (ale: **avec ambition*), *honorablement* vs. *de manière honorable* vs. *avec honneur*, *correctement* vs. *de manière correcte* (ale **avec correction*), *pieusement* vs. *de manière pieuse*.

W wyrażeniach *avec N* nie ma rodzajnika, który może pojawić się w przypadku gdy człon konstytutywny (rzeczownik) jest dodatkowo określony przymiotnikiem, np. *avec une gentillesse surprenante* (pol. z zaskakującą uprzejmością), *avec une douceur caressante* (pol. z pieszczotliwą łagodnością).

Obok wymienionych morfologicznych postaci przysłówka, możliwe są także w języku francuskim, wyrażenia przyimkowe *en N* i konstrukcja *à la Adj*, którym odpowiadają konstrukcje *po Adj* w języku polskim. Porównajmy: *en gentleman* vs. *po*

dżentelmeńsku, en plouc vs. po wieśniacku, en femme vs. po kobiecemu, à la chrétienne vs. po chrześcijańsku.

W tej klasie wyrażen znajdują się następujące przysłówkowe wykładniki zachowań: *agresywnie, ambicjonalnie, antagonistycznie, arogancko, ascetycznie, awanturniczo, barbarzyńsko, po barbarzyńsku, bestialsko, po bestialsku, bezbożnie, bezgrzesznie, bezkonfliktowo, bohatersko, po bohatersku, po bożemu, po bratersku, buńczucznie, butnie, chamsko, po chamsku, chłodno, po chrześcijańsku, po chuligańsku, chytrze, desperacko, po desperacku, dostojnie, dostatnio, po dyktatorsku, dziecinnie, po dziecinnemu, dzielnie, dżentelmeńsko, po dżentelmeńsku, figlarnie, grubiańsko, po grubiańsku, w grzechu, z honorami, honorowo, z humorem, w kłamstwie, po jezuicku, konformistycznie, lekceważąco, po ludzku, po łajdacku, po męsku, nachalnie, niefrasobliwie, obłudnie, odważnie, po ojcowsku, ostrożnie, perwersyjnie, pierzchliwie, płochliwie, pomysłowo, popędliwie, posłusznie, powściągliwie, praworządnie, prostacko, po prostacku, protekcyjnie, przebiegle, przepisowo, przewrotnie, przezornie, po przyjacielsku, przytomnie, psotnie, represyjnie, rezolutnie, rozsądnie, rozumnie, samodzielnie, samotnie, sprytnie, swawolnie, świętobliwie, po świńsku, tchórzliwie, uczciwie.*

Obok wymienionych wyżej przysłówków, istnieje możliwość użycia rozbudowanych wyrażen o charakterze porównań. Na przykład: *Zachował się tak jak powinien zachować się uczciwy gracz* (por. fr. *Il s'est comporté comme il convient pour le joueur honnête*), *Zachowywał się tak, że kobieta siedząca obok dostawała szału* (por. fr. *Il se comportait de manière à rendre furieuse la dame assise à sa droite*), *Zachowywali się jakby byli jedynymi klientami sklepu* (por. fr. *Ils se comportaient comme s'ils étaient seuls dans le magasin*).

TYP (2): Wykładniki reakcji słownych

Klasa wyrażen odnoszących się do zachowań słownych jest klasą dość niejednorodną. Zawiera zarówno wykładniki

reakcji słownych, w których *Adv* wskazywać może na sposób wypowiedzania (np. *mówić bełkotliwie, mówić szeptem*), sposób formułowania treści (np. *mówić aforystycznie, powiedzieć po francusku*), jak i na zawartość wypowiedzianego tekstu, nierzadko odzwierciedlając stosunek nadawcy do jakiejś osoby (np. odbiorcy) lub sprawy (np. *mówić aprobująco*).

Najczęstsze czasowniki podporowe to: *wyrażać / wyrazić się, mówić, wypowiadać / wypowiedzieć się, odnosić / odnieść się, odpowiadać / odpowiedzieć* w języku polskim; *parler, dire, répondre* w języku francuskim. Istnieje również możliwość użycia rozbudowanych wyrażen podporowych, np. *być usposobionym* w połączeniu z przysłówkami: *rozmownie, towarzysko*, itp., przy użyciu których orzeka się o usposobieniu wykładnika argumentu na pozycji podmiotu.

Z morfologicznego punktu widzenia, przysłówki należące do tej klasy to przysłówki odprzymiotnikowe (w języku francuskim – przysłówki zakończone na *-ment*), przysłówki o postaci wyrażen przymikowych: z *N* (np. z *aprobata*), *po Adj* (np. *po francusku*) w języku polskim oraz *avec N* (np. *avec approbation*), *par N* (np. *par aphorismes*), *en Adj* (np. *en français*), a także rzeczowniki w narzędniku w języku polskim.

W klasie tej znalazły się następujące przysłówki predykatywne: *aforystycznie, aforyzmami, z akcentem, alegorycznie, aluzyjnie, anegdotycznie, apodyktycznie, aprobująco, z aprobatą, bełkotliwie, bombastycznie, po chińsku, chwalebnie, z emfazą, po francusku, gderliwie, z goryczą, górnołotnie, kpiarsko, krytycznie, lekceważąco, z naciskiem, z namaszczeniem, negatywnie, niegrzecznie, pochlebnie, pogardliwie, z pogardą, po polsku, potępiająco, pouczająco, półsłówkami, półzartobliwie, przemądrzale, przez sen, serio, ze smutkiem, z szacunkiem, śpiewająco, z pamięci, podniesionym tonem, twierdząco, wymijająco, z zadowoleniem, zjadliwie, złośliwie, zrzedliwie, z żalem, w żartach, żartem, żartobliwie, życzliwie*.

Tu, podobnie jak poprzednio, wykładniki reakcji słownych mogą mieć formę rozbudowanych wyrażen: *Mówił tak, jakby przemawiał na wiecu politycznym, Powiedział to w taki sposób,*

że wszyscy spojrzeli na niego z zachwytem, Wypowiadał się jakby był co najmniej profesorem.

TYP (3): Wykładniki uczuć

Najczęstszymi czasownikami podporowymi dla przyśłówkowych wykładników uczuć są: *patrzeć, spoglądać / spojrzeć, zerkać / zerknąć*, a także *(za)śmiać się, uśmiechać / uśmiechnąć się, (za)chichotać*. W przypadku uczuć wyrażonych spojrzeniem, obok tradycyjnych przysłówków odprzymiotnikowych (np. *blagalnie, ckliwie*) i przysłówków o postaci wyrażen przyimkowych (np. *z aprobatą, z błaganiem, ze smutkiem*), możliwe są w języku polskim konstrukcje bardziej złożone. Porównajmy: *patrzeć (ze zdziwieniem vs. zdziwionymi oczami vs. ze zdziwieniem w oczach vs. zdziwionym wzrokiem)* – por. fr. *regarder (avec curiosité vs. d'un oeil curieux vs. avec une curiosité dans les yeux vs. d'un regard curieux)*.

Obok wymienionych czasowników podporowych współuczestniczących w aktualizacji znaczeń wyrażonych przyśłówkiem występują także inne, z którymi łączliwość jest bardziej ograniczona, np. *zarumienić się wstydliwie*. Wybór konstrukcji jest zabiegiem stylotwórczym. Na przykład, wybór struktury z przysłówkowym wykładnikiem *wstydliwie* niweluje konieczność wyrażenia na poziomie formalno-powierzchniowym wykładnika argumentu prawostronnego, w odróżnieniu do czasownikowego wykładnika predykatu *zawstydzić się* (z powodu czegoś).

Przysłówkowe wykładniki uczuć mogą również być wprowadzone formami nieosobowymi *jest i robi się* (ta ostatnia wskazuje na aspekt progresywny stanu). Podmiotem pragmatycznym w tego typu konstrukcjach może być nadawca komunikatu, a zarazem *Experienter*, czyli doświadczający stanu użytkownik języka, jak również pozostali uczestnicy sytuacji komunikacyjnej. Wypowiadane zdania mogą przybrać formę wykrzyknień, jak w przypadku: *Jest rozkosznie!, Jest cudnie!, Jest beznadziejnie!*.

W języku francuskim podobną rolę pełni konstrukcja *c'est Adv* albo *c'est Adj*, w której gramatyczna funkcja podmiotu jest wypełniona, jednak podmiot rzeczywisty pozostaje niewyrażony. Zaimek *ce* może wskazywać równie dobrze na konkretny przedmiot, jak i na otoczenie, sytuację, kontekst wypowiedzianego zdania, wreszcie samopoczucie osoby wypowiadającej zdanie. Na przykład: *C'est (merveilleux / formidable / magnifique / terrible / horrible / dur / bien / mal / pire / comme ci comme ça...)*. Ponadto możliwe są konstrukcje z czasownikami osobowymi: *se sentir bien* (pol. 'czuć się dobrze'), *sourire avec bienveillance* (pol. 'uśmiechnąć się pobłażliwie'), *regarder avec compassion* (pol. 'spojrzeć ze współczuciem').

Obok zaprezentowanych konstrukcji bezpodmiotowych, istnieją także w języku polskim: *smutno, przykro, wygodnie...* łączące się z celownikiem: *mi, tobie, jemu, jej, nam, wam, im*. Wyrażenia tego typu omówiliśmy w podrozdziale poświęconym czasownikom *niefleksyjnym*.

Istnieje ponadto możliwość zastosowania rozbudowanych wyrażen podporowych, np. *pokręcić wątpiaco głową* w znaczeniu: 'okazać wątpliwość', *skinąć twierdząco głową* w znaczeniu: 'potwierdzić', *pokręcić przecząco głową* w znaczeniu: 'zanegować'.

Klasa wyrażen orzekających o uczuciach obejmuje następujące przysłowki predykatywne: *z aprobatą, badawczo, beznadziejnie, błagająco, błagalnie, bojaźliwie, z ciekawością, ckliwie, cudnie, czujnie, czule, z czulością, drwiąco, fałszywie, figlarnie, frasobliwie, gniewnie, groźnie, po judaszowsku, karcąco, kpiąco, lękliwie, łagodnie, nęcąco, nienawistnie, niepewnie, nieśmiało, nieufnie, z obawą, z obrzydzeniem, ochoczo, z odrazą, pobłażliwie, pociągająco, podejrzliwie, z podziwem, pogardliwie, z pogardą, ponagląjąco, porozumiewawczo, powątpiewająco, z powątpiewaniem, pożądlwie, przepraszącąco, przykro, przymilnie, psotnie, pytająco, rozkosznie, ze smutkiem, smutno, ze strachem, strachliwie, tkliwie, troskliwie, z trwogą, trwożliwie, urągłiwie, z uwagą, uważnie, z uznaniem, wabiąco, wątpiaco, wdzięcznie, z wdziękiem, ze współczuciem, wrogo, wstydlwie, ze wstydem, wyczekująco, z wyrzutem,*

wyzywająco, wzgardliwie, ze wzgardą, z zachwytem, z zacieka-
wieniem, z zadowoleniem, zalotnie, z zażenowaniem, zdradliwie, ze
zdumieniem, ze zdziwieniem, zjadliwie.

TYP (4): Wykładniki cech przestrzeni

Predykaty przysłówkowe nazywające cechy przestrzeni współwystępują z czasownikami nieosobowymi *jest* i *robi się* (ta ostatnia wskazuje na aspekt progresywny stanu). W przypadku konstrukcji omawianego typu pozycja *No* jest niewypełniona. Semantyczno-pragmatyczna analiza wypowiedzi o postaci (*jest* vs. *robi się*) *Adv* pozwala wskazać podmiot pragmatyczny: płaszczyznę, linię, itp.

Przysłówkowym wykładnikom cech przestrzeni, na ogół odpowiadają konstrukcje osobowe z przymiotnikami, w których argument podmiotu jest wykładnikiem przestrzeni, której dotyczy predykcja. Na przykład:

Linia jest (równa / krzywa / prosta) vs. Jest (równo / krzywo / prosto), Dno jest (płytkie / głębokie / nierówne) vs. Jest (płytko / głęboko / nierówno), Sala jest (pusta / zatłoczona) vs. Jest (pusto / tłoczno), Miejsce jest (bezludne / ustronne / ciche / hałaśliwe / mokre) vs. Jest (bezludnie / ustronnie / cicho / hałaśliwie / mokro), Powierzchnia jest chropowata / gładka / śliska / wyboista) vs. Jest (chropowato / gładko / ślisko / wyboiście).

Następujące polskie przysłówki są wykładnikami cech przestrzeni: *bezludnie, beznadziejnie, blisko, ciasno, ciasnawo, cicho, cichutko, cichuteńko, ciemno, ciepłutko, ciepło, daleko, po dawnemu, jak dawniej, faliście, głęboko, głośno, gorąco, górzysto, gwarno, hałaśliwie, jasno, kolorowo, krzywo, łatwo, miło, mokro, nierówno, płytko, płyciutko, ponuro, przestronnie, przyjemnie, pustawo, pusto, rozkosznie, równinnie, równo, sucho, szaro, tłoczno, upalnie, ustronnie*; a także przysłówki pochodne przymiotnikowych nazw barw, np. *czerwono, zielono, niebiesko, biało, pomarańczowo*.

Kolejną grupę tematyczną tej klasy stanowią predykaty meteorologiczne. Tu również podmiot rzeczywisty nie posiada swojego wykładnika w strukturze zdania. Na przykład: *Jest zimno, Jest ciepło, Jest słonecznie*. Ten typ semantyczny obejmuje następujące przysłowki predykatywne: *burzowo, chłodno, chłodnawo, ciemno, ciepłutko, ciepło, deszczowo, dżdżysto, gorąco, mgliście, mroźnie, pochmurno, słonecznie, sucho, śnieżnie, upalnie, wietrznie, zimno*.

TYP (5): Wykładniki wrażeń wzrokowych i słuchowych

Predykaty zgromadzone w tej klasie wyrażają ocenę czyjegoś wyglądu zewnętrznego lub czyjejś powierzchowności na podstawie danych wzrokowych. Na przykład: *wyglądać zdrowo, wyglądać elegancko*. W języku francuskim, analogiczną konstrukcją jest *être (Adv | Adj) comme ça*, na przykład: *Tu es bien comme ça* (pol. *Ładnie ci tak*), *Elle est belle comme ça* (pol. *Pięknie jej tak*), *Nous sommes élégantes comme ça* (pol. *Wyglądamy w tym elegancko*). Popularna jest również konstrukcja *avoir l'air (de N | Adj | de V)*, np. *Tu as l'air triste* (pol. *Wyglądasz na smutnego*), *Il a l'air d'un aliéné* (pol. *On wygląda na wariata*), *Il a l'air malade* (pol. *On wygląda jakby był chory*).

Ten typ semantyczny obejmuje między innymi takie przysłowki: *na aktora, apetycznie, apoplektycznie, atrakcyjnie, bajkowo, bezbronie, na chorego, chorowicie, chuchrowato, cudownie, dobrze, doskonale, elegancko, imponująco, interesująco, kiepsko, na krnąbrnego, na milego (człowieka), mizernie, młodo, nie najlepiej, na niepokieszonego, niewyraźnie, na niezadowolonego, na osiemnastolatkę, na osłabionego, paradnie, pięknie, pociesznie, podejrzanie, pogrzebowo, porywająco, posępnie, powabnie, prowokacyjnie, przepięknie, przeraźliwie, przerażająco, prześlicznie, na spokojnego (człowieka), staro, na sympatycznego (człowieka), sympatycznie, upiornie, uroczo, wątko, wspaniale, wytwornie, zachwycająco, zadbanie, na*

zadowolonego, na zdrowego (człowieka), zdrowo, złowroźnie, na zmęczonego, źle.

Użyciu struktur *wyglądać Adv* często towarzyszy „nieuprawnione przeniesienie charakterystyki wyglądu obiektu percepcji na sam obiekt percepcji” (Dobaczewski, 2005: 116). O ile w przypadku oceny wyglądu zewnętrznego (zmysłowego) takie przeniesienie cech na obiekt jest usprawiedliwione i znajduje swoje potwierdzenie w synonimii struktur (np. *wyglądać elegancko – być eleganckim*), o tyle nie ma równoznaczności w przypadku cech wykraczających poza wygląd zewnętrzny i dotyczących kwestii nastroju, psychiki, czy nawet osobowości – wyrażenie *sprawić wrażenie jakiegoś* może tu posłużyć za dodatkową eksplikację. Na przykład: *wyglądać śmiesznie vs. być śmiesznym, wyglądać sympatycznie vs. być sympatycznym, wyglądać smutno vs. być smutnym, wyglądać ponuro vs. być ponurym, wyglądać na pijanego vs. być pijanym, wyglądać na kompetentnego vs. być kompetentnym*. Właściwa korelacja następuje w przypadku wyrażen *wyglądać jakoś* i *mieć jakiś wygląd*, a nie wyrażen *wyglądać jakoś* i *być jakimś*, na przykład: *wyglądać sympatycznie vs. mieć wygląd sympatycznego człowieka vs. mieć sympatyczny wygląd vs. być sympatycznym*.

Z morfologicznego punktu widzenia przysłówki tej klasy mają formy: (1) przysłówka odprzymiotnikowego (np. *wyglądać (elegancko / interesująco / ciekawie)*); (2) wyrażenia przyimkowego *na (N | Adj)_{Acc}*, np. *wyglądać (na pijanego / na krnąbrnego / na grubianina / na studenta)*. Dobaczewski (2005: 116) uważa, że w ostatnim przypadku ilość możliwych substytucji na pozycji *Adv* jest teoretycznie nieskończona. Można przypuszczać, że każdy rzeczownik, podobnie jak każdy przymiotnik, może służyć za wyznacznik oceny wyglądu, jeśli tylko możliwe jest porównanie podlegającego ocenie obiektu z desygnatem lub prototypowym nosicielem cechy wyrażonej wyrażeniem *na (N | Adj)_{Acc}*.

Wyrażenia (*wyglądać / prezentować się / przedstawiać się*) *Adv* mogą wystąpić z wykładnikiem argumentu zdarzeniowego

lub abstrakcyjnego. Wówczas chodzi o ocenę sprawy, zdarzenia, sytuacji na podstawie różnorodnych danych, na podstawie których dokonuje się wnioskowanie. Na przykład: *Sytuacja wygląda alarmująco. Pańskie zeznania wyglądają interesująco. Sprawa wygląda obiecująco*. Wydaje się, że mamy wówczas do czynienia z aktualizacją innego predykatu logicznego, ponieważ nie tylko istotnie zmieniają się cechy selekcyjne implikowanych argumentów, ale także znaczenie. Również w języku francuskim, predykat ten otrzymuje inny wykładnik: *Cette affaire semble prometteuse* (pol. *Ta sprawa wygląda obiecująco*), *Ce projet me paraît infaisable* (pol. *Ten projekt wydaje mi się niewykonalny*).

W języku polskim wykładniki wrażeń słuchowych, ale także wykładniki oceny usłyszanych treści występują z czasownikami *brzmieć* i *zabrzmieć*. W języku francuskim znaczenie to aktualizowane jest przy pomocy konstrukcji (*ça / cela*) *sonne* Adj. Na przykład: *Cela sonne très intéressant* (pol. *To brzmi bardzo interesująco*), *Ça sonne banal* (pol. *To brzmi banalnie*). Pośród przysłówków mogących wystąpić w konstrukcji z czasownikami *brzmieć* i *zabrzmieć* znalazły się: *banalnie, błagalnie, ciekawie, dziwacznie, interesująco, kusząco, niepokojąco, optymistycznie, plugawo, postulatycznie, szczerzo, zaczepnie, zatrwajająco*.

TYP (6): Przysłówki kauzatywne

Wyrażenia kauzatywne są wyrażeniami wewnątrznie złożonymi, których struktura predykatywno-argumentowa jest koniunkcją dwóch struktur:

działać Adv znaczy:

[podać x -a będącego w stanie a procesowi]PREDi \wedge [proces, powoduje zmianę stanu x -a tak, że x przechodzi ze stanu a w stan b]PREDj

Grzegorzyczkowa (1975) mówi w tym przypadku o *predykcji pobocznej*. Podobnie jak było to w przypadku innych, wcześniej omawianych wyrażań kazuatywnych, w większości przypadków istnieje korelacja między przysłówkiem kazuatywnym a pokrewnym czasownikiem. Korelacja ta zachodzi zwłaszcza w wypadku, gdy czasownik, od którego pochodzi przysłówek, jest czasownikiem kazuatywnym strukturalno-znaczeniowym, a zatem takim, który w swojej strukturze zawiera odpowiedni morfem wyrażający powodowanie. Porównajmy: *działać uspokajająco* vs. *uspokajać*, *działać aktywizująco* vs. *aktywizować*, *działać (de)stabilizująco* vs. *(de)stabilizować*, *działać alergizująco* vs. *alergizować*, *działać konserwująco* vs. *konserwować*, *działać energetyzująco* vs. *energetyzować*, *działać orzeźwiająco* vs. *orzeźwiać*, *działać drażniąco* vs. *drażnić*, *działać krzepiąco* vs. *krzepić*. Jednak nie wszystkie konstrukcje analityczne posiadają odpowiednik syntetyczny: *działać moczopędnie* vs. **moczopędzić*, *kryminogennie* vs. **kryminogennić*, *antydepresyjnie* vs. **antydepresjonować*, *chorobotwórczo* vs. **chorobotworzyć*, chociaż przysłówki zawierają morfemy kazuatywne: *-gennie* (*kryminogennie*) *-twórczo* (*chorobotwórczo*).

Najczęstsze czasowniki podporowe dla tego typu predykatów to: *działać / podziałać*, *oddziaływać / oddziałać*, *wpływać / wpłynąć*, a także *odbijać / odbić się*. W klasie tej zgromadziliśmy następujące przysłówki: *aktywizująco*, *alergizująco*, *antybodźcowo*, *antydepresyjnie*, *bakteriobójczo*, *bakteriolitycznie*, *chorobotwórczo*, *demobilizująco*, *demoralizująco*, *destabilizująco*, *destrukcyjnie*, *drażniąco*, *dusząco*, *elektryzująco*, *energetyzująco*, *kojąco*, *konserwująco*, *krwiotwórczo*, *kryminogennie*, *krzepiąco*, *mobilizująco*, *moczopędnie*, *mutogennie*, *nasennie*, *narkotyzująco*, *obezwładniająco*, *odkaszająco*, *odkwaszająco*, *odstraszaająco*, *odświeżająco*, *odurzająco*, *otępiająco*, *orzeźwiająco*, *paraliżująco*, *pobudzająco*, *podniecająco*, *przygnębiająco*, *przygniatająco*, *rako-*

twórczo, rozbrajająco, rozluźniająco, rozrzewniająco, rozśmieszająco, rozwalniająco, rozweselająco, spowalniająco, stymulująco, szkodliwie, ściągająco, trzeźwiąco, uspokajająco, usypiająco, uśmierzająco, uzdrawiająco, wrzodotwórczo, wybierająco, wychowawczo, wygładzająco, wysmuklająco, wzmacniająco, zachęcająco, zniechęcająco, zniewalająco, żrąco.

Wiele wyrażeń nie można zaklasyfikować do żadnego z wyodrębnionych typów (1.-6.). np. *opracować autobiograficznie, ułożyć parzysto, ułożyć piętrowo, uporządkować chronologicznie, uporządkować alfabetycznie*, itd. Szczegółowy przegląd większego materiału językowego poszerzyłby z pewnością naszą typologię o inne typy semantyczno-składniowe przysłówkowych wykładników predykcji.

3.4.6. Predykatywna funkcja „partykuło-przysłówka” *nie*

Partykuło-przysłówek *nie* może również współuczestniczyć w kształtowaniu leksykalnych, złożonych, wykładników orzekania. Na przykład: *nie kryć obawy* (w znaczeniu: *obawiać się*), *nie cierpieć kogoś* (w znaczeniu: *nienawidzić kogoś*), *nie liczyć się z kimś* (w znaczeniu: *pogardzać kimś*), *być nie w humorze* (w znaczeniu: *mieć chandrę*) (zob. Nowakowska-Kempna, 1986: 67; Źmigrodzki, 2000: 86). Podobnie funkcjonuje francuskie wyrażenie *ne pas aimer*, jak w przykładzie: *Je n'aime pas* (pol. ‘Nie podoba mi się’).

Niektóre wykładniki predykcji przybierają postać wyrażeń przyimkowych *bez N* i *sans N*, w których to przyimki są wykładnikami zaprzeczenia cechy. Na przykład: *To jest bez sensu. To już bez znaczenia. To nie żart*. Wyrażenia takie mogą orzekać o sytuacji, być wykładnikami subiektywnych odczuć nadawcy na temat sytuacji, bądź wskazanego wcześniej zdarzenia. Niektóre z nich, szczególnie w sytuacji dialogowej, mogą pełnić funkcję przysłówków zdaniowych: *Max zerwał zaręczyny. To nie żart* (por. fr. *Max a rompu les fiançailles. Sans blague*).

3.5. Przyimki, onoamatopeje i wyrażenia wykrzyknikowe

3.5.1. Sensotwórcza rola przyimka

Przyimek (fr. *préposition*), będąc elementem niepełnoznacznym (synsemantycznym), pomocniczym, zyskuje pełnoznaczność dopiero w połączeniu z inną – autosemantyczną – częścią mowy. Ponadto istnieje pogląd, iż przyimek stanowi wraz z końcówką fleksyjną rządzonego rzeczownika morfem złożony (por. Kuryłowicz, 1960). Na przykład, w wyrażeniach *na stole* (*leży książka*) i *na stół* (*położyłam książkę*) mamy do czynienia z dwoma morfemami nieciągłymi, kolejno: *na-* - \emptyset , *na-* -*e*.

Przyimki nazywa się niekiedy *wskaźnikami zespolenia międzywyrazowego*. Rzeczywiście, w językach analitycznych przyimki pozwalają łączyć w związki syntaktyczne wyrazy, pełniąc funkcję gramatyczną. Jest tak w przypadku francuskich przyimków *de* i *à*, które zaliczane są do przyimków *abstrakcyjnych* (por. *prépositions abstraites* [w:] Cadiot, 1997). Na przykład: *Jean a décidé de partir* (przyimek *de* pełni funkcję czysto gramatyczną) vs. *Je suis revenue de Paris*, gdzie przyimek jest wykładnikiem *ablativu* – wskazuje na oddalanie się od punktu. A także: *Max a aidé Luc à préparer cet exposé* (gdzie przyimek *à* jest tylko wskaźnikiem zespolenia syntaktycznego) vs. *Je vais à Paris*, gdzie przyimek *à* jest wykładnikiem *adlativu* – wskazuje na zbliżanie się do celu.

Jednakże już w tego rodzaju strukturach przyimki pełnią ważną rolę w wyznaczeniu struktur predykatywno-argumentowych. Bywa, że są jedynym środkiem pozwalającym odróżnić dwa homonimiczne wyrażenia predykatywne aktualizujące zupełnie odmienne treści. Na przykład: *Max croit sa femme* (pol. ‘Jean wierzy swojej żonie’) w odróżnieniu do *Max croit en la vie éternelle* (pol. ‘Jean wierzy w życie pozagrobowe’). Jądrzem wyrażen predykatywnych jest czasownik *croire*, ale to przyimek (lub jego brak) pozwala zidentyfikować aktualizowany w zdaniu predykat. Przyimek uczestniczy więc w identyfikacji wymogów implikacyjnych aktualizowanego predykatu, czyli w wyznaczeniu tych klas nazw indywiduowych,

które mogą zostać podstawione za zmienne argumentowe (por. *Przyimek* [w:] *EJO*, 2003). Podobnie zjawisko możemy zaobserwować w zdaniach z czasownikiem predykatywnym *être*. Porównajmy: *Ce stylo est à Jean* (pol. ‘Ten długopis należy do Piotra’), *Ce sac est en papier* (pol. ‘Ta torba jest z papieru’).

W języku polskim, aktualizacja predykatu może dokonywać się za pośrednictwem końcówki deklinacyjnej rzeczownika: *Wierzę Marii* (komu? – celownik) w opozycji do *Wierzę w Marię* (w kogo? – biernik wprowadzony przyimkiem *w*).

Rozbudowane wyrażenia przyimkowe mogą, zarówno w języku francuskim, jak i w języku polskim, być „organizatorami” treści w obrębie zdań pozornie prostych. Na przykład: *en récompense de* (pol. ‘jako rekompensata za’), a także *w odpowiedzi na*.

3.5.2. Onomatopeje

Jeśli *niefleksyjność* czasownika to jego nieodmienność przez osobę, liczbę, rodzaj przy zachowaniu jednej, wspólnej dla wszystkich osób, liczb i rodzajów gramatycznych, formy leksykalnej, to za czasowniki niefleksyjne należałoby uznać formy dźwiękonaśladowcze w następujących przykładach:

Chwyciła gwałtownie donicę i ryms nią o podłogę!, Wtedy on go laps za kark i dusić zaczął!, Zosia bęc na ziemię, My tu gadugadu a robota czeka, Janek puk-puk, stuk-stuk w okienko, ale Zosia głowy nie wytknie, Ty tylko pieniędzmi szast-prast, a potem że na chleb nie ma, Krasnoludki tup-tup pod miotłę, żeby ich gospodyni nie dojrzała.

Rolę konstytutywną takich wyrażení w zdaniu uznaje Bartmiński (1978: 161): „*Po to, by pełnić funkcję składniową orzeczenia, wyraz nie musi mieć zamkniętej struktury morfemowej, rolę czynnika określającego status składniowy pełni wtedy kontekst*” (por. Wiśniewski, 1994: 46).

Bartmiński (1978: 160-175) podaje bogaty materiał językowy na poparcie predykatywnego charakteru wyrażeń wykrzyknikowych i dźwiękonaśladowczych, a także innych formacji typowych dla języka ludowego.

Pierwszą grupę, którą wyodrębnił autor, stanowią orzeczenia *onomatopieczne proste* (np. *kic, łap, łubudu, kłap, bach, hop, hyc, trach, hops, won, jazda, bęc, cap, bam, brzdęk, chlas, chlup, ciach*) i orzeczenia *kompozycjonalne*, będące onomatopiejami złożonymi (np. *mrug-mrug, puk-puk, czychu-czychu, haru-haru, tik-tak*), a także geminacje onomatopieczne i wykrzyknikowe (np. *fiku-miku, stuku-puku, krętu-wętu, siadła-padła, wypisz-wymaluj, chybi-trafi, ani widu ani słychu, młóci-szmuci, ni ziębi ni grzeje, chuchał-dmuchał, ecie-pecie, koszalki-opalki, widział-słyszał, ecie-pecie, tik-tak, łapu-capu, ni przypiął ni przylatał, przynieś-odnieś-pozamiataj*). Onomatopeje mogą same występować w roli orzeczenia lub w konstrukcjach z *quasi-przytoczeniem*. Na przykład: *Bęc i upadł* (za: Bartmiński, 1978; por. EJO, 2003).

W drugiej grupie znajdują się orzeczenia *zaimkowe*, inaczej *zaimki czasownikowe* (zwane także *zasłówkami*), np. *ten-tego, ten-teges*, w zdaniu: *Ja ten-tego po jaja przyszedłem*, a także: *tentegować, podtegować, utegować, przytegować* – charakterystyczne dla wypowiedzi nieporadnych.

Orzeczenia tego typu są ekspresywne, ikoniczne, i dlatego pojawiają się przede wszystkim w języku mówionym i ulegają nieustannym modyfikacjom. Ponadto elementy prozodyczne, które towarzyszą tego typu zwrotom (silny akcent i oddzielenie pauzą od reszty składników zdania), wzbogacone mimiką, gestem, gwarantują ich wysoką komunikatywność.

Wiele wyrażeń dźwiękonaśladowczych jest podstawą derywacyjną dla czasowników fleksyjnych. Porównajmy: *tup-tup > tupać, szast > szastać, ryms > rymsnąć, puk-puk > pukać, stuk-stuk > stukać, tik-tak > tykać, cap > capnąć, brzdęk > brzdękać*. Wówczas rola elementów prozodycznych zanika, orzeczenie zyskuje natomiast pełen paradygmat odmiany, w tym zdolność wyrażania przebiegów czasowych. Niekiedy

onomatopeje powstają w wyniku derywacji wstecznej, mając za bazę derywacyjną czasownik, jak w przypadku: *chwycić* > *chwyt*. Taka forma dziedziczy wymogi implikacyjne czasownika właściwego (por. *Basia chwyciła dzban* > *Basia chwyt dzban* [za:] Bartmiński, 1978: 162).

3.5.3. Wykrzyknienia

O predykcji można mówić także w przypadku wyrażeń uznawanych często za pozbawione znaczenia (fr. *formules désémantisées* [w:] Świątkowska, 1998: 546), które przybierają formy wykrzyknień, np. *Mince!*, *Ouste!*, *Chapeau!*, *Tartagueule à la récréé!*, *Do diaska!*, *Do diaska z nim!*. Niektóre z nich, z syntaktycznego punktu widzenia, mają formę zdań, np. *Je t'emmerde!*, *Mam cię gdzieś!*.

We wszystkich wymienionych typach wyrażeń człon konstytutywny informuje o subiektywnych odczuciach nadawcy komunikatu względem jakiegoś stanu rzeczy (por. Wilmet, 1998: 609; Świątkowska, 1998: 545-547, Gary-Prieur, 1998: 207). W użyciach tego typu mamy do czynienia z predykcją *niezdaniotwórczą* (por. Świątkowska, 1998: 549). W terminologii francuskiej można napotkać określenia: *prédication secrète* i *prédication impliquée*. Temu ostatniemu określeniu, Wilmet (1998: 607) przeciwstawia *prédication expliquée*, a opozycję między nimi ilustruje przykładami: *Je vous ordonne de vous arrêter* (por. pol. 'Rozkazuję ci zatrzymać się') vs. *Stop !*.

3.6. Koncepcja zintegrowanej gramatyki lokalnej predykatu

Powierzchniowa strukturyzacja treści uwarunkowana jest leksykalnie i gramatycznie. Nadawca dokonuje wyboru wykładnika predykatu, a ten wybór pociąga za sobą konieczność zastosowania odpowiednich reguł, dzięki którym wykładnik może zostać zaktualizowany w strukturze formalno-powierzchniowej,

a wraz z nim także i inne wykładniki, będące korelatami struktury predykatywno-argumentowej (por. Szumska, 2006: 143-144).

Przegląd poszczególnych wykładników treści (czasownikowych, rzeczownikowych, przymiotnikowych, przysłówkowych i innych) ukazuje pewne istotne własności wykładników wynikające z przynależności do danej kategorii gramatycznej. Przejawem tych własności jest zdolność jednostek języka do wstępowania w związki wyrazowe z innymi jednostkami na określonych zasadach. Konsekwencje przynależności jednostki językowej do danej kategorii gramatycznej szczególnie widoczne są w przypadku wykładników predykcji powiązanych relacją derywacji (np. *radość*, *radosny*, *radować się*, *rozradować*, *radośnie*, itd.):

„Właściwości składniowe derywatu nie są po prostu wtórne w stosunku do cech składniowych wyrazu podstawowego, albowiem oprócz nich na składnię derywatu oddziałują typowe właściwości składniowe klasy wyrazów zbliżonych do niego gramatycznie. Tak więc z reguły oprócz cech składniowych przejętych od podstawy ma derywat cechy składniowe indywidualne.” (Saloni, 1976: 92).

Związki leksykalno-składniowe zachodzące pomiędzy „spokrewnionymi” semantycznie wyrażeniami pozwalają mówić o *zintegrowanej gramatyce lokalnej* (fr. *grammaire locale intégrée*) predykatu (zob. predykat [UCZUCIE] (Sent) [w:] M. Gross, 1995: 70-87; por. Labelle, 1986; Balibar-Mrabti, 1995; Mathieu, 1995).

Tytułem ilustracji powiązań, o których mowa, zaprezentujemy poniżej przykład zintegrowanej gramatyki lokalnej predykatu logicznego [RADOŚĆ] w języku polskim. Celem tego podrozdziału jest zestawienie własności leksykalno-składniowych językowych wykładników predykatu [RADOŚĆ] w perspektywie porównawczej przy założeniu, że zintegrowana gramatyka lokalna wykładników tego predykatu w języku polskim bliska będzie

zintegrowanej gramatyce lokalnej wykładników tego predykatu w języku francuskim.

Predykat [RADOŚĆ] aktualizowany jest w języku polskim przez następujące formy: *radość*, *radować się*, *radować*, *radosny*, *radośnie* (z *radością*), *rozradowanie*, *rozradować się*, *uradować się*, *rozradować*, *uradować*⁵⁴. Dla porównania podajmy, że w języku francuskim, wykładnikami predykatu [RADOŚĆ] będą: *jouir*, *se réjouir*, *réjouir*, *joie*, *joyeuseté*, *joyeux*, *joyeusement*.

Liczba językowych wykładników jest mniej istotna dla stopnia złożoności gramatyki lokalnej predykatu. Ważniejszą rolę odgrywa zasób możliwych czasowników podporowych (w przypadku wyrażen predykatywnych innych niż czasownik) współuczestniczących w aktualizacji predykatu.

Elementarne struktury zdaniowe dla predykatu [RADOŚĆ] mają postać wyrażen, w których pozycję *N₀* zajmuje wykładnik argumentu osobowego [+human], zaś pozycję *N₁* – wykładnik argumentu zdarzeniowego. Pierwszy argument pełni semantyczną rolę *Doświadczającego* (czyt. ang. *Experiencer*); drugi argument wyznacza przyczynę radości (ang. *Cause*).

W języku polskim, podstawowym wykładnikiem jest czasownik zwrotno-przechodni: *radować się* i *rozradować się*, a w języku francuskim czasownik prosty *jouir*⁵⁵, jak i zwrotny *se réjouir*. W przypadku czasownikowych wykładników predykcji w dwóch językach następuje syntetyzacja treści w formie jednej jednostki leksykalnej, która obok wyrażenia predykatu logicznego wyraża także przebiegi czasowe sytuujące stan radości na linii czasu.

Formy *radować* i *rozradować* w języku polskim oraz *réjouir* w języku francuskim są przykładem kauzatywów realnoznaczeniowych. W przypadku predykatu czasownikowego nie ma

⁵⁴ Abstrahujemy od innych wariantów leksykalnych tego predykatu (np. *wesołość*, *uciecha*).

⁵⁵ Liczba i natura argumentów czasownika predykatywnego *jouir* pozwala stwierdzić, które z jego znaczeń jest aktualizowane. Ta sama forma może być również wykładnikiem predykatu jednoargumentowego w znaczeniu ‘mieć orgazm’.

możliwości ukrycia argumentu N_1 (przyczyny radości): *Max raduje się z powodu nadchodzącego urlopu* i *Max rozradował się na widok Anny*.

Zmiana kierunku orzekania (z argumentu N_0 na argument N_1) pociągnie za sobą zmianę czasownika na *radować* lub *rozradować*. Czasowniki *radować się* vs. *radować*, *rozradować się* vs. *rozradować* tworzą pary konwersów relacji. Możliwe jest zastąpienie syntetycznego wykładnika kauzacji konstrukcją werbo-nominalną: *sprawić radość*, której odpowiednikiem w języku francuskim jest wyrażenie *mettre en joie*.

Wraz z wyborem wykładnika rzeczownikowego dla aktualizacji predykatu [RADOŚĆ], dochodzi do *nominalizacji* struktury predykatywno-argumentowej: *radować się* vs. *radość*, *jouir* vs. *joie*. W języku francuskim, możliwa jest również forma *joyeuseté*, której użycie jest zawężone do zachowań, także zachowań słownych (np. żartów), które mogą sprawiać radość.

Podstawowymi czasownikami podporowymi wykładnika *radość* są czasowniki: *czuć* i *odczuwać*, a ich warianty stylistyczne to: *promienieć*, *szaleć z*, *nie posiadać się z*, które czynią strukturę zdaniową stylistycznie nacechowaną, ale nie zmieniają podstawowego znaczenia aktualizowanego rzeczownikiem. W języku francuskim rzeczownik predykatywny *joie* współwystępuje zazwyczaj z czasownikiem podporowym *être*. Rozszerzeniami stylistycznymi tej formy w języku francuskim są: *éprouver* i *ressentir*, a także: *bondir de*, *rayonner de*, *trembler de*, *vibrer de* (M. Gross, 1995).

W przypadku rzeczownikowego wykładnika predykcji, argument osobowy N_0 może być wyrażony przy użyciu wyrażen metonimicznych *twarz N₀*, *oczy N₀*.

Możliwe są także użycia z rozbudowanym wyrażeniem podporowym: *być pełnym radości* w języku polskim oraz *être (transporté | ivre | fou) de joie* i *être au comble de la joie* w języku francuskim.

Ponadto w obu językach wykładnikami predykatu [RADOŚĆ] mogą być także złożone wyrażenia zawierające w swojej strukturze

partykułę przeczącą *ne* (fr. *ne pas*). Porównajmy: *nie (móc) posiadać się z radości* i *ne plus se sentir de joie*.

Konstrukcja elementarna z wykładnikiem argumentu na pozycji podmiotu posiada odpowiednik w postaci konstrukcji z wykładnikiem predykatu [RADOŚĆ] na pozycji podmiotu i z czasownikiem podporowym zdarzeniowym. W języku francuskim charakterystyczne dla tego typu struktury będzie użycie czasowników *emplier, inonder, faire trembler*. Możliwa jest także nieosobowa struktura *il y a de la joie*. W języku polskim czasowniki podporowe, które wystąpią w tym typie konstrukcji, to: *ogarniać, rozsadzać, przepelniać*. W tym typie strukturyzacji treści pojawia się w języku polskim wariant *rozradowanie* w konstrukcji izolowanej z czasownikiem okolicznościowym *ogarniać* (por. *USJP*). W takich użyciach, argument osobowy może być wyrażony przy użyciu wyrażen metonimicznych: *serce, pierś*, podobnie w języku francuskim: *dans (le coeur | les yeux | dans le regard) de No, sur le visage de No*.

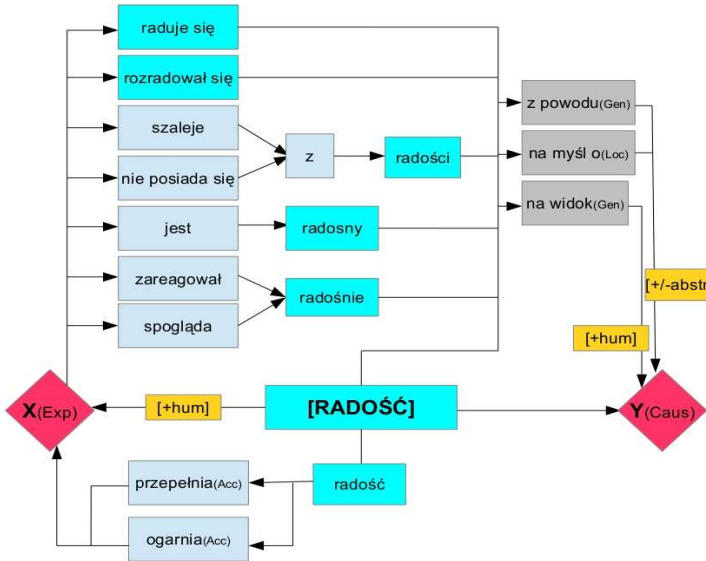
Wspólną cechą zarówno polskich, jak i francuskich rzeczowników predykatywnych jest to, że ulegają one następującym przekształceniom: relatywizacji (tj. *x odczuwa radość* → *radość, którą odczuwa x*), pronominalizacji (tj. *x odczuwa radość* → *jego radość* [= *radość x-a*]).

Istnieje możliwość adiektywizacji predykatu przy użyciu wykładników: *joyeux* w języku francuskim i *radosny* w języku polskim. Wybór przymiotnikowego wykładnika predykatu wiąże się najczęściej z ukryciem argumentu *N1*: *Anna jest radosną kobietą*. Choć można wyobrazić sobie użycia typu: *Anna jest radosna, ponieważ jej dziecko zdało maturę celująco*. Konstrukcje z niewypełnioną pozycją argumentu na pozycji dopełnienia współuczestniczą w aktualizacji aspektu generycznego orzekanego stanu rzeczy (jest tak również w przypadku francuskiego odpowiednika omawianego wyrażenia: *joyeux*).

Przysłówkowe wykładniki predykatu [RADOŚĆ] w języku polskim, czyli formy *radosnie* i *z radością*, współwystępują na przykład z czasownikami: *spojrzeć, uśmiechnąć się, zareagować*. W przypadku przysłówkowej strukturyzacji treści przysłówek

tworzy wraz z czasownikiem wyrażenie predykatywne analityczne, przy czym czasownik zachowuje część swoich własności implikacyjnych. Oznacza to, że pozycja argumentowa $N1$ może być wypełniona zgodnie z własnościami selekcyjnymi czasownika, jak w przypadku zdania: *Max spojrział z radością na swój nowy samochód*. Argument $N1$ może być wprowadzony różnymi rozbudowanymi wyrażeniami przyimkowymi: *na myśl o $N1$* , *na widok $N1$* .

Wyrażenia predykatywne, które aktualizują predykat [RADOŚĆ] tworzą gramatykę lokalną tego predykatu (por. fr. *grammaire locale*). Jej fragment ilustruje poniższy schemat:

Wspomnijmy o innych możliwych rzeczownikowych strukturyzacjach omawianej treści, która zarówno w języku francuskim, jak i w języku polskim, może przejawiać się w formie wyrażen wykrzyknikowych, występujących w mowie potocznej i spontanicznej, np. *Ya d'la joie!* oraz *Co za radość!*.

Wyrażenia te informują o odczuciach nadawcy komunikatu w stosunku do zaistniałej sytuacji.

Wybór wykładnika predykcji wiąże się ze spełnieniem cech selekcyjnych i subkategoryzacyjnych nałożonych na wykładnik predykatu, wynikających z przynależności do określonej kategorii wyrażzeń, a częściowo uwarunkowanych semantycznie. Różnorodność wykładników pozwala ująć orzekany stan rzeczy z różnych perspektyw – można powiedzieć, że wybór wykładnika predykcji wiąże się każdorazowo z określonym rodzajem perspektywizacji, na przykład z punktu widzenia wykonawcy czynności, albo z punktu widzenia kauzatora. Wybór wykładnika predykcji może narzucić pewne ograniczenia na poziomie realizowanego aspektu – na przykład wybór przymiotnika może wiązać się z wyrażeniem stanów ponadczasowych: *Max jest radosnym chłopcem*.

PODSUMOWANIE

Analiza porównawcza wykładników predykcji w języku polskim i francuskim pozwala stwierdzić, iż w opisie semantycznym jednostek należących do różnych systemów językowych możliwe jest zastosowanie tego samego aparatu pojęciowego, mimo istnienia w dwóch językach częściowo innych elementów formalno-gramatycznych.

Opisując sposoby orzekania w języku polskim i francuskim, daje się zauważyć zarówno podobieństwa, jak i różnice. Podobieństwa wynikają z tego, co wspólne wszystkim językom naturalnym, a to – na poziomie predykcji – oznacza brak różnic między językami w warstwie semantycznej. Głębokie implikacje semantyczne predykatu są wspólne językom świata, natomiast różnice uwarunkowane są specyficznymi, wewnątrzsystemowymi, regułami leksykalno-składniowymi.

Przedmiotem naszego opracowania były cechy strukturalne wykładników predykcji, które przedstawiliśmy biorąc za punkt wyjścia podział na części mowy. Kategorie wyrażen: czasowniki, rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki, ujmują treści predykatywne w charakterystyczny dla siebie sposób. Nie chodzi tylko o budowę morfologiczną wyrażen i związane z nią implikacje semantyczne (wyrażenie cechy, czynności, stanu itd.), ale przede wszystkim o wpływ fleksji na aktualizację wyrażenia na poziomie formalno-powierzchniowym. Przejawem tej zależności może być, na przykład, obecność czasownika podporowego, taki a nie inny rząd czasownika, konieczność użycia przyimka albo jego brak. W języku francuskim, ograniczone możliwości fleksyjne również oddziałują na powierzchniowe formalizacje treści, a przejawem tego oddziaływania jest, między innymi, popularność konstrukcji analitycznych, werbo-nominalnych, w tym języku.

W opisie semantycznym opartym na własnościach składniowych jednostek predykatywnych, wszystkie elementy leksykalno-gramatyczne uczestniczą a aktualizacji predykatu

muszą być wzięte pod uwagę. Łączliwość wyrażenia predykatywnego z innymi wyrażeniami, a także sposoby zaznaczania tej łączliwości w planie wyrażania, powinny zostać uwzględnione w opisie jednostek predykatywnych. Dzięki przeprowadzonej analizie porównawczej mogliśmy zaobserwować, o jakie elementy może chodzić, a także gdzie przebiegają różnice w warstwie formalnej między dwoma językami. Poszczególne subkategorie gramatyczne wynikające z przynależności do części mowy są pomocne w nazywaniu tych różnic. Można powiedzieć, że systematyka wyrażen języka pozwala dostrzec bogactwo możliwości konceptualizacji treści i jej powierzchniowych formalizacji. Wyrażenie predykatywne, będąc językowym wariantem abstrakcyjnego pojęcia, jest efektem oddziaływania dwóch płaszczyzn: semantycznej i formalnej (*de dicto*), a także realnej (*de re*), gdy uwikłane kontekstowo służy nazywaniu rzeczy, zdarzeń i zjawisk zachodzących w rzeczywistości pozajęzykowej.

Z uwagi na polisemię wyrazową, w tym również polisemię form predykatywnych, opis semantyczny jednostek sprowadza się do podania informacji o ich użyciu w strukturach. Każda zmiana w strukturze użycia, w stosunku do innej możliwej struktury użycia, pociąga za sobą zmianę. Może być to zmiana polegająca na wydobyciu na powierzchnię potencjału predykatu, to znaczy polegająca, na przykład, na wydobyciu możliwości aktualizowania znaczenia habitualnego albo na odwróceniu kierunku predykcji. Można zatem stwierdzić, iż podejście oparte na analizie gramatycznej w rzeczywistości służy rozwiązywaniu problemów semantycznych. W trakcie analizy mogliśmy zaobserwować, że cechy subkategoryzacyjne są dystynktywne i pozwalają odróżnić znaczenia, które mogą być aktualizowane tym samym wyrażeniem, albo równobrzmiącymi wyrażeniami będącymi, w takim ujęciu, językowymi formalizacjami różnych predykatów logicznych.

Już w obrębie jednego systemu językowego daje się zauważyć duże zróżnicowanie na poziomie formalnych wykładników predykatu. Pewne różnice można zaobserwować

dopiero porównując dwa systemy językowe, kiedy okazuje się, że w jednym systemie wydobywa się na powierzchnię takie aspekty perspektywizacji treści, które pozostały ukryte w drugim systemie. Niezależnie jednak od różnic między językami można mówić o odpowiedności semantycznej formalnych wykładników predykatu logicznego, jeżeli spełnione są warunki określone abstrakcyjną strukturą predykatywno-argumentową. Dotyczą one liczby konotowanych argumentów, ich natury semantycznej, możliwości przypisania im ról semantycznych w zależności od kierunku predykcji, a także możliwości realizacji wariantywnych form strukturyzacji treści, które ściśle zależą od aktualizowanego znaczenia.

L'expression du prédicat en français et en polonais

RESUME

La langue permet à ses usagers de représenter la réalité extralinguistique par des assemblages de signes linguistiques aptes à exprimer tout ce que l'homme veut dire. La fonction représentative des langues naturelles est ainsi étroitement liée à la prédication qui n'est possible que si les éléments sont associés les uns aux autres selon des règles sémantiques et grammaticales précises. Ces critères permettent certains emplois, emplois porteurs de sens, et en interdisent d'autres. Le sens d'une unité, pertinent pour la communication, résulte d'une part de la place qu'une unité occupe dans le système, d'autre part de son référent dans l'assemblage des objets du monde. Ainsi le sens est-il à la fois un produit *de dicto* et *de re*.

Le sens de chaque élément se laisse lire si l'élément est employé dans le discours (dans la structure d'emploi). Chaque structure est une organisation qui détermine avec précision le sens des unités linguistiques qui la constituent. Le prédicat logique, quand il est actualisé dans le discours, il organise sa structure phrastique.

Le but de la présente étude est de comparer les propriétés structurales des expressions prédicatives en polonais et en français, notamment les propriétés qui relèvent de leur place dans le système de la langue. Elles sont donc différentes dans le cas des verbes, des noms, des adjectifs, encore plus particulières dans le cas des adverbes, et cela dans les deux langues. Mais, hormis la diversité qui dérive directement de la diversité des catégories grammaticales, il y a des facteurs inter-linguistiques qui font que les propriétés linguistiques d'une expression prédicative nominale en polonais peuvent être différentes des propriétés des expressions prédicatives nominales françaises.

Autrement dit, les mêmes situations de la réalité extralinguistique peuvent être conçues autrement dans les deux langues.

Nous présentons une description des catégories prédicatives en polonais et en français à commencer par le verbe, catégorie spéciale non seulement pour sa vocation à prédiquer mais, également, pour ses propriétés grammaticales dans la langue polonaise souvent considérée comme *langue aspectuelle*. C'est donc autour de la notion d'aspect et autour de la notion apparentée mais fortement différente, notamment celle du mode d'action (*Aktionsart*) que nous menons notre réflexion sur la prédication, pour ainsi dire, « verbale ». Le verbe et l'aspect reviendront encore dans les sous-chapitres suivants où nous traitons des noms et des adverbes prédicatifs dont l'actualisation se fait, dans les deux langues, au moyen des verbes supports, souvent sémantiquement nuancés en polonais et plus volontiers incolores en français. Nous présentons les types de verbes supports dans les deux langues et nous décrivons la relation qu'ils entretiennent avec unités prédicatives supportées. Parmi toutes les catégories, le caractère prédicatif des adjectifs s'avère le plus variable et cela en fonction de deux positions que l'adjectif peut occuper dans un énoncé: attribut et épithète. Après avoir décrit les quatre catégories principales – verbe, nom, adjectif et adverbe – nous avons présenté succinctement les propriétés prédicatives des expressions atypiques, à savoir des onomatopées et des expressions injonctives.

Nos réflexions sur les manifestations linguistiques du prédicat aboutissent à la constatation que quelle que soit la forme que revêt un prédicat dans le discours et quelle que soit la langue dans laquelle la prédication a lieu, tout ce qu'on peut dire dans une langue, on peut le dire dans une autre. Les différences dans l'expression du sens dans la langue polonaise et la langue française n'y sont que superficielles – elles peuvent être lexicales ou grammaticales. Il en découle qu'il n'y a apparemment pas de sens qui ne soit pas exprimable aussi bien

en français qu'en polonais. Malgré une différence de nature généalogique (le français est une langue romane et plutôt analytique, le polonais – une langue slave, à flexion), les deux langues disposent d'un répertoire de moyens d'expression semblables, quoique différents sous plusieurs aspects, pour exprimer un prédicat logique.

BIBLIOGRAFIA

- AARTS, Bas, 2005, Conceptions of categorization in the history of linguistics [w:] *Language Sciences* 28, s. 361–385;
- AÏT-HAMOU Khaled, 1979, *Structure et typologie de la quantification dans les langues naturelles*, Saint-Sulpice-de-Favières: Éditions Jean Favard;
- AJDUKIEWICZ, Kazimierz, 1985, *Język i poznanie, t. 1 i 2*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- ANUSIEWICZ, J., 1978, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław.
- APRESJAN, Jurij D., 1971, *Koncepcje i metody współczesnej lingwistyki strukturalnej* (tłum. Zygmunt Saloni), Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy;
- ARNAULD, Antoine, LANCELOT, Claude, 1991 (1660), *Powszechna gramatyka racjonalna (Gramatyka z Port-Royal)* (oryg. *Grammaire générale et raisonnée*; tłum. Barbara Głowacka, Jerzy Kopania), Warszawa: Uniwersytet Warszawski i Polskie Towarzystwo Semiotyczne;
- ARNAULD, Antoine, NICOLE, Pierre, 1992 (1662), *La Logique ou l'art de penser*, Paryż: Gallimard;
- AUROUX, Sylvain, DESCHAMPS, Jacques, KOULOUGHLI, Djamel, 2004, *La philosophie du langage*, Paryż: Quadrige i Presses Universitaires de France;
- BALDINGER, Kurt, 1997, Les synonymes (presque) parfaits existent: en argot [w:] *Les formes du sens*, Louvain-la-Neuve: Ed. Duculot, s. 41-49;
- BALIBAR-MRABTI, Antoinette, 1995, Une étude de la combinatoire des noms de sentiment dans une grammaire locale [w:] *Langue Française 105. Grammaire des sentiments*. (red. Antoinette Balibar-Mrabti), Paryż: Larousse, s. 88-97;
- BALLY, Charles, 1965, *Linguistique générale et linguistique française*, Montréal: Éditions Francke Berne;
- BAŃKO, Mirosław, 2004 (2002), *Wykłady z fleksji polskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- BARTMIŃSKI, Jerzy, 1978, Swoiste formy orzeczeń w języku ustnym (orzeczenie onomatopeiczne, kompozycyjalne, zaimkowe, podwojone) [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin, 6-9. X. 1975)* (red. Teresa Skubalanka), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, s. 159-175;
- BARTMIŃSKI, Jerzy, 1991, Odmiany a style języka [w:] *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze* (red. Stanisław Gajda), Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, Opole;

- BASSET, Louis, 1991, Entre épithète et attribut [w:] *A la recherche de l'attribut* (red. Marie-Madelaine de Gaulmyn, Sylvianne Rémi-Giraud), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 237-262;
- BASSET, Louis, 1994, Platon et la distinction Nom|Verbe [w:] *Les classes de mots. Traditions et perspectives* (red. Louis Basset, Marcel Pérenne), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 47-66;
- BASSET, Louis, BOISSON, Claude, KIRTCHUC, Pablo, 1994, Problématiques des parties du discours [w:] *Les classes de mots. Traditions et perspectives* (red. Louis Basset, Marcel Pérenne), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 9-46;
- BATÓG., Tadeusz, 2003 (1994), *Podstawy logiki*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań;
- BAT-ZEEV SHYLDKROT, Hava, 1998, Compléments de phrase évaluatifs et interprétation sémantique [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 33-41;
- BEDNARCZUK, Leszek, 2000, Aspect et autres catégories du verbe [w:] *Essais de linguistique comparative*, Kraków: Oficyna Wydawnicza EDUKACJA;
- BEDNARCZUK, Leszek, 2002, Le niveau morpho-syntaxique dans l'analyse linguistique [w:] *Essais de linguistique comparative*, Kraków: Oficyna Wydawnicza EDUKACJA, s. 70-77;
- BÉCHEREL, Danièle, 1994, L'opposition des deux parties du discours : adjectif et substantif. Définitions et ajustements terminologiques [w:] *Meta XXXIX, 4*; artykuł dostępny na stronie: <http://www.erudit.org/revue/meta/1994/v39/n4/index.html>;
- BELLERT, Irena, SALONI, Zygmunt, 1972, *Semantyka i słownik*, Wrocław;
- BENETTI, Laurence, CORMINBOEUF, Gilles, 2004, Les nominalisations des prédicats d'action [w:] *Cahiers de linguistique française 26*, s. 413-435;
- BENVENISTE, Émile, 1966 (1958), *Problèmes de linguistique générale. Vol. I*, Paryż: Gallimard;
- BESCHERELLE, (red. Michel Arrivé), 1997, *La conjugaison pour tous*, Paryż: Hatier;
- BINIEWICZ, Jerzy, Abstrakcyjność stylu naukowego [w:] *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze, Szczedrzyk, 10-11. 10. 1989 r.* (red. Stanisław Gajda), Opol. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich;
- BLANCHE-BENVENISTE, Claire, 1991, Deux relations de solidarité utiles pour l'analyse de l'attribut [w:] *À la recherche de l'attribut* (red. Marie-Madelaine de Gaulmyn, Sylvianne Rémi-Giraud), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 83-97;
- BLANCHE-BENVENISTE, Claire, 1998a, « Laissez-le tel que vous l'avez trouvé » : Propositions pour l'analyse du fameux « attribut complément d'objet direct » [w:] *Travaux de linguistique 17*, s. 51-68;

- BLANCHE-BENVENISTE, Claire, 1998b, L'usage prédicatif secondaire des participes passés [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 43-55;
- BLANCO, Xavier, Les déterminants figés [w:] *Langages* 145. La détermination au regard de la diversité lexicale (red. Pierre-André Buvet), Paryż: Larousse, s. 61-82;
- BOGACKI, Christophe, 1997, Locativité et temporalité dans les verbes polysémiques [w:] *Espace et temps dans les langues romanes et slaves. Actes du 8e colloque de linguistique romane et slave* (red. Krzysztof Bogacki, Teresa Giermak-Zielińska), Warszawa: Instytut Filologii Romńskiej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 253-266;
- BOGUSŁAWSKI, Andrzej, 1978, Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Warszawa: Państwowa Akademia Nauk – Ossolineum, s. 17-30;
- BOGUSŁAWSKI, Andrzej, 2005, *O operacjach przysłówkowych* [w:] *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego* (red. Maciej Grochowski), Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika, s. 15-44;
- BOONS, Jean-Paul, GUILLET, Alain, LECLERE, Christian, 1976, *La structure des phrases simples en français. Constructions intransitives locatives*, Genève, Droz;
- BRÉAL Michel, 1982 (1897), *Essai de sémantique*, Brionne: Ed. Gérard Monfort;
- BROMBERG, Marcel, KEKENBOSCH, Christiane, FRIEMEL, Edouard, 1998, La catégorisation des prédications: traits sémantiques et perspectives socio-cognitives [w:] *Langages* 132. *Cognition, catégorisation, langage* (red. R. Ghiglione, J.-P. Desclés, J.-F. Richard), Paryż: Larousse, s. 9- 27;
- BÜHLER Karl, 2004 (1934), *Teoria języka* (tłum. Jan Koźbiał), Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych (TAiWPN) UNIVERSITAS;
- BUTTLER, Danuta, 1976, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny. Walencja wyrazów*, Warszawa;
- BUVET, Pierre-André, 2002, Le défini obligatoirement modifié [w:] *Langages* 145. *La détermination au regard de la diversité lexicale* (red. Pierre-André Buvet), Paryż: Larousse, s. 97-125;
- CADIOT, Pierre, 1997, *Les prépositions abstraites en français*, Paryż: Armand Colin/Masson;
- CHEVALIER, Jean-Claude, GROSS, Maurice (red.), 1976, *Méthodes en grammaire française*, Paris, Éditions Klincksieck;
- CREISSELS Denis, 1995, *Éléments de syntaxe générale*. Paryż: Presses Universitaires de France;
- CRESSWEL, Max John, 1984 (1978), *Sémantique des mondes possibles: La compétence sémantique* (tłum. F. Guenther, Frédéric Nef) [w:]

- L'analyse logique des langues naturelles (1968-1978)* (red. Frédéric Nef), Paryż: CNRS, s. 37-60;
- CUSIN-BERCHE, Fabienne, 1999, Le lexique en mouvement : création lexicale et production sémantique [w:] *Langages* 136. *Sémantique lexicale et grammaticale* (red. Yvette Yannick Mathieu), Paryż: Larousse, s. 5-26;
- CZEREPOWICKA, Monika, 2006, *Opis powierzchniowskładniowy wyrażen niestandardowych typu na lewo, do dziś, po trochu, na zawsze we współczesnym języku polskim*, Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT;
- DALADIER Anne, 1996, Le rôle des verbes supports dans un système de conjugaison nominale et l'existence d'une voix nominale en français [w:] *Langages* 121. *Les supports* (red. Amr Helmy Ibrahim), Paryż: Larousse;
- DALADIER, Anne, 1998, Structures des nominalisations actives et passives en français [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 147-162;
- DALADIER, Anne, 1999, Auxiliation des noms d'action [w:] *Langages* 135. *Les auxiliaires* (red. Hava Bat-Zeev Schyldkrot), Paryż: Larousse, s. 87-107;
- DANIELEWICZOWA, Magdalena, 2000, Główne problemy opisu i podziału czasownikowych predykatów mentalnych [w:] *Sudia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, (red. Renata Grzegorzycowa, Krystyna Waszakowa), Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 227-248;
- DANLOS, Laurence, 1986, Une illustration d'étude formelle des noms : *charg(-e, -er, -ement)* [w:] *Langue française* 69. *Syntaxe des noms* (red. Gaston Gross, Robert Vivès), Paryż: Larousse, s. 28-48;
- DANLOS, Laurence, 2004, Coréférence événementielle entre deux phrases [w:] *Linguisticae Investigationes Supplementa 24. Syntaxe, Lexique et Lexique-Grammaire, Volume dédié à Maurice Gross*, (red. Eric Laporte, Christian Leclère, M. Piot, M. Silberstein), John Benjamins Publishing Co;
- DANLOS, Laurence, 2005, *ILIMP* : Outil pour repérer les occurrences du pronom impersonnel *il* [w:] *Actes du TALN*, Dourdan; artykuł dostępny na osobistej stronie Autorki: [http://www.linguist.jussieu.fr/~danlos|Dossier%20publis|CCental-SagotDanlos%2707.pdf](http://www.linguist.jussieu.fr/~danlos/Dossier%20publis|CCental-SagotDanlos%2707.pdf)
- DANLOS, Laurence, SAGOT Benoît, 2007, Améliorer un lexique syntaxique à l'aide des tables du lexique-grammaire: Constructions impersonnelles et expressions verbales figées [w:] *Cahiers du Cental. Description linguistique pour le traitement automatique du français* (red. A. Dister); artykuł dostępny na osobistej stronie Autorki: <http://www.linguist.jussieu.fr/~danlos|Dossier%20publis|TALN%2705.pdf>
- DE GIOIA, Michele, 2001, *Avverbi idiomatici dell'italiano. Analisi lessico-grammaticale*, Turyn: L'Harmattan Italia;

- DESSAUX, Anne-Marie, 1976, Compléments formés avec *par* et un nom temporel NTPS [w:] *Méthodes en grammaire française* (red. Maurice Gross, Jean-Claude Chevalier), Paryż: Klincksieck, s. 41-71;
- DOBACZEWSKI, Adam, 2005, Frazy przysłówkowe w zdaniach o percepcji wzrokowej (na przykładzie zdań z jednostką *ktoś/coś wygląda jakoś*) [w:] *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego* (red. Maciej Grochowski), Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika, s. 113-124;
- DUBISZ, Stanisław, (red.), 2004, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- DUCROT, Oswald, 1966, Logique et linguistique [w:] *Langages 2. Logique et linguistique* (red. Oswald Ducrot), Paris, Larousse, s. 3-30;
- DUCROT, Oswald, 1971, Langue et pensée formelle [w:] *Langue Française 12. Linguistique et mathématique*, Paris, Larousse, s. 3-12;
- DYSZAK, Andrzej, 1992, *Orzeczenia analityczne z wykładnikami przykrych doznań fizycznych we współczesnej polszczyźnie*, Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP;
- FEDOROWICZ, Agnieszka, 2007, Regularna polisemia rzeczownika w słownikach [w:] *Nowe Studia Leksykograficzne* (red. Piotr Żmigrodzki, Renata Przybylska), Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 47-68;
- FILLMORE Charles, 1968, The Case for Case, [w:] E. Bach & R. T. Harms (reds.) *Universals in Linguistic Theory*, London: Holt, Rinehard and Winston, str. 1-25.
- FLAUX, Nelly, 1998, Les noms collectifs et la prédication [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 173-183;
- GAATONE, David, 1998, Peut-on parler de verbes non prédicatifs en français ? [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 193-199;
- GALMICHE Michel, 1991, *Sémantique linguistique et logique*, Paryż: Presses Universitaires de France;
- GARY-PRIEUR, Marie-Noëlle, 1982, « *Adverbe de manière* » – que signifie cette étiquette? [w:] *Lexique 1. Adverbe en -ment*. Lille: Presses Universitaires de Lille, s. 13-24;
- GARY-PRIEUR, Marie-Noëlle, 1998, Prédication et référence : quand un prédicat devient désignateur, et inversement [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 201-209;
- DE GAULMYN, Marie-Madeline, 1991, Grandeur et décadence de l'attribut dans les grammaires scolaires du français. Dieu est juste et la Terre est ronde mais le vrai mérite est modeste [w:] *A la recherche de l'attribut* (red. Marie-Madeline de Gaulmyn, Sylvianne Rémi-Giraud), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 13-46;
- GIERMAK-ZIELIŃSKA Teresa, 1979, *Polskie czasowniki przedrostkowe o znaczeniu przestrzennym i ich odpowiedniki w języku francuskim*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum;

- GIERMAK-ZIELIŃSKA, Teresa, 2000, *Les expressions figées. Propositions pour un traitement contrastif* (wybór prac), Warszawa: Instytut Filologii Romańskiej Uniwersytetu Warszawskiego;
- GIRY-SCHNEIDER, Jacqueline, 1978, *Les nominalisations en français*, Genève: Droz;
- GIRY-SCHNEIDER, Jacqueline, 1986, Les noms construits avec *faire* : compléments ou prédicats ? [w:] *Langue Française* 69. *Syntaxe des noms* (red. Gaston Gross, Robert Vivès), Paryż: Larousse, s. 49-63;
- GIRY-SCHNEIDER, Jacqueline, 1987, *Les prédicats nominaux en français. Les phrases simples à verbe support*, Paryż: Librairie DROZ;
- GIRY-SCHNEIDER, Jacqueline, 1994, Les compléments nominaux des verbes de parole [w:] *Langages* 115. *Sélection et sémantique* (red. Jacqueline Giry-Schneider), Paryż: Larousse, s. 103-127;
- GIRY-SCHNEIDER, Jacqueline, 1996, La notion de modifieur obligatoire dans des phrases à verbe support *avoir* complexes [w:] *Langages* 121. *Les supports* (red. Amr Helmy Ibrahim), Paryż: Larousse;
- GRABIAS, Stanisław, 1978, Derywacja a ekspresja [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego* (Lublin, 6-9, X, 1975) (red. Teresa Skubalanka), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, Ossolineum, s. 89-102;
- GROCHOWSKI, Maciej, 1984, Składnia wyrażen polipredykatywnych [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia* (red. Zuzanna Topolińska), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 231-300;
- GROCHOWSKI, Maciej (red.), 2005, *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika;
- GROSS, Gaston, 1989, *Les constructions converses du français*, Paryż/Genewa: Droz;
- GROSS, Gaston, 1991, Typologie des adjectivaux [w:] *Analyse et synthèse dans les langues romane set slaves*, Tübingen: G. Narr Verlag, s. 163-178;
- GROSS, Gaston, 1992, « *De la part de* » comme marqueur de sujet [w:] *Études de linguistique, romane et slave. Zbiór artykułów Stanisławowi Karolakowi z okazji 60-tych urodzin* (red. Wiesław Banyś, Leszek Bednarczuk, Krzysztof Bogacki), Kraków, s. 253-269;
- GROSS, Gaston, 1994, Classes d'objets et description des verbes [w:] *Langages* 115. *Sélection et sémantique* (red. Jacqueline Giry-Schneider), Paryż: Larousse, s. 15-29;
- GROSS, Gaston, 1996, Prédicats nominaux et comptabilité aspectuelle [w:] *Langages* 121. *Les supports* (red. Amr Helmy Ibrahim), Paris, Larousse, s. 54-72;
- GROSS, Gaston, 1996, *Les expressions figées en français : noms composés et autres locutions*, Paryż: Ophrys;

- GROSS, Gaston, 1997, La notion d'emploi dans le traitement automatique [w:] *La langue et la pensée. Actes du colloque international des romanistes, nov. 1997*, (red. Stanisław Karolak), Wyd. Nauk. AP, Karków, s. 24-35;
- GROSS, Gaston, 1999, La notion d'emploi dans le traitement automatique [w:] *La pensée et la langue. Actes du Colloque International des Romanistes, novembre 1997, à l'occasion du XXIème anniversaire du Département d'Études Romanes de l'École Normale Supérieure de Cracovie* (red. Stanisław Karolak), Kraków: Wyd. Naukowe AP, s. 24-43;
- GROSS, Gaston, VIVÈS, Robert, 1986, Les constructions nominales et l'élaboration d'un lexique-grammaire [w:] *Langue française 69. Syntaxe des noms* (red. Gaston Gross, Robert Vivès), Paryż: Larousse, s. 5-27;
- GROSS, Maurice, 1968, *Grammaire transformationnelle du français : syntaxe du verbe*, Paryż: Librairie Larousse;
- GROSS, Maurice, 1969, Remarques sur la notion d'objet direct en français [w:] *Langue Française 1. La syntaxe* (red. R.-L. Wagner), Paryż: Larousse;
- GROSS, Maurice, 1975, *Méthodes en syntaxe*, Paryż: Herman;
- GROSS, Maurice, 1976, Sur quelques groupes nominaux complexes [w:] *Méthodes en grammaire française* (red. Maurice Gross, Jean-Claude Chevalier), Paryż: Klincksieck, s. 97-119;
- GROSS, Maurice, CHEVALIER, Jean-Claude, (red.), 1976, *Méthodes en grammaire française* (red. Maurice Gross, Jean-Claude Chevalier), Paryż: Klincksieck, s. 97-119;
- GROSS, Maurice, 1977, *Grammaire transformationnelle du français: syntaxe du nom*, Paryż: Librairie Larousse;
- GROSS, Maurice, 1981a, Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique [w:] *Langages 63. Formes syntaxiques et prédicats sémantiques* (red. Maurice Gross), Paryż: Larousse, s. 7-52;
- GROSS, Maurice, 1981b, La formalisation des langues naturelles [w:] *Pour la science (Scientific American) No 47*;
- GROSS, Maurice, 1986, *Grammaire transformationnelle du français : syntaxe de l'adverbe*, Paryż: ASSTRIL;
- GROSS, Maurice, 1988, Les limites de la phrase figée [w:] *Langages 90. Les locutions figées* (red. Laurence Danlos), Paryż: Larousse, s. 7-22;
- GROSS, Maurice, 1990, La caractérisation des adverbes dans un lexique-grammaire [w:] *Langue Française 86. Sur les compléments circonstanciels* (red. Danielle Leeman), Paryż: Larousse, s. 90-102;
- GROSS, Maurice, 1991, Constructing Lexicon-Grammars [w:] *Computational Approaches to the Lexicon* (red. B. T. S. Atkins, A. Zampolli), Oxford University Press;
- GROSS, Maurice, 1995, Une grammaire locale de l'expression des sentiments [w:] *Langue Française 105. Grammaire des sentiments* (red. Antoinette Balibar-Mrabeti), Paryż: Larousse, s. 70-87;

- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 1975, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum Wydawnictwo PAN;
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 1984, Konstrukcje peryfrastyczne, derywaty i leksemy niepodzielne w semantycznym opisie języka [w:] *Słownictwo w opisie języka* (red. Kazimierz Polański), Katowice: Uniwersytet Śląski, s. 56-68;
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN;
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 2003, Problem ról semantycznych aktantów predykatu w świetle nowych teorii języka [w:] *Études linguistiques romano-slaves offertes à Stanisław Karolak* (red. Wiesław Banyś, Leszek Bednarczuk, Kazimierz Polański), Karaków: Oficyna Wydawnicza EDUKACJA, s. 203-210;
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 2006, Zakres tworzenia konstrukcji zwrotnych i wzajemnościowych z zaimkiem *się* [w:] *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu*, (red. Ireneusz Bobrowski, Krystyna Kowalik), Kraków: Wydawnictwo LEXIS, s. 215-222;
- GRZESIAK, Romuald, 1983, *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*, Wrocław: Wyd. PAN;
- GUENTHNER, Franz, NEF, Frédéric, 1984, Introduction [w:] *L'analyse logique des langues naturelles (1968-1978)* (red. Frédéric Nef), Paryż: CNRS 1984, s. 4-36;
- GUILLET, Alain, LECLERE, Christian, 1992, *La structure des phrases simples en français. Les constructions transitives locatives*, Genève: Droz;
- HARRIS, Zelig Sabbetai, 1976, *Notes du cours de syntaxe* (tłum. Maurice Gross), Paryż: Le Seuil;
- HARRIS, Zelig Sabbetai, 2007 (1988), *La langue et l'information* (oryg. *Language and Information*, (tłum. Amr Helmy Ibrahim, Claire Martinot oraz Marie Fernandez-Adam, Hassan Filali-Sadki i Sidonie Voukamba), Paryż: Cellule de Recherche en Linguistique;
- HEINZ A., 1988, Uwagi nad funkcją znaczeniową przymiotnika odrzeczownikowego [w:] *Język i językoznawstwo. Wybór prac*. (red. Leszek Bednarczuk), Warszawa, s. 206: 222;
- HERSLUND, Michael, 1991, Construction causative et verbes causatifs [w:] *Analyse et synthèse dans les langues romanes et slaves*. Ed. GNV;
- HIZ, Henryk, 1977, Metodologiczne aspekty teorii składni [w:] *Lingwistyka a filozofia* (red. Barbara Stanosz), Warszawa: PAN, s. 309-319;
- IBRAHIM, Amr Helmy, 1996, La forme d'une théorie du langage axée sur les termes supports [w:] *Langages 121. Les supports* (red. Amr Helmy Ibrahim), Paryż: Larousse;
- IBRAHIM, Amr Helmy, 1998, La mémoire cinétique des termes supports [w:] *Actualité scientifique. La mémoire des mots. Actes du colloque de Tunis*,

- 25-26 et 27 septembre 1997 (red. Taïeb Baccouche, André Clas, Salah Mejri), Tunis: Services, s. 235-242;
- IBRAHIM, Amr Helmy, 2002a, Maurice Gross : une refondation de la linguistique au crible de l'analyse automatique [w:] *Actes de la 9ème Conférence Annuelle sur le Traitement Automatique des Langues Naturelles (TALN 2002), et de la 6ème Rencontre des Étudiants Chercheurs en Informatique pour le Traitement Automatique des Langues (RECITAL 2002)*, Tome I, s. 5-30;
- IBRAHIM, Amr Helmy, 2002b, Les verbes supports en arabe [w:] *Bulletin de la société de linguistique de Paris*, vol. XCVII/1, s. 315-352;
- IBRAHIM, Amr Helmy, 2004, Prolégomènes à une typologie de l'actualisation des noms [w:] *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris. Tome XIV. Les constituants prédicatifs et la diversité des langues*, Paryż: Peeters, s. 29-76;
- JADACKA, Hanna, 2005, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa, PWN;
- JEDYNAK Anna, 2003, *Ajdukiewicz*, Warszawa, Wiedza Powszechna;
- JESPERSEN, Otto, 1967, *La philosophie de la grammaire*. Paris, Gallimard;
- JĘDRZEJKO, Ewa, 1987, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław;
- JĘDRZEJKO, Ewa, 1993, *Nominalizacja w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice: Uniwersytet Śląski;
- JĘDRZEJKO, Ewa, 2002, *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – znaki – pojęcia.*, Katowice, Wydawnictwo GNOME;
- JODŁOWSKI Stanisław, 1964, *Substantywiacja przymiotników w języku polskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo PAN;
- JODŁOWSKI, Stanisław, 1971, *Studia nad częściami mowy*, Warszawa: PWN;
- KALISKA, Agnieszka, 2006, Les verbes à suffixe libre et l'expressivité [w:] *Verbum Analecta Neolatina, Vol. VIII*, Budapeszt: Akadémiai Kiadó, s. 233-240;
- KALISKA, Agnieszka, 2007, De la potentialité du système linguistique: le cas des suffixes verbaux à fonction quantifiante [w:] *Echo des études romanes, Vol. III. Num. 1-2*, České Budějovice, s. 93-108;
- KALISKA, Agnieszka, 2009, Prédicats causatifs morphologiques en français et en polonais [w:] *Studia Romanica Posnaniensia XXXVI*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 89-96;
- KALISKA, Agnieszka, 2011, Prédicats et verbes supports d'occurrence météorologiques dans une perspective contrastive franco-polonaise [w:] *Lingvisticae Investigationes* vol. 34:2, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 169-203;
- KALISKA, Agnieszka, 2015, Les prédicats *Prep N* figés adjectivaux et adverbiaux [w:] *Lingvisticae Investigationes* vol. 38 :1. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 111–132;

- KAROLAK, Stanisław, 1972, *Zagadnienia składni ogólnej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe;
- KAROLAK, Stanisław, 1984, Składnia wyrażen predykatywnych [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 11-212;
- KAROLAK, Stanisław, 1988, Structure thème-rhème des métaphrases (phrases universelles) [w:] *Structure thème-rhème dans les langues romanes et slaves* (red. Wiesław Banyś, Stanisław Karolak), Warszawa-Wrocław-Kraków-Gdańsk-Lódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN;
- KAROLAK, Stanisław, 2001, *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*, Warszawa: Instytut Sławistyki PAN;
- KAROLAK, Stanisław, 2002, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy;
- KAROLAK, Stanisław, 2006, Czy *dativus* jest przypadkiem semantycznym? [w:] *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu*, (red. Ireneusz Bobrowski, Krystyna Kowalik), Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 259-256;
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, 1980, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paryż: Armand Colin;
- KOTARBIŃSKI, Tadeusz, 1990 (1929), *Dziela wszystkie. Tom I. Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wrocław: Ossolineum;
- KREISBERG, Alina, 1997, Le circonstanciel de mesure temporelle et le sémantisme du prédicat [w:] *Espace et temps dans les langues romanes et slaves. Actes du 8e colloque de linguistique romane et slave* (red. Krzysztof Bogacki, Teresa Giermak-Zielińska), Warszawa: Instytut Filologii Romańskiej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 53-61;
- KRIPKE, Saul, 1982 (1972), *La logique des noms propres* (oryg. *Naming and Necessity*; tłum. Pierre Jacob, François Recanati), Paryż: Les Éditions de Minuit;
- KURYŁOWICZ, Jerzy, 1960, *Esquisses linguistiques*, Wrocław-Kraków: Ossolineum;
- LABELLE, Jacques, 1986, *Grammaire des noms de maladie* [w:] *Langue française 69. Syntaxe des noms* (red. Gastob Gross, Robert Vivès), Paryż: Larousse, s. 108-125;
- LALLOT, Jean, 1994, Les parties du discours chez les grammairiens grecs [w:] *Les classes de mots. Traditions et perspectives* (red. Louis Basset, Marcel Pérennec), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 67-72;
- LALLOT, Jean, ILDEFONSE, Frédérique (tłum.), 2002, *Aristote. Catégories. Présentation, traduction et commentaires*, Éditions du Seuil, Paris;
- LAMIROY, Béatrice, 1994, Les syntagmes nominaux et la question de l'auxiliarité [w:] *Langages 115. Sélection et sémantique* (red. Jacqueline Giry-Schneider), Paryż: Larousse, s. 64-74;

- LAMIROY, Béatrice, 1998, Prédication et auxiliaires [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 285-298;
- LAPORTE, Eric, 2005, In memoriam Maurice Gross [w:] *Archives of Control Sciences*, Vol. 15 / 3 / 2005 : *Human Language Technologies as a Challenge for Computer Science and Linguistics*, Part I, Gliwice: Silesian University of Technology, s. 257-278;
- LASKOWSKI, Roman, 1984, Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (red. Renata Grzegorzczakowa, Roman Laskowski, Henryk Wróbel), Warszawa;
- LEEMAN-BOUIX, Danielle, 1999, *Grammaire du verbe français: des formes aux sens : Modes, aspects, temps, auxiliaires*, Paryż: Nathan;
- LEMARÉCHAL Alain, 1994, Désignation et dénomination : superparties du discours et parties du discours [w:] *Les classes de mots. Traditions et perspectives* (red. Louis Basset, Marcel Pérenne), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 149-168;
- LE PESANT, Denis, 1994, Les compléments nominaux du verbe lire – une illustration de la notion de « classe d'objets » [w:] *Langages* 115. *Sélection et sémantique* (red. Jacqueline Giry-Schneider), Paryż: Larousse;
- LEWICKI, Andrzej Maria, 1984, Wskaźniki utrwalenia jednostki słownikowej [w:] *Słownictwo w opisie języka* (red. Kazimierz Polański), Katowice: Uniwersytet Śląski, s. 42-55;
- LEWICKI, Andrzej Maria, 1987, Problemy opracowania słownika frazeologicznego [w:] *Z problemów frazeologii* (A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa), Warszawa: PWN;
- LEWICKI, Andrzej Maria, PAJDZIŃSKA Anna, REJAKOWA Bożena, (red.), 1987, *Z problemów frazeologii* (A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa), Warszawa: PWN;
- LEWICKI, Andrzej Maria, 2003, *Studia z teorii frazeologii* (wybór rozpraw od 1976 roku), Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM;
- MAŃCZAK Witold, 1991, „Langue” i „parole” [w:] *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze, Szczedrzyk, 10-11. 10. 1989 r.* (red. Stanisław Gajda), Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, Opole;
- MATHIEU, Yvette Yannick, 1995, Verbes psychologiques et interprétation sémantique [w:] *Langue Française* 105. *Grammaire des sentiments* (red. Antoinette Balibar-Mrabti), Paryż: Larousse, s. 95-106;
- MATHIEU, Yvette Yannick, 1999, Les prédicats de sentiment [w:] *Langages* 136. *Sémantique lexicale et grammaticale* (red. Yvette Yannick Mathieu), Paryż: Larousse, s. 41-52;
- MATHIEU, Yvette Yannick, 2000, *Les verbes de sentiment. De l'analyse linguistique au traitement automatique*, Paryż: CNRS Éditions;

- MATHIEU-COLAS, Michel, 1998, Illustration d'une classe d'objets : les voies de communication [w:] *Langages* 131. *Les classes d'objets* (red. Denis Le Pesant, Michel Mathieu-Colas), Paryż: Larousse, s. 77-90;
- MEJRI, Salah, 1994, Séquences figées et expression de l'intensité – essai de description sémantique [w:] *Cahiers de lexicologie* 65, Paris, Didier: Erudition;
- MULLER, Claude, 1998, Prédicat et prédication : quelques réflexions sur les bases de l'assertion [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 354-366;
- NAGÓRKO, Alicja, 1998, *Zarys gramatyki polskiej ze słowotwórstwem*. Warszawa: PWN;
- NAGÓRKO, Alicja, 2005, Prepozycje a prefiksy [w:] *Przysłowki i przymyki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego* (red. Maciej Grochowski), Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika, s. 161-176;
- NEVEU, Franck, 1998, Les constructions appositives frontales et la structure informationnelle de l'énoncé [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 367-375;
- NOAILLY, Michèle, 1998, Transitivity absolue et type de prédication [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 377-384;
- NØLKE, Henning, 1997, Les adverbiaux spatio-temporels dans le système adverbial [w:] *Espace et temps dans les langues romanes et slaves. Actes du 8e colloque de linguistique romane et slave* (red. Krzysztof Bogacki, Teresa Giermak-Zielińska), Warszawa: Instytut Filologii Romańskiej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 151-168;
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, Iwona, 1986, *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć*, Katowice: Uniwersytet Śląski;
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, Iwona, 1992, Valeurs heuristiques de la syntaxe sémantique [w:] *Études de linguistique romane et slave. Zbiór artykułów Stanisławowi Karolakowi z okazji 60-tych urodzin* (red. Wiesław Banyś, Leszek Bednarczuk, Krzysztof Bogacki), Kraków, s. 449-461;
- NOWAKOWSKA, Małgorzata, 1998, Le fonctionnement de l'adjectif de relation – une illustration de l'opposition entre la prédication et l'attribution [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 395-403;
- PAJDZIŃSKA, Anna, 1988, *Związki frazeologiczne nazywające akt mowy. Semantyka i składnia*, Lublin;
- PEARS, D. F., THOMPSON, J. F., 1963, *Is existence a predicate?*, Londyn: Aquin Press;
- PERLIN, Jacek, 2005, Ile jest aspektów w języku polskim oraz próba dowodu na fleksyjność opozycji dokonany / niedokonany [w:] *Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique* LXI, s. 49-58;

- PICABIA, Lélia, 1978, *Les constructions adjectivales en français. Systématique transformationnelle*, Genève: Librairie Droz;
- PILECKA, Ewa, 2010. *Verbes intensifieurs et leur fonctionnement en français contemporain*, Oficyna Wydawnicza Leksem.
- PISAREK, Walery, 1967, *Poznać prasę w nagłówkach*, Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa”;
- POLAŃSKI, Kazimierz (red.), 1980, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich, Tomy I-V*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Wyd. PAN;
- POLAŃSKI, Kazimierz (red.), 1999, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum;
- POLAŃSKI, Kazimierz, 2003, Na marginesie dyskusji o podmiocie [w:] *Études linguistiques romano-slaves offertes à Stanisław Karolak* (red. Wiesław Banyś, Leszek Bednarczuk, Kazimierz Polański), Kraków: Oficyna Wydawnicza EDUKACJA, s. 409-416;
- POTTIER, Bernard, 1980, Essai de synthèse sur l'aspect [w:] *La notion d'aspect. Recherches linguistiques V. Colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz (18-20 mai 1978)*, (red. Jean David, Robert Martin), Metz: Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, s. 239-246;
- PRZYBYLSKA, Renata, 2007, Z problemów słownikowego opisu łączliwości rzeczownika [w:] *Nowe Studia Leksykograficzne* (red. Piotr Żmigrodzki, Renata Przybylska), Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 69-77;
- QUINE, Willard Van Orman, 1993, *La poursuite de la vérité* (oryg. *Pursuit of Truth*, tłum. Maurice Clavelin), Paryż: Seuil;
- RASIOWA, Helena, 2003 (1968), *Wstęp do matematyki współczesnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa;
- RÉMI-GIRAUD, Sylvianne, 1991, Adjectif attribut et prédicat. Approche notionnelle et morphosyntaxique [w:] *À la recherche de l'attribut* (red. Marie-Madeline de Gaulmyn, Sylvianne Rémi-Giraud), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 151-207;
- RIEGL, Martin, 1985, *L'adjectif attribut*, Paryż: Presses Universitaires de France;
- RIEGL, Martin, 1991, Pour ou contre la notion grammaticale d'attribut de l'objet; critères et arguments [w:] *À la recherche de l'attribut* (red. Marie-Madeline de Gaulmyn, Sylvianne Rémi-Giraud), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, s. 99-118;
- RIEGL, Martin, 1999, Grammaire et cognition: à propos des compléments dits « d'objet interne » [w:] *La pensée et la langue. Actes du Colloque International des Romanistes, novembre 1997, à l'occasion du XXIème anniversaire du Département d'Études Romanes de l'École Normale Supérieure de Cracovie* (red. Stanisław Karolak), Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP, s. 44-55;

- ROUSSEAU, André, 1998, Construction prédicative et typologie des prédicats dans les langues naturelles [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 493-504;
- RUSSEL, Bertrand, 2001 (1969), *Signification et vérité* (oryg. *An Inquiry into Meaning and Truth*, tłum. Philippe Devaux), Paryż: Flammarion;
- SALKOFF, Morris, 1977, Les principes d'un analyseur syntaxique du français [w:] *Linguisticae Investigationes* I/1, Amsterdam: John Benjamins B. V., s. 235-257;
- SALONI, Zygmunt, 1974, Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich [w:] *Język polski*, LIV/1-2, s. 3-14 i 93-101;
- SALONI, Zygmunt, 1976, *Cechy składniowe polskiego czasownika*, Wrocław/Warszawa/ Kraków/Gdańsk: Ossolineum;
- SANDMANN, Manfred, 1954, *Subject and predicate. A contribution to the Theory of Syntax*, Edinburgh University Press;
- SCHAPIRA, Charlotte, 1998, La relation épithétique et la prédication [w:] *Prédication, assertion, information. Actes du colloque*, Uppsala, s. 505-512;
- SECHEHAYE, Albert, 1950, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paryż: Ed. Edouard Champion;
- SĘKOWSKA, Elżbieta, 1999, Z problematyki językoznawstwa ogólnego i opisowego. Budowa wyrazów [w:] *Nauka o języku dla polonistów polonistów* (red. Stanisław Dubisz), Warszawa: Wyd. Książka i Wiedza, s. 156-187;
- STALNAKER, Robert, 1984 (1978), Sémantique des mondes possibles : L'assertion (tłum. Frédéric Nef) [w:] *L'analyse logique des langues naturelles (1968-1978)* (red. Frédéric Nef), Paryż: CNRS, s. 61-83;
- STANOSZ, 2004, Wprowadzenie do logiki formalnej. Podręcznik dla humanistów, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- STRÓŻEWSKI, Władysław, 2004, *Ontologia*, Kraków: Aureus-Znak;
- SZUMSKA, Dorota, 2006, *Przymiotnik jako przyłączone wyrażenie predykatywne*, Kraków: Universitas;
- SZUPRYCZYŃSKA, Maria, 1973, *Syntaktyczna klasyfikacja czasowników przybiernikowych*, Warszawa/Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe;
- ŚWIĄTKOWSKA, Marcela, 1998, L'acte de prédication non phrastique est-il possible? [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 545-550;
- TARSKI, Alfred, 1972 (1923-1944), *Logique, sémantique, mathématique 1923-1944* (tłum. G. Kalinowski, P. Nguyen van Minh, F. Ricoeur, E. Schwartz), Tome 1, Paryż: Librairie Armand Colin;
- TAYLOR, John R., 1995, *Kategoryzacja w języku*, Kraków: UNIVERSITAS - Wydawnictwo Universitas - Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych;
- TEMPLE, Martine, 1996, *Pour une sémantique des mots construits*, Villeneuve d'Ascq.: Presses universitaires de Septentrion;

- TESNIÈRE, Lucien, 1959, *Éléments de linguistique structurale*, Paryż: Librairie Klincksieck;
- TOKARSKI, Jan, 1971, *Słownictwo (teoria wyrazu)*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych;
- TOMASZKIEWICZ, Teresa, 1994, Une approche comparative de l'aspect verbal en français et en polonais [w:] *Supports. Opérateurs. Durées, Annales Littéraires de l'Université de Besançon 516*, Paryż: Les Belles Lettres, s. 219-235;
- TOPOLIŃSKA, Zuzanna, 1978, Składnia języka mówionego jako przedmiot badania i opisu [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego* (Lublin, 6-9, X, 1975) (red. Teresa Skubalanka), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, s. 51-56;
- TOPOLIŃSKA, Zuzanna, 1984, Składnia grupy imiennej [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 301-389;
- TOPOLIŃSKA, Zuzanna, 1999, *Język, człowiek, przestrzeń*, Warszawa-Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie;
- Trésor de la langue française informatisé (TLF)*: <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>.
- VAN RAEMDONCK, Dan, 1998, Prédication vs détermination: l'exemple de la fonction adverbiale [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 579-585;
- VETULANI, Grażyna, 1994, Constructions à *Vsup + Npréd* et l'aspect [w:] *Sprache – Sprechen – Handeln. Akten des 28. Linguistischen Kolloquiums, Graz 1993. Band 1* (red. Dieter W. Halwachs i Irmgard Stütz), Tübingen: Max Niemeyer Verlag, s. 215-220;
- VETULANI, Grażyna, 1995, Rzeczowniki predykatywne w języku polskim [w:] *Studia Romanica Posnaniensia XX*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 176-197;
- VETULANI, Grażyna, 2000, *Rzeczowniki predykatywne języka polskiego. W kierunku syntaktycznego słownika rzeczowników predykatywnych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza;
- VETULANI, Grażyna, 2001, Kolokacje werbo-nominalne jako odrębne jednostki języka i ich zastosowanie [w:] *Prace językoznawcze Uniwersytetu Śląskiego. W kręgu języka polskiego. Śląsko-poznańskie kolokwia lingwistyczne* (red. Ewa Jędrzejko), s. 58-75;
- VETULANI, Grażyna, 2004, Le rôle du verbe dans le réseau dérivationnel des prédicats nominaux [w:] *Studia Romanica Posnaniensia XXXI*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 459-467;
- VETULANI, Grażyna, 2007, Sur la dynamique des expressions à prédicat nominal [w:] *Écho des études romanes III. 1-2*, Ceske Budejovice, s. 149-156;

- VETULANI, Grażyna, 2012, *Kolokacje werbo-nominalne jako samodzielne jednostki języka*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM;
- VETULANI, Grażyna, VETULANI, Zygmunt, OBREŃBSKI, Tomasz, 2006, Syntactic Lexicon of Polish Predicative Nouns [w:] *Proceedings of 5th Conference on Language Resources and Evaluation. Genoa* (red. N. Calzolari), Paryż: ELRA, s. 1734-1737;
- VETULANI, Grażyna, VETULANI, Zygmunt, OBREŃBSKI, Tomasz, 2007, Towards a Lexicon-Grammar of Polish: Extraxion of Verbo-Nominal Collocations from Corpora [w:] *Proceedings of the Twentieth International Florida Artificial Intelligence Research Society Conference* (red. David Wilson, Geoffrey C.J. Sutcliffe), Menlo Park California: Association for the Advancement of Artificial Intelligence Press, USA, s. 267-268;
- VETULANI, Zygmunt, 2005, Preface [w:] *Archives of Control Sciences, Vol. 15|3|2005. Human Language Technologies as a Challenge for Computer Science and Linguistics*, Part I, Gliwice: Silesian University of Technology, s. 253-256;
- VIVÈS, Robert, 1998, Les noms pour le DIRE: vers la constitution d'une classe de prédicats [w:] *Langages 131. Les classes d'objets* (Denis Le Pesant, Michel Mathieu-Colas), Paryż: Larousse;
- VIVÈS, Robert, 2001, Quelques remarques sur les classes d'objets bilingues [w:] *Langages 143. Lexicologie contrastive espagnol-français* (red. Xavier Blanco), Paryż: Larousse, s. 120-126;
- VUILLEMIN, Jules, 1984, Les formes fondamentales de la prédication : un essai de classification [w:] *Recherches sur la philosophie et le langage. Cahier 4*, Paryż: Vrin i Université des Sciences Sociales de Grenoble;
- WĘGRZYNEK, Katarzyna, 2006, Kilka uwag o składni czasowników zamierzonego ruchu liniowego [w:] *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu* (red. Ireneusz Bobrowski, Krystyna Kowalik), Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 379-388;
- WĘGRZYNEK, Krystyna, 2007, *Związki frazeologiczne w Wielkim słowniku języka polskiego* [w:] *Nowe Studia Leksykograficzne* (red. Piotr Zmigrodzki, Renata Przybylska), Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 87-100;
- WIERZBICKA, Anna, 2006 (1996), *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne* (oryg. *Semantics. Primes and Universals*; tłum. Adam Głaz, Krzysztof Korzyk, Ryszard Tokarski), Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej;
- WILKOŃ, Aleksander, 1987, *Typologia odmian współczesnej polszczyzny*, Uniwersytet Śląski, Katowice;
- WILKOŃ, Aleksander, 1999, *Język artystyczny. Studia i szkice*, Katowice: „Śląsk”;
- WILMET, Marc, 1978, Aspect grammatical, aspect sémantique, aspect lexical : un problème de limites [w:] *Recherches linguistiques*, Metz, s. 51-66;

- WILMET, Marc, 1998, *Essai de typologie de la prédication* [w:] *Prédication, assertion, information*, Uppsala, s. 605-613;
- WIŚNIEWSKI, Marek, 1994, *Strukturalna charakterystyka polskich wyowiedzeń niezdaniowych*, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika;
- WITWICKI, Władysław (tłum.), 1999, *Sofista* [w:] *Platon. Dialogi*. Tom II, Kęty: Wydawnictwo ANTYK, s. 431-500;
- WITTGENSTEIN, Ludwig, 1999, *Dzienniki 1914-1916* (oryg. *Notebooks 1914-1916*; tłum. Maciej Poręba), Warszawa, Wydawnictwo Spacja;
- WITTGENSTEIN, Ludwig, 2000 (1921), *Tractatus logico-philosophicus* (tłum. Bogusław Wolniewicz), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- WRÓBLEWSKA-WIATER, Maria, 1983, *Problème de l'équivalence sémantique des verbes et des adjectifs verbaux dans leur emploi prédicatif en français moderne* (przedm. Stanisław Karolak), Katowice: Uniwersytet Śląski;
- ZARON, Zofia, 2005, *Wykładowi lokalizacji – konstrukcje przysłówkowe czy przyimkowe?* [w:] *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego* (red. Maciej Grochowski), Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika, s. 45-56;
- ZIEMBIŃSKI, Zygmunt, 2002, *Logika praktyczna*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN;
- ŻMIGRODZKI, Piotr, 2000, *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim* (wraz z „próbą” Słownika werbalizatorów), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Agnieszka K. Kaliska - doktor językoznawstwa romańskiego, adiunkt w Zakładzie Językoznawstwa Romańskiego i Badań Kontrastywnych w Instytucie Filologii Romańskiej UAM.

W pracy naukowej zajmuje się metodologią opisu struktur predykatowo-argumentowych na potrzeby leksykografii i automatycznego przetwarzania języków naturalnych.

„Predykcja jest podstawowym narzędziem odzwierciedlającym strukturę pojęć odnoszących się do rzeczywistości. Struktura ta jest swoista dla każdego języka, a poszukiwanie jej wykładników w dwóch językach – polskim i francuskim – ma wskazać równoważności i różnice w sposobach orzekania. Wspólną dla obydwu języków podstawę badań stanowią nie powierzchwne struktury orzekające, ale predykaty logiczne, czyli pojęcia relacyjne wyrażające się w różnorodnych użyciach językowych. Jest to więc podejście semantyczno-logiczne, wymagające bardzo dobrego przygotowania metodologicznego, ale równocześnie pozwalające przeprowadzić ściśle naukowy wywód. Należy stwierdzić, że Agnieszka Kaliska jest do takiej pracy bardzo dobrze przygotowana. [...] Rozprawa Agnieszki Kaliskiej stanowi pierwszy tak kompletny opis wykładników predykcji w ujęciu kontrastywnym, polskim i francuskim. Jest to bardzo cenna praca, oparta na solidnej wiedzy i dogłębnej analizie.” - z recenzji prof. dr hab. Teresy Giermak-Zielińskiej.

ISBN 978-83-946017-1-3

9 788394 601713

DOI: 10.14746/9788394601713